

T.C

İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Rousseau'nun Toplum Sözleşmesinin

Fransız İhtilali Üzerindeki Etkisi

Tuğba Topal Geçgin

2501013785

Tez Danışmanı: Doç.Dr. Levent Ürer

İstanbul 2012

Y Ü K S E K L İ S A N S

TEZ ONAYI

Adı ve Soyadı : TUPBA TOPAL GEÇKİN
Numarası : 2501013785
Anabilim/Bilim Dalı : SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
Danışman Öğretim Üyesi : DOÇ.DR.LEVENT ÜRER

Tez Savunma Tarihi :08/10/2012

Tez Savunma Saati :16:15

Tez Başlığı :“ROUSSEAU’NUN TOPLUMSAL SÖZLEŞMESİNİN FRANSIZ İHTİLALİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ”

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ.DR.NAMIK SİNAN TURAN		Kabul
2-DOÇ.DR.BURAK SEMİH GÜLBOY	Bg.	KABUL
3-DOÇ.DR.LEVENT ÜRER		KABUL
4-YRD.DOÇ.DR.İLKER AKTÜKÜN		KABUL
5-YRD.DOÇ.DR.İRFAN ÇİFTÇİ		Kabul

ÖZ

Rousseau'nun Toplum Sözleşmesinin Fransız İhtilali Üzerindeki Etkisi

Tuğba Topal Geçgin

Tezde, toplum sözleşmeciler içinde Rousseau'nun yeri ve onun bakış açısının Fransız İhtilali üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Tezde Rousseau'nun kuvvetler birliği ve egemenlik anlayışının şekillendirdiği birey/yurttaş bütünlüğü savunusu incelenmiştir. Rousseau'nun Fransız İhtilali'nin şekillenmesindeki etkisi, bu bakış açıları üzerinden değerlendirilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, toplum sözleşmecilerin ortaya çıkış sürecine değinilerek Hobbes ve Locke'un toplum sözleşmesi kavrayışları üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, Rousseau'nun toplum sözleşmesi kuramına temel olan görüşler değerlendirilmiştir. Tezde doğa durumu tanımı ve uygarlık eleştirisi, işbölümü ve özel mülkiyete ilişkin görüşleri, yasalar ve devlete ilişkin eleştirel yaklaşımları ve toplum sözleşmesi kuramı ortaya konulmuştur.

Üçüncü bölümde, Rousseau'nun Fransız İhtilali'nin fikri altyapısı üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. Bu etkiyi görmek için önce Fransa'nın yapısına değinilerek, Fransız İhtilali'ne kısaca bakılmıştır. Rousseau'nun kuvvetler ayrılığı ve birey/yurttaş ikilemi üzerine görüşleri değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde ise özgürleştirici bir toplum sözleşmesinin nasıl olacağını cevaplamaya çalışan Rousseau'nun Fransız İhtilali'nin gerçekleşmesinde rol alan tüm unsurları bir bütün olarak etkilemediği ele alınmıştır. Halkın iradesine dayanmayan devletleri meşru görmediğini ve egemenliğin devredilemez olduğunu söyleyen Rousseau'nun kuvvetleri kendinde birleştirmeyi hedefleyen ve güçlü bir devlet yaratmak arzusuyla hareket eden totaliter yaklaşımlarla arasındaki fark irdelenmiştir. Rousseau'nun Fransız İhtilali'nin ortaya çıkmasında rol alan kitlelerin harekete geçmesi noktasındaki rolü değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: J.J. Rousseau; Toplum Sözleşmesi; Fransız İhtilali, Kuvvetler Birliği, Birey/Yurttaş İkilemi

ABSTRACT

Rousseau's Social Contract's Influence on French Revolution

Tuğba Topal Geçgin

This thesis discussed the place of Rousseau, in social contractors and influence of him on French Revolution. Thesis examined Rousseau's advocacy about association of powers and individual/citizen integrity which shaped by the concept of sovereignty. Rousseau's influence in shaping the French Revolution assessed of these perspectives.

In the first section of the study, with referencing the process of emergence of social contractors, Hobbes and Locke's social contracts has been emphasized.

In the second section, opinions which Rousseau's social contract theory's based on were evaluated. Theses demonstrated the definition of state of nature and criticism of civilization, division of labor and his views on private property, critical approaches about laws and state and theory of social contract.

In the third section, it focused on the Rousseau's influence on the infrastructure of French Revolution. To see this influence it reference the structure of France and briefly examined French Revolution. It evaluated separation of powers and individual/ citizen dilemma.

In conclusion, discussed that Rousseau, who tried to find an answer how a liberating social contract should be, did not affect all the elements which involved in the French Revolution as a whole. Examined the difference between Rousseau, who didn't accept the states, which were not based on the will of the people and said inalienability on of sovereignty and totalitarian approaches which aims to integrate the force to itself and desire to create a strong state. Peruse the role of Rousseau at the point of the role of the activation of masses emergence of the French Revolution.

Key Word: J.J. Rousseau; Social Contract; French Revolution, Unity of Powers, Dilemma of Individual/Citizen

Önsöz

Elinizdeki tezde, toplum sözleşmesi fikrinin ortaya çıkış sürecine kısaca değinerek, Rousseau'nun toplumsal sözleşme anlayışının altyapısını oluşturan görüşler aktarılmıştır. Kuvvetler ayrılığı/birliği konularına yaklaşımı ve yurttaş/birey ikileminin çözüldüğü özgür bir toplum kurgusu değerlendirilmiştir. Bu görüşlerin özellikle Fransız İhtilali'nin şekillenmesinde rol oynayıp oynamadığı tartışılmıştır.

Konu tarihsel bir çerçeveye sahip olsa da, güncel bir kaygıyla ele alınmıştır. Hem Türkiye'de hem de Ortadoğu'da yeni sözleşmelerin gündeme geldiği bir süreçten geçilmektedir. Tez, var olan anayasanın bütünlüğü korumada yetersiz olduğu yeni bir anayasa ihtiyacının tarif edildiği, Ortadoğu'da sınırların değiştiği ve federatif yapıların gündeme geldiği bir süreçte yürütülen tartışmaların geçmişte toplum sözleşmeciler tarafından ifade edilen görüşlerle bağını kurmanın önem taşıdığı düşüncesiyle kaleme alınmıştır.

Özgür bir anayasanın nasıl hazırlanacağı sorusuna cevap ararken, köleleştirmeyen bir sözleşmenin düzlemini tanımlamaya çalışan Rousseau'nun eleştirel yaklaşımlarını ve önerilerini değerlendirmek anlamlıdır. Aynı zamanda Fransız İhtilali sürecine bakıldığında, tarihin özellikle o noktasından itibaren burjuvazinin oynadığı rolü değerlendirmek, bugün daha özgür bir anayasa için yapabileceklerinin sınırını anlamamızı sağlayacaktır.

Çalışmamda eleştirileriyle katkı koyan tez danışmanım Doç. Dr. Levent Ürer'e, jüri üyelerine ve çalışma şartlarımı destekleyen annem, babam, eşim ve tüm aileme, bana yön gösteren arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Öz	iii
(Abstract).....	iv
Önsöz	v
Giriş	1
1. Toplum Sözleşmecileri	4
1.1 Toplum Sözleşmecilerinin Görüşlerini Belirleyen Şartlar.....	7
1.2 Toplum Sözleşmesinin Antik Yunan'la İlişkisi.....	12
1.3 Thomas Hobbes'un Toplum Sözleşmesi Kuramına Kısa Bir Bakış.....	16
1.4 John Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramına Kısa Bir Bakış.....	24
2. Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi ve Toplum Sözleşmesi Kuramcılarında Farklılıkları	32
2.1 Rousseau'da Doğa Durumu Tanımı ve Uygarlık Eleştirisi.....	33
2.2 Rousseau'ya Göre Eşitsizliği Kaynakları: İşbölümü ve Özel Mülkiyet.....	41
2.3 Rousseau'ya Göre Eşitsizliğin Sürdürücüsü: Yasalar ve Devlet	49
2.4 Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi Tanımı	56
3. Rousseau'nun Fransız İhtilalinin Fikri Altyapısı Üzerindeki Etkisi	64
3.1 1789'a Doğru Fransa'nın Yapısına Kısa Bir Bakış	69
3.2 14 Temmuz 1789 Fransız Örneğinin Özgünlüğü.....	75
3.3 Fransız İhtilali'ni Etkileyen İki Temel Yaklaşım	82
3.3.1 Rousseau'nun Kuvvetler Birliği Savunusu.....	84
3.3.2 Meşruluğunu Halktan Alan Devlet İçin Birey/Yurttaş Bütünlüğü	90
Savunusu	90
Sonuç	96
Bibliyografya / Kaynakça	102

Giriş

Elinizdeki tez, güncel bir gündemi anlamak için tarihsel bir çerçeveden yararlanmak kaygısıyla kaleme alınmıştır.

Orta Doğu'da iktidarların, yönetim biçimlerinin «yeniden düzenlendiği/düzenletildiği», yeni iktidarların, yeni mutabakatların oluşturulduğu, eski sözleşmelerin güncel ve büyük/esas çatışmanın izinde yenilenmeye çalışıldığı bir dönemden geçiyoruz. Yaşadığımız topraklarda, bütünlüklü bir bünye oluşturmak için yeni bir toplum sözleşmesi ihtiyacının ifade edildiğini görüyoruz. Bugünün tartışmalarının, dününü takip edilerek anlaşılabilirliği inancı elinizdeki tezin yazılmasına neden olmuştur.

Meşru ve güvenilir toplumsal kurallar silsilesinin hazırlanışı ihtiyacı da, bunu gidermeye dönük adımlar ve tartışmalar da evrensel ve tarihsel bir nitelik taşımaktadır.

Yeni bir sözleşme tartışmaları gündemimize daha yoğun bir biçimde gelirken, küçük ve federatif bir birlik oluşturmuş devletler topluluğu anlayışında referans gösterilen Rousseau'nun gündeme getirilmesi gerektiği düşüncesi, tezin şekillenmesinde rol oynamıştır.

Özgür bir anayasanın nasıl olacağına ilişkin yürütülecek bir tartışmayı Rousseau'nun geçmişte gündeme getirdiği eleştiri ve kuramla ele almak verimli olacaktır. Kendinden önceki toplum sözleşmecileri eleştirerek, kuvvetler birliği ve bölünmez egemenlik savunusu üzerinden yeni bir sözleşme kaleme almış olan Rousseau'nun eleştiri ve tartışmaları önem taşımaktadır.

Fransız İhtilali'nde kitlelerin rolüne ve onlara önderlik etmek kaygısıyla hareket edenlerin esinlendiği görüşlere bakmak, özgür bir anayasanın nasıl gündeme gelebileceğine ilişkin tartışmaları değerlendirmek, güncel tartışmalara farklı bir noktadan bakmamızı sağlayabilir düşüncesiyle İhtilal'de kitlelerin rolüne değinilmiştir.

Tezde, özgür bir sözleşmenin hangi şartlarda hazırlanabileceğine ilişkin veri sunması bakımından Fransız İhtilali'nin hayata geçmesinde köylülük ve Baldırıçıplaklar'ın oynadığı role bakılmıştır.

Yasama, yürütme ve yargının kitlelerde toplanması durumuyla, bütün bu güçleri kendi elinde toplama tutumu arasındaki fark görülerek, bu iki kutbun özgür bir anayasa oluşturulması noktasındaki farklılıklarına işaret edilmiştir.

Rousseau'nun görüşlerini anlamak için öncelikle toplum sözleşmesi ihtiyacının ortaya çıkış koşullarına ve bu ihtiyacı ifade eden Hobbes ve Locke'un görüşlerine değinilmeye gayret edilmiştir. Rousseau'nun aydınlanmacılardan farklı olup olmadığı sorusu cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

Tezde Rousseau'nun doğa durumuna yaklaşımı, uygarlık eleştirisi, özel mülkiyet ve yasalarla devlete ilişkin eleştirileri ile yeni toplum sözleşmesi önerisi çerçevesinde devlet kurgusuna ilişkin temel görüşleri aktarılmaya gayret edilmiştir.

Son bölümde onun görüşleriyle Fransız İhtilali arasındaki bağ değerlendirilmiştir. «Rousseau gerçekte hangi kavrayışa hayat vermiştir?» sorusu Fransız İhtilali'ne kısaca bakılarak cevaplanmaya çalışılmıştır. Robespierre'e ve başka diktatörlere esin kaynağı olmuş olan, statükonun ve totaliter demokrasinin önemli bir kaynağı olarak tarif edilen Rousseau mu yoksa özgürlükçü bir sözleşmenin önemli bir mimarı olarak tarif edilen Rousseau mu gerçektir? Tezde bu sorular cevaplanmaya çalışılmıştır.

Rousseau'nun toplum sözleşmesi sorununa kendinden önceki toplum sözleşmecilerden de, içinde bulunduğu aydınlanmacılar kategorisinden de hangi noktada farklılaşarak cevap verdiği gösterilmiştir.

«Hangi kuvvetlerin neredeki birliği?» sorusunun önemine işaret edilerek, Rousseau'nun yasama, yürütme ve yargı güçlerini insanlığın «doğal hali»nde zaten tek bir elde toplandığına ilişkin görüşü aktararak insanın doğaya uyumlu bir varoluşu sağlamaya ilişkin görüşleri aktarılmıştır.

Yasama, yürütme ve yargının biraraya toplanması gerekliliği, özgürlüğün ancak kuvvetler birliğiyle gerçekleşebileceği savunusu; bu gücün nerede toplanacağı sorusuna verdiği cevaplar ve egemenliğin devredilmesi sorununa ilişkin yaklaşımları ele alınarak, Rousseau'nun toplum sözleşmesi konusuna bakışı değerlendirilmiştir.

Rousseau'nun Fransız İhtilali'ne özgün şekillenişini veren kitlelere ve onların nabzını tutan ilk devrimcilere, esin kaynağı olup olmadığı konusu ele alınmıştır. Onun cumhuriyet ve halk iktidarına ilişkin görüşleri ortaya konulmuştur. İnsan emeğine verdiği değer ve kol emeğini önemsemesi, köylülüğün hak ettiği karşılığı bulmayışına ve Paris'in tüm Fransız emekçilerinin emeğini yutan bir varoluşa bürünmesine ilişkin görüşleri aktarılmıştır.

Bütün bu veriler, kendi döneminde burjuvaziyi ilk eleştiren Rousseau'nun eleştirilerini dikkate alarak, bugün özgür bir toplum sözleşme hazırlama iddiasıyla harekete geçenleri hangi ölçülerle değerlendirebileceğimize ilişkin veriler sunması bakımından önem taşımaktadır.

1. Toplum Sözleşmecileri

Modern devlet onbeşinci yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Yeniden Doğuş (Rönesans) felsefesinin etkisi altında şekillenen bu devlet esasta feodalizme karşı mücadele içinde biçimlenmiştir. Modern çağın ihtiyaçlarına cevap veremeyen feodalizmin dinsel ve siyasal kurumları, bu mücadele içinde yerlerini yeni kurumlara bırakmaya başladı.

Bu kurumların kökeni, devletin varlık nedenini bulma ihtiyacı, bu varlığın ilahi bir kudretin mi yoksa insanal bir oluşum mu olduğu, toplum sözleşmesi kavramı, doğa durumu tarifinin yapılması, siyasal bütün olması anlamında toplumun yapay bir biçimde mi yoksa halkın rızasıyla mı olduğu, insanların neden birarada bulunduğu ve özgürlüğünün sınırı gibi sorular bu süreçte yoğun bir biçimde ortaya atıldı, farklı noktalardan cevaplandı. Sürecin her gelişimi verilen cevabın çeşitlenmesine yol açtı.

Cassirer'in de belirttiği gibi bu dönem modern dünyanın doğum sancılarının çekildiği ve kargaşa içinde olunan bir dönemdir. Modern düşünce yolunu bulmaya başlamış, bilimsel gelişmeler ve bunlara dair tepkiler birlikte şekillenmiştir. Ancak onyedinci yüzyılda, bu karışıklığa son verilmeye başladı.¹

Kurumların nasıl olması gerektiğine dair tartışmalar birçok siyasal düşünürün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu düşünürlerin yeni bir toplum sözleşmesi ihtiyacına ilişkin görüşleri; üretici güçlerin geliştiği; yeni ve daha yüksek üretim ilişkilerinin eski toplumun bağrında giderek daha fazla çiçek açtığı² bir ortamda filizlenmiştir.

"... Ortaçağ Hristiyan düşüncesinin eski etkisini yitirmeye, eleştirel bir düşüncenin boy atmaya başladığı, bireycilik akımının Hristiyan felsefesinin yerine geçme çabaları içinde olduğu bir dönem..."³ söz konusudur.

Ortaçağ'da siyasal ve toplumsal kurumlar varlıklarını dine referansla tanımlamıştır. Bu tanımlamada kilise etkin bir rol oynadı.

¹ Ernest Cassirer, **Devlet Efsanesi**, Çev. Necla Arat, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1984, s. 165.

² Karl Marx, **Ekonomi Politüğün Eleştirisine Katkı**, Çev. Sevim Belli, Ankara, Sol Yayınları, Mayıs 1970, s. 24.

³ Murat Sarıca, **100 Soruda Siyasal Düşünce Tarihi**, 2. bs, İstanbul, Gerçek Yayınevi, Kasım 1977, s. 52.

Alaeddin Şenel, Siyasal Düşünceler Tarihi'nde modern düşüncenin doğuş sürecini özetle şu biçimde ifade etmiştir; "Kilisenin formülleştirdiği biçimleriyle, Ortaçağ'ın kültürü ve ideolojisi, eşitsizlikçi, imana dayanan ve iki yüzlü bir kültür ve ideoloji idi." Bir yandan perhizkar bir hayat vaaz ederek üreticilerin zor şartlara öteki dünya umuduyla katlanması istenirken, diğer yandan gösterişli, hazcı ve tensel bir yaşam sürdürüldü. Burjuva ekonomisi geliştikçe, onun düşünme biçimi ve kültürü de gelişti. Üretim ilişkileri kendinden öncekini yıkarak gelişirken, yeni güçlerin gelişimine de engel olacak gerici bir rol oynamaya başladı.

"Ticaret ve sanayi üretimi döneminde, kapitalist burjuva ekonomisinin gelişmeye başladığı yerlerde ve yüzyıllarda da, bu genel kurala uygun olarak, yeni bir düşünüşün ve kültürün ortaya çıkarak geliştiğini görürüz. Bu yeni kültürün ve düşünüşün ortaya çıkıp gelişmesi hareketi kendini Hümanizma, Rönesans, Reform ve Aydınlanma hareketleri olarak dört olayda ortaya koymuştur."⁴

Avrupa'da burjuva devrimleri gerçekleşirken, İngiltere'de burjuvazinin gelişiminin farklı noktalarında, elli yıl arayla siyaset sahnesinde yerlerini alan Hobbes ve Locke öne çıktı ve onların yazıları konuyla ilgili herkesi etkiledi. İktisadi alanda egemenliğini kuran burjuvazinin siyasi alandaki Fransız sözcülüğünü ise aydınlanmacılar yapmıştır. Fransız İhtilali'nin gıdasını aydınlanmacılardan aldıkları bilinmektedir. Hobsbawm'ın da ifade ettiği üzere, 1789, burjuva liberalizminin en güçlü ve en gelişmiş biçiminin ifadesiydi ve aydınlanma kapitalist düzene hizmet ediyordu.

"Teorik olarak aydınlanmanın amacı bütün insanları özgürlüğe kavuşturmaktı. Bu düşünce bütün ilerici, akılcı ve insancıl ideolojileri içeriyor ve nitekim onlardan çıkıyordu. Fakat uygulamada aydınlanmanın gerektirdiği kurtuluş önderleri daha çok orta sınıfın saflarından gelme, yeni, akılcı, doğumla kazanılan ayrıcalıkları değil, kabiliyet ve liyakatleri olan kişilerdi – bu insanların çalışmaları ile ortaya çıkan düzen de «burjuva» ve kapitalist bir düzen olacaktı."⁵

İktidarın tanrı tarafından mutlaklaştırılması fikrinin sarsıldığı dönemde mutlak olan bir başka şey aranmış ve «akıl» sarsılan ilişkilerin yeni harcı olmuştur. İktidarı tanrıyla mutlaklaştırılanlar, onu akılla mutlaklaştırmıştı, elbette tanrıyı da. Üretim

⁴ Alaeddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 498, 1982, s. 368.

⁵ Eric J. Hobsbawm, **Devrim Çağı: 1789-1848**, Çev. Jülide Ergüder-Alaeddin Şenel, Ankara, V Yayınları, Aralık 1989, s. 46.

araçlarının gelişimi, üretim ilişkilerinin farklılaşması bu farklılığı akılla tanımlamasına zemin hazırlıyordu.

Bu dönemde, egemenliğin kaynağına dair bir tartışma yürütülmüştür. Yönetenlerin gücünü nereden aldığına dair bir çerçeve oluşturulmaya çalışıldı. Bu dönemde aristokrasinin gücünü nereden aldığına sorgulandığını, egemen güçlerin iktidarı nasıl kullanması gerektiğine dair bir tartışma yürütüldüğünü görüyoruz. Toplum sözleşmesi kuramları, iktidarın kaynağını nereden alacağı sorusuna cevap vermek üzere ortaya konuluyordu. Egemenliğini sürdürmek için bunun neden gerekli olduğunu açıklama ihtiyacının belirmesi, sarsılmış iktidarın yerini meşru bir iktidara bırakması sorunu, bu yüzyılın en önemli konusunu oluşturuldu.

Grotius ve Pufendorf yasalar üzerinde çalışmıştı. Locke, Hobbes, Hegel, mutlak bir kralı, yöneticiyi savunuyorken dahi, egemenliğin gerekçesini oluşturmaya gayret ediyorlardı. Egemenliğin başka türlü olabileceğine dönük itirazların olabildiği bir siyasal ortam oluşuyordu.

“Sosyal-Siyasal Sözleşme teorisinde ise, iktidarın kaynağı toplumdur, yönetici iktidarını toplumdan alır, artık iktidarın kaynağı değişmiştir. Doğal hukuk okuluna göre, siyasal iktidar insan yapısıdır, emretme gücünün kökünü bulmak için tanrıya çıkmaya gerek yoktur. Siyasal iktidarın kökü, kaynağı Sözleşmedir.”⁶

Hobbes, Locke ve Rousseau, otoritesini yitirmiş iktidarın otoritesinin tahkim edilmesine ilişkin tartışmaların ortasında bir toplum sözleşmesini gündemlerine alırlar. Doğal hukukun tarifini yapanlar, önce doğa hali tarif ettiler. Hobbes gibi doğa hukukunun geçerli olduğu süreci karamsar bir biçimde tarif edenler de, Rousseau gibi özgür bir toplumu tarif edenler de; toplum sözleşmesi tarif etmişlerdi. Artık tanrısal hukukun çerçevesi yıkılmış bulunuyordu ve doğal halden uygar topluma geçişte yeni bir hukuksal çerçeve ihtiyacı ortaya çıkmıştı.

Ancak Silier'in de söylediği gibi toplum sözleşmeciler benzer kavramsal çerçeveden yola çıktılar ama bambaşka sonuçlara ulaştılar.⁷Toplum sözleşmesi gerektiğini belirten Hobbes, Locke ve Rousseau doğal durumu tarif etmiştir. Ancak ne önerdikleri toplum sözleşmesi ne de tanımladıkları doğal durum birbirlerine

⁶ Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, 5. bs., İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Kasım 1989, s. 128.

⁷ Yıldız Silier, **Özgürlük Yanılsaması Rousseau ve Marx**, İstanbul, Yordam Yayınları, Ekim 2006, s. 49.

benzemektedir. Toptancı bir ifadeyle üçünü salt toplum sözleşmesi gerektiğini ifade ettikleri için aynı kategori içinde tanımlamak, onları anlamamızı kolaylaştırmamaktadır.

Toplum sözleşmecilerin görüşler öncelikle onların bakış açısını belirleyen iklimi değerlendirmeye çalışarak ele alınmaya gayret edilecektir. Toplum sözleşmeciler olarak anılan ve siyaset felsefesinin önemli kerteleri oluşturduğu düşünülen Hobbes, Locke ve Rousseau'nun görüşleri, içinde buldukları dönem, yaşanan gelişmelerin şekillendirdiği siyasal ortam kısaca da olsa ele alınmaya çalışılarak değerlendirilecektir.

1.1 Toplum Sözleşmecilerinin Görüşlerini Belirleyen Şartlar

Onbeşinci yüzyıldan itibaren yaşanan “.. ekonomik gelişmeler, burjuva kapitalist ekonomisinin ulusal ekonomik bütünlenme çapına ulaşacağı yönde oldu. Bu ekonomik gelişmeler, ulusal siyasal bütünlenme yolu üzerindeki engeller olan feodal siyasal birimlerin ortadan kaldırılmasını gerektirdi. Bu yolda Protestanlık hareketi, dinsel feodal birimlerin zayıflatılmasını ve devlete bağımlı kılınmasını sağlayan hizmetlerde bulundu. Ancak bu yetmedi, ulusal siyasal bütünlenmenin sağlanması için, dinsel feodal birimler kadar feodal siyasal birimlerin de ortadan kaldırılmaları ya da devlete bağımlı kılınmaları gerekiyordu. Bu gereksinim Avrupa siyasal yaşamında mutlak monarşi hareketini yarattı. Mutlak monarşinin kuramını, savunmasını ise, onaltınca ve onyedinci yüzyılların siyasal düşünüşünün en ünlü düşünürleri hazırladılar.”⁸

Derlemede yer alan Carl Schmitt'in «Somut ve Çağa Bağlı Bir Kavram Olarak Devlet» başlıklı yazısında, Avrupa'nın dört yüz yılını belirlediğini söylediği onaltıncı yüzyıldan yirmici yüzyıla kadar uzanan çağı, «devletleşme çağı» biçiminde tanımlanırken, tüm değişikliklerin devletin gelişimine ve belirginlik kazanmasına katkıda bulunduğunu belirtmiştir.⁹ Yazıda siyasi birliğin ve her şeye hükmeden düzen arayışının ifadesi olan devletin, dünyada büyük Katolik ve Protestan cephelerin olduğu, yeni toprakların keşfedildiği XVI. yy'ın ikinci yarısından itibaren

⁸ Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, s. 383.

⁹ Cemal Bali Akal, **Devlet Kuramları**, Ankara, Dost Kitabevi, Nisan 2005, s. 245.

(Almanya dışında tutularak belirtilmiştir) daha kuvvetli bir biçimde gündeme geldiği vurgulanmıştır.

Schmitt'in de vurguladığı üzere, feodal, zümreye ve kiliseye dayalı kurucu öğelerin karışımı olan yapılar yok olma sürecine girmiştir. İspanya ve Portekiz'in denizler üzerindeki tekeli kırılmaya üzere "...1716'da bir Anglo-Fransız işbirliği oluşturulmuştu.1717'de Hollanda'nın da onlara katılmasıyla Üçlü İttifak, 1718'de İmparatorluğun dahil olmasıyla, Dörtlü İttifak meydana geldi."¹⁰ oluşturulan ittifakın saldırıları başarıyla gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte dine dönük içsavaşlar yerini, ihtiyaçlar uyarınca gündeme gelen diplomatik ilişkiler ve devlet çıkarlarına göre farklılaşan ittifak ilişkilerine bırakmaya başlamıştır.

Ağaoğulları'nın da Schmitt'in de öne çıkardığı üzere Bodin, feodal hukukun görüşlerinin karşısına egemenlik kavramını koymuştur. Her iki yazarın da vurguladıkları üzere Bodin, egemenlik kavramına hukuki bir içerik kazandırarak önemli bir adım atmıştır.

Artık devlet ortaya çıkmaya başlamıştır. Savaşların nedenleri, birliğin arayış noktası devlet eksenli olur. Modern düşünce onbeşinci yüzyıldan itibaren gelişmeye başlar. Bunun yanı sıra kilisenin çileci hayat biçiminin karşısında dünyevi bir hümanizm de gelişmeye başlar. Onbeşinci yüzyıl, toplumsal yapının tanrıyla açıklamasından kopulan, dünyevi açıklamaların ifade edildiği bir dönem olur. Schmitt'in de makalesinde ifade ettiği üzere yeni coğrafyaların keşfedildiği, matematikten fiziğe temel bilimlerde büyük buluşların gerçekleştiği bu dönem, egemenliğin de gelişmesine yol açtı. Lee'nin vurguladığı üzere, Hıristiyan ahlakını siyasi eylem için temel almayı reddeden Machiavelli tarafından, Avrupa halklarının siyasi sözlüğüne kazandırılan devlet sözcüğü¹¹, Avrupa'nın yeniden dizayn edilmesi sürecinde yeni bir ölçü olarak giderek belirginleşmiştir.

Merkezi devletin örgütlenmesi, kraliyet otoritesinin güçlenmesi ve aristokrasinin ortadan kalkması ile gündeme gelmiştir. İspanya, Fransa, İngiltere, Rusya otoritelerini güçlendirmek üzere hareket eden krallarının etkinlikleriyle, merkezi bir devletin varlığını sağlamaya, sınırlarını kuvvetlendirmek ve dağılmayı engellemek

¹⁰ Stephen J. Lee, **Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789**, 2. bs., Çev. Ertürk Demirel, Ankara, Dost Kitabevi, Kasım 2004, s. 284.

¹¹ Akal, **a.g.e**, s. 247.

üzere adımlar atmaya başlamışlardı. Keşiflerin fetihlere dönüşmesi bu devletlerin daha etkili bir yapıya sahip olmasını zorunlu kıldı.

Parkinson siyasi düşünce tarihi kitabını, döneminde ortaya atılan siyasal düşünce tarihi üzerine yazılmış olan kitapları, tarihin dünya çapında yaşanmasına rağmen Avrupa merkezli tanımlaması nedeniyle eleştiriyile ele almıştır. Siyasal Düşüncenin Evrimi adlı kitabında Parkinson merkezi devletin kuruluşunda reform hareketinin büyük bir etkisi olduğunu ifade etmiştir.

“Papalık yetkisini inkar eden ve Kilise topraklarına el koyan krallar, krallık güçlerine Papa’nın da gücünü katmışlar ve her ikisini birden, feodalizmi ortadan kaldırma yolunda kullanmışlardır. ... Kral, egemeni olduğu toprakları kendinde cisimleştiriyor, değişik bölgelerini birleştiriyor, dilini merkezileştiriyor, halklarını tek bir halk halinde yoğuruyordu.”¹²

Lee’nin kitabında ifade ettiği üzere «Erasmus’un yumurtasından Luther’in kuluçkasıyla farklı türden kuşlar çıkmıştır»¹³, Rönesans ve reform hareketleri gelişmeye başlamıştı. Bir yandan papalığa ilişkin tepkilerin gelişmiş olması, diğer taraftan matbaanın keşfedilmesi ve ulus devletlerin ortaya çıkış süreci, reform hareketinin gelişmesine yol açtı.

1300’lerden itibaren gündeme gelen, 1400’lerin başında üç rakip papanın varlığında oluşan liderlik karmaşası döneminde kilise yıpranmıştı. Onbeşinci yüzyılda, yıpranan otorite yeniden tesis edilmeye çalışılmıştır. Lee’nin de vurguladığı üzere kilisenin yıpranması sürecinin, papalığın saygınlığını yitirşinin tam da entelektüel faaliyetlerin arttığı ve eleştirilerin daha yoğun ve cesurca ifade edildiği dönemde gerçekleşmesi, onun için büyük bir şansızlıktır.¹⁴

Rönesans anlayışı, reformları desteklerken, gelişmeler papalıktan kopuşun, ona dönük eleştirilerin artışının ve Lutherciliğin gelişmesinin zeminini hazırlamıştır. Protestanlık, prenslerin dini arkalarına alarak kilisenin zenginliklerine sahip olma olanağını sunması nedeniyle de giderek taraftar bulmaya başlamıştır. Onaltıncı yüzyılla birlikte esas olarak merkezi devletlerin ortaya çıkmaya başlıyor olmasıyla, din alanında ulusal alternatifler gelişmeye, dinin ulusal kurumların yapısı içinde tanımlanması ihtiyacına dönük cevapların oluşmasına tanık olunur. Artık Roma’nın

¹² C. Northcote, Parkinson, **Siyasal Düşüncenin Evrimi**, 2. bs., Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1984, s.74.

¹³ Lee, **a.g.e.**, s. 18.

¹⁴ **A.e.**, s. 23.

yetki alanı kısıtlanmaya başlamıştır. Siyaset ve din arasındaki uyumsuzluktan Luthercilik yararlandı.

M. Weber, Protestanlığın modern kapitalizmin doğmasında, gelişiminde rol oynadığını ifade eder. Servet sahibi olmak artık Ortaçağ'daki gibi utanç verici bir durum değildir. Lee'nin kitabında da aktardığı üzere Protestanlık çalışmayı kutsamıştır. Calvinciliğin varlığını sürdürmesine izin verilen yerlerde, kapitalizmin yayılmasının daha hızlı olduğu ve bu özelliğinin burjuvaziye etkilediği belirtilmektedir.

Kutsal bir yönlendirmeye ihtiyaç duyan aciz insan «akıl çağı» ile birlikte ortadan kalkmış, Aydınlanma hareketi ortaya çıkmaya başlamıştır. Aklın romantizmle birlikte insana hizmet eden bir etkene indirgenliğini belirten Lee, aklın egemenliğinin onsekizinci yüzyılının ikinci yarısının başlarına dek sürdüğünü belirtmiştir.

Lee kitabında, Calvinciliğin başarısının en önemli nedeninin Hollanda'da olduğu gibi siyasal otorite ile uyumlu olması ve kaynaşmış muhalif bir bütünlük halinde örgütlenmiş olması olduğunu vurgulamıştır.

Engels'in de özetlediği üzere, feodalizm sürecinde soydan geçen töreler, geçmişe ait geleneksel ilişkiler kapitalist üretim tarafından «özgür» sözleşmelerce parçalanmaya başlamıştır. "Ortaçağın serfleri arasından en eski kasabaların imtiyaz-beratlı şehir ahalişi çıktı. Bunların arasından da burjuvazinin ilk unsurları yetişti"¹⁵.

Sanayi devrimine ön gelen günlerde, keşiflerle birlikte sömürge politikalarının, ticaretin büyümesi, denizcilik ve sanayinin «gelişmesi», demiryolunun, buhar enerjisinin, kıymetli maden rezervlerinin kullanılması, sermayenin artmasına, feodal toplumun bağrındaki devrimci unsurun, burjuvazinin gelişmesine yol açmıştır.

Yeni pazarların ihtiyacını karşılayamayan eski üretim sistemi yerini manifaktür üretime bıraktı. Ancak kısa bir süre içinde bu sistem de ihtiyacı karşılayamaz hale geldi. Küçük atölyeler yerini dev modern sanayiye bırakırken modern burjuvalar ortaya çıkmaya başladı. Üretim sürecinde köklü değişiklikler gerçekleşmeye ve manifaktürlerde ücretli emek kullanılmaya başlandı. Emeginden başka satacak başka bir şeyi olmayanlar kentlerde birikmeye başlarken köylüler arasında kaynaşmalar da giderek arttı.

¹⁵ Karl Marx, **Komünist Parti Manifestosu**, Çev. Orhan Dilber, İstanbul, Tohum Yay., Şubat 1999, s. 51.

Burjuvazi, ilk birikimin gerçekleştirilmesinin ardından endüstri yatırımlarına yöneldi. Burjuvazi, zenginleşirken, çeşitli etkenlerle diğer tarafta kalabalık sayıda insanın mülksüzleşmesini sağlıyor, küçük üreticinin büyük kesiminin üretim araçlarından ayrılmasına katkıda bulunuyordu¹⁶. Tekniğin ilerlemesiyle emek üretkenliği artıyor ama bu emekçilerin yaşam biçimine tersinden yansiyordu.

Emekçi sınıflar Avrupa'nın çeşitli ülkelerine göç ederken tekstil atölyeleri, kuyumcular, saatçiler vb. bu göçlerle birlikte zanaatlerini de gittikleri yerlere taşıdılar. Hatta bunu engellemek isteyen devletler, işçilerin buldukları yerden ayrılmalarını izne bağlayarak «önlem» almaya çalıştılar. İşçi sınıfı ortaya çıktığı andan itibaren emeğini satmakta «özgür» bir biçimde hareket eder. Küçük sanayinin yerini hızla büyük fabrikalar, işçi sınıfının genişlemesiyle, aldı.

Brizon, Fransa'da kumaştan, yiyeceğe, madenden, birçok alanda hızlı bir büyüme, çeşitlenme, gelişme yaşandığını söylüyordu. 1789'a gelindiğinde 25 fabrikada 10000'den fazla işçinin çalıştığını aktarıyor¹⁷. Elbette emekçi nüfusun ağırlığı köylerde bulunuyordu.

İşçiler servet üretirken, üretimin gücü ve kapsamı artarken, o oranda yoksullaşıyor, meta ürettikçe «kendisi de bir meta olarak o kadar ucuz»luyordu.¹⁸ Ne kadar çok meta ürettiyse, kendisi o kadar ucuz bir metaya dönüşüyordu. 1700'lü yıllar, endüstriyel buluşların yakın olduğu, sanayi devriminin ön günleridir. Rousseau, «zenginliğe giden en emin yolun, insan emeğinden tasarrufa yol açan buluşları geliştirmek¹⁹» olduğu fikrinin ortaya çıktığı bir süreçte doğdu. Ve bütün yapıtlarında bu köleleştirilen insanın özgürlüğü sorununu ele aldı.

Marx; John Stuart Mill'in «Principles of Political Economy» eserinde icatların insanoğlunun günlük zahmetini hafifletip hafifletmediği sorusunu değerlendirirken; makinelerin kapitalist biçimde kullanımının amacına dikkat çekmişti. Makinelerin, artık-değer üretiminin aracı olduğuna işaret etti²⁰. Üretim sürecinde köklü

¹⁶ Maurice Dobb, **Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler**, Çev. F. Akar, İstanbul, Belge Yayınları, Ocak 1992, s. 167.

¹⁷ Pierre Brizon, **Emeğin ve Emekçinin Tarihi**, Çev. Cemal Süreyya, Ankara, Onur Yayınları, Şubat 1977, s. 190.

¹⁸ Karl Marx, **1844 El Yazmaları**, Çev. Murat Belge, İstanbul, Payel Yayınevi, Haziran 1969, s. 67.

¹⁹ Dobb, **a.g.e.**, s. 199.

²⁰ Karl Marx, **Kapital**, Çev. Doç.Dr. Mehmet Selik, C.I, Ankara, Odak Yayınları, Mayıs 1974, s. 10.

değişiklikler gerçekleşti ve manifaktürde işgücünün yerini büyük endüstride iş-aracı aldı.

Bankacılık kurumu gelişirken, saraylar, devletler, manastırlar bu kurumlardan borç alır duruma geldi. “Toplum ve devletin bütün eski biçimleri, bütün eski geleneksel fikirler, usdışı ilan edildi ve bir yana atıldı; dünya o zamana değin yalnızca önyargılarla yönetilmişti; geçmişe ilişkin olan her şey, ancak acıma ve küçümsemeye değerdi. Ensonu, gün doğuyordu; bundan böyle boş inan, haksızlık, ayrıcalık ve baskı; sonsuz doğruluk, sonsuz adalet, doğa üzerinde kurulu eşitlik, ve inanın devrilmez hakları tarafından silinip süpürülecekti.”²¹ İktisadi üretim şartlarındaki altüst oluş, yapıdaki değişim, üst yapının altüst oluşuna neden oluyor; hukuki, siyasi, dini, kurumlar, algılar yeniden şekilleniyordu.

Zenginleşen yeni sınıf devletten düzenin sürmesini ve özel mülkiyet haklarının korunmasını hedefliyordu. Burjuvazi modern bir devlet istiyor ve toprakların kapitalist üretim için kullanılmasının önündeki yasal engellerin kaldırılmasını istiyordu.²²

1.2 Toplum Sözleşmesinin Antik Yunan’la İlişkisi

Onyedinci yüzyıl, siyasi düşüncenin yeniden şekillendiği, temel kavramların tanımlandığı, gerçekliğin yeni ilişkilere uygun bir biçimde oluşturulduğu bir dönem olmuştur. Geçmişin gerçekliği altüst olurken, yeni gerçeklik algısının temelleri tanımlanmaya ve güçlü, matematiksel bir gerçekliğin katiliğini barındıran bir kesinlik içerecek bir biçimde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Cassirer, dönemin en önemli özelliğinin akıl yürütme ve tartışma yönteminin farklılaşması olduğuna işaret etmiştir. Onyedinci yüzyılın en önemli özelliği, Ortaçağın içsel birlik ve bütünlüğü çözüldükçe, kilise ve devlet arasında hiç eksilmemiş çelişki artarak devam ederken yeni bir odak bulmuştu:

“Siyasal ya da ahlaksal bir hakikati matematiksel bir hakikat gibi betimlememizin olanaklı hatta zorunlu olduğu kabul edilse bile, böyle bir betimleme ilkesini nerede bulacağız? Bu nedenle, her siyasi kuramın ilk amacı, bu aksiyomları bulmak ve dile getirmek olmuştur. Bu bize çok güç ve karışık bir sorun gibi gelebilir. Ama onyedinci yüzyıl düşünürleri bu

²¹ Friedrich Engels, **Anti-Dühring**, Çev. Kenan Somer, Ankara, Sol Yayınları, 1995, s. 66.

²² Mehmet Ali Ağaoğlu., Filiz Çulha Zabcı, Reyda Ergün, **Kral-Devletten Ulus-Devlete**, 2. bs., Ankara, İmge Kitabevi, Eylül 2009, s.104.

şekilde düşünmemişlerdir. Onların çoğu, bu sorunun ortaya atılmadan önce çözülmüş olduğuna inanmışlardı. Bu düşünörlere göre, insanın toplumsal yaşamının ilk ilkelerini aramamıza gerek yoktur. Bu ilkeler çok uzun bir süre önce bulunmuşlardır. Onları yeniden öne sürüp yeniden formüle etmek, mantıksal bir dille, açık ve seçik düşöncelerin diliyle dile getirmek yeter..... Onyedinci yüzyılın siyasal usçuluğu, Stoacı düşöncelerin yeniden canlandırılmasıydı.”²³ demiştir.

Lee'nin de kitabında ifade ettiği üzere, aydınlanma düşöncesi kendine, daha ondördüncü yüzyıldan itibaren hümanizmin antik metinlere, klasik yapıtları deşifre etmeye dönük çabalar, onbeşinci yüzyıla gelindiğinde Yunancaya ilginin daha da artmasıyla ortaya çıkan kaynakların tartışmalarından yol açmıştı. Hümanist tarihçiler, coğrafyacılar, sanatçılar ortaya çıkmaya başlarken, “Ortaçağ kilisesi de yıkılmaz bir öğreti ve siyasal düşönce sistemi oluşturmak için, klasik anlayışın savunulduğu düşöncel akımlardan faydalanmıştı.”²⁴

Cassirer, Stoacı düşöncenin onyedinci yüzyılda birdenbire ortaya çıkmadığını, belirli bir süreklilik içinde zaten süregeldiğini ifade etmiştir. Bu görüş ikibin yıldan beri bilinmekte olan bir görüştür, Roma Hukuku, Kilise Babalarında ve Skolastik felsefede onun izdüşümünü izlemek mümkündür der Cassirer. Stoacılık, doğal yasalar anlayışının tarif edilmesinde, insana anlam yükleyen bir anlayışın şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. “Doğal haklar kuramının modern dünyaya vermek zorunda olduğu büyük ve gerçekten değer biçilmez hizmet buydu.”²⁵

Ayferi Göze, temel amacı mutluluk biçiminde tanımlayan Stoa okuluna göre insan aklının evrensel aklın bir parçası olarak göröldüğünü söyler. Göze, Stoa okulunun insanın davranışlarını aklın hakimiyetinde olması gerektiğini söyleyen Stoacılara göre, doğa ve aklın uyumlu olmasıyla erdem in ortaya çıkacağına inanıldığını aktarmıştır.

“Akla uygun yaşayan insan evreni yöneten yüce yasaya uygun yaşayan kimsedir. Erdemli kişi ve bilge kişi tüm yaşantısı akla uygun olan kendi doğası ile ve tüm evrenle uyum halinde olan insandır, kısaca gerçek bir dünya yurttaşdır.”²⁶

²³ Cassirer, **a.g.e.**, s. 167.

²⁴ Lee, **a.g.e.**, s. 14.

²⁵ Cassirer, **a.g.e.**, s. 171.

²⁶ Göze, **a.g.e.**, s. 57.

Doğal yasalar kavrayışı, toplumsal düzenin ilkelerini bulma arayışı, birbirinden farklı toplumsal sözleşme öğretisinin ortaya çıkmasına hizmet etmiştir. Devletin varlık nedeni, ilkesini, sözleşme ile tanımlama gayreti kaynağını, Antik Yunan'da bulmuş, yönetim biçimi tartışmalarına bu örneği göstermiştir.

İlkel siyasal sistemler üzerine yapılan antropolojik araştırmaların eksikliğine dolayısıyla «ilk sözleşme» kuramlarının temelsizliğine, dolayısıyla Rousseau'nun görüşlerine de eleştiri getiren C.Northcote Parkinson, kitabında tüm dünya tarihini Antik Yunan'a referansla tasnif etmiştir. Bu yaklaşımın onu eleştirdiği noktaya sıkıca bağlayıp bağlamadığı ilgi çekici ancak bu çalışmanın kapsamı dışında kalan bir tartışma konusudur.

“Siyasal düşünenin Yunanlılarla başladığı konusunda yazarlarımızla aynı düşüncede olmak saçma gelecekse de, bugün kullanılan siyasal terimlerin çoğunu Yunanlılara borçlu olduğumuz doğrudur. Bu terimler her zaman aynı anlamda kullanılmadığı için bu kitapta kullanılan terimleri tanımlamak doğru olacaktır. Yunanlıların gördüğü gibi geniş bir deyişle üç tip hükümet vardır: ... Monarşi, Despotluk, ..Feodalizm, Aristokrasi, Oligarşi, Demokrasi...”²⁷

Atina Cumhuriyeti'nin en özgün yanının demokrasi olması değil, bireye verdiğini önem olduğunu vurgulayan Parkinson, aristokrasinin demokrasiye dönüşünün incelenmesi için Atina ve Roma'ya dönmemiz gerektiğini ifade etmiştir. Demokrasinin doğuşunun ilk ayrıntılı anlatımını vermesi nedeniyle Atina'nın incelenmesine ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.²⁸

Demokrasi ve diktatörlük kavramlarına yüklediği anlamlarla, Marx'tan Sovyetler Birliği'ne hareketin devleti tahkim edişine ve sosyalizmin anarşi, kan dökülmesi ve diktatörlüğe götürme eğilimine vurgu yapan Parkinson'un tersi bir noktada duran Guerin de benzer bir noktaya işaret etmiştir. Atina'nın fiili bir örnek olmasının onun en önemli yanı olduğuna işaret eden Guerin, Antik Yunan'ı bu nedenle önemseydiğini ifade etmiştir.

“... Antik dünya yalnızca halk egemenliği soyut fikrini bağrında taşımakla kalmamış, egemenliği bizzat halkın kullanmasıyla da fiili bir örnek oluşturmuştu.

²⁷ Parkinson, **a.g.e.**, s. 12.

²⁸ **A.e.**,s. 155.

Aslında doğrudan demokrasi sadece birkaç site’de özellikle de Atina’da ortaya çıktı. Orada bile plep’lerin gücünden korkan en büyük düşünürler onu kötülediler. Ayrıca tam bir demokrasi de söz konusu değildi. Kadınlara yer verilmiyor ve tüm sistem, en kötü baskı biçimine, köleliğe dayanıyordu.... Yine de tarihte ilk kez insanlar tüm iktidarın halktan geldiği fikrini kabul etmişler ve bunu uygulamaya koymak için çalışmışlardı. Onlara göre, halk, iktidarı, aracılara gerek duyulmadan bizzat kullanabilmeliydi.”²⁹

Alaeddin Şenel de, Mehmet Ali Ağaoğulları da, Atina’nın siyasal ve toplumsal yapısına dair bilgiler aktarırken, Protagoras’ın «Protagoras Mitosu»na gönderme yapmış, onun insan eksenli bakış açısına işaret ederek, devlet ve siyaset bilgisinin orada yaşayan tüm insanları ilgilendirdiğine işaret etmiştir.³⁰ Prometheus’un insan için ateşi çalmasını anlatan mitolojiyi aktaran Şenel de Ağaoğulları gibi bu mitolojide insanın devlet bilgisine sahip olarak varlığını sürdürdüğüne işaret etmiştir.

Hem Şenel hem de Ağaoğulları Sofistlerin kendi içlerinde farklılıklar taşıdıklarını aktarmışlardır. Hem aristokratların ayrıcalıklarını hem de insanların eşit olduklarını savunan Sofistlerin bulunduğuna işaret etmiştir.

Ağaoğulları’na göre Sofistlerin inançlarına göre toplum dünyevidir, insan yapısıdır dolayısıyla siyaset onları kapsayan bir şeydir. Aydınlanmacılar demokrasi, eşitlerin oluşturduğu sözleşme anlayışını oluştururken, Sofistlerin, kitlelerin siyasete katılması anlayışından yararlanmışlardır.

Ağaoğulları, Antik Yunan’ın toplumsal ve siyasal yapısını aktardığı kitabında, Sofist düşüncenin, devleti yapay bir kurum, bir araç olarak gördüğünü ve onun bir sözleşmeden kaynakladığını düşündüklerini belirtmiştir. Protagoras’ın kitabının toplum sözleşmesi görüşünü içerdiğini ifade etmiştir.

“... Protagoras, büyük bir olasılıkla insanlığın belli evrelerden geçerek siyasal toplum (polis) aşamasına ulaştığı inancını taşıyordu. Mitosta da, belli bir dönemde bütün insanların siyaset sanatına sahip olmaları, herkesin eşit olarak devletin kuruluşuna katıldığı anlamına gelir. Çünkü polis, ancak herkese doğruluk ile utanmadan pay verilince ortaya çıkar, bir başka deyişle, onun varlığının zorunlu koşulu, siyasal erdem insanların arasında paylaşılmış

²⁹ Daniel Guerin, **Fransa’da Sınıf Mücadelesi 1793-95**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Yazın Yayıncılık, Kasım 1983, s. 36.

³⁰ Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, s. 131.

olmasıdır. Demek ki devlet, siyaseti bilen kimselerin bilmeyenleri yönetme istencinin değil, bütün insanların kendi arzularıyla yaptıkları «sözleşme»nin bir ürünüdür.”³¹

Ağaoğulları, ikinci kuşak Sofistlerin polis in insan yapısı olduğunu savunarak toplum sözleşmesi kuramına ulaştığını belirtmiştir. Kritias’ın Sisyphos adlı yapıtında sadece soylular tarafından ve onların adalet anlayışına uygun olarak biçimlenmiş bir sözleşmeden söz ettiğini ifade etmiştir. Antiphon’un ise Gerçek adlı yapıtında, yasaların buyruklarının sözleşmeyle kararlaştırılması gerektiğini, herkesin yararlanacağı dolayısıyla konsensüsle hazırlanacak bir sözleşmeyi savunduğunu aktarmıştır.³²

Toplumsal sözleşmeciler hukuku tanımlarken, aradıkları dayanağı, Antik Yunan’da bulmuşlardır. Hukuk kavramını, insanlar arasındaki ilişkilerin eşit bir biçimde düzenlenmesini sağlamanın aracı olarak yasaların gerekliliğini Antik Yunan’da okuyabiliyoruz. Ağaoğulları’nın da ifade ettiği üzere, ilkel doğa durumu tarifliyle insanlar arasında eşitliğin kökenini tarif etmiştir Sofistler.

İnsanın doğaya uyumlu olması gerektiği ve sınıfsal farklılıklar ve sosyal ayrıcalıklar nedeniyle bozulmanın yaşandığı anlayışı, sonrasında Rousseau’nun da takip edeceği bir düşüncedir. Siyasal iktidar ve güç arasındaki ilişki ve bu gücün toplumun yasaları üzerindeki etkisi üzerine yazılan yazılar, Aydınlanmacıların önemli bir kaynağı olmuştur.

1.3 Thomas Hobbes’un Toplum Sözleşmesi Kuramına Kısa Bir Bakış

*Kılıcın zoru olmadıkça sözleşmeler, boş sözlerden ibarettir.*³³

Hobbes

Ağaoğulları ve Köker kitaplarında Hobbes’un görüşlerinin şekillenmesinde Grotius’un belirleyici olduğunu vurgulamışlardır:

³¹ Mehmet Ali Ağaoğulları, **Kent Devletinden İmparatorluğa**, 6. bs., Ankara, İmge Kitabevi, Eylül 2009, s. 91.

³² **A.e.**, s. 98.

³³ Thomas Hobbes, **Leviathan**, Çev. Semih Lim, İstanbul, YK Yayınları, Ocak 2010, s. 130.

“Yöntem anlayışı, doğal hukuk ve toplumsal sözleşme düşüncesini bireysel-özel mülkiyet temeline dayandırması, devleti egemenlikle tanımlaması, devletin varlık nedenini kamusal düzen yoluyla mülkiyetin korunması (güvenlik) olarak ifade etmesi; bütün bunlar göz önüne alındığında, Grotius’un siyasal düşüncesinin en sistematik bir biçimde Hobbes tarafından formüle edilecek olan modern devlet kuramını önceleyen temaları içerdiği açıkça görülmektedir.”³⁴

Cassirer, onyedinci yüzyılda birbirine zıt görüşlere sahip olan Hobbes ve Grotius’un aynı yöntemle görüşlerini şekillendirdiğini, bu yüzyılda yaşanan gelişmelerin modern düşüncenin şekillenmesinde önemli bir rol oynadığını vurgulamıştır.

“Yöntemleri tarihsel ve ruhbilimsel olmayıp çözümleyici ve tümden gelimcidir. Siyasal ilkelerini insanın ve devletin doğasından çıkarırlar. Bunu yaparken de aynı büyük tarihsel örneği, Galileo örneğini izlerler. Aynı şey, Hobbes için de geçerlidir. Onun en büyük tutkusu, felsefesinin daha başlangıcında Galileo’nun fiziksel cisimler kuramına açık-seçiklik, bilimsel yöntem ve kesinlikte eşit olan bir siyasal yapı kuramı yaratmaktı.”³⁵

Hobbes yazılarını içsavaş ortamında kaleme almıştır. Leviathan’da öyle karamsar bir tablo çizmiştir ki, bu korku ve karamsarlık dünyasının karmaşasından ancak sıkı örgütlenmiş bir devletle çıkılabileceği düşüncesinin oluşmasını sağlamaya çalışmıştır. Leviathan’da Hobbes’un devletin neden gerekli olduğunu anlattığı belirtilir.³⁶

Bertrand Russell kitabında Hobbes’u yazmaya koşullayanın «... İngiltere’de iç savaşın ortaya çıkışı değil, o savaşın belkili (muhtemel) sonucuydu. Doğallıkla onun korkuları gerçekleştiğinde, kanılarının³⁷» güçlenmesi olduğunu söyler.

Bu yüzyılda akıl yoluyla toplumun kökenini tarif eden kuramlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Merkezi devlet şekillenirken, onun varlık nedenini tanımlama çabasının, devlet kuramın en önemli köşe taşlarından birisidir Hobbes. Cassirer, görüşleri çok benimsenmese de yönteminin, tartışma ve us yürütme biçiminin önemli bir etki yaptığını söyler Hobbes’un.

³⁴ Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, 4. bs., Ankara, İmge Kitabevi, Ekim 2009, s.109.

³⁵ Cassirer, **a.g.e.**, s. 167.

³⁶ Gülnur Acar Savran, **Sivil Toplum ve Ötesi Rousseau Hegel Marx**, İstanbul, Belge Yayınları, Mart 2003, s. 39.

³⁷ Bertrand Russell, **Batı Felsefesi Tarihi Yeni Çağ**, Çev. Muammer Sencer, C. III, İstanbul, Kıtış Yayınları, Kasım 1970, s.125.

“... Aynı ilke siyasal objeler için de geçerlidir. Eğer Hobbes, doğal olandan toplumsal devlete geçişi betimlemekteyse, devletin ampirik kökeni ile ilgilenmemektedir. Söz konusu olan sorun, toplumsal ve siyasal düzenin tarihi olmayıp geçerliliğidir. Tek başına önem taşıyan nokta, devletin tarihsel değil, ama hukuksal temelidir. İşte toplumsal sözleşme kuramının yanıtladığı soru, bu hukuksal temel sorusudur.”³⁸

Hobbes, burjuvazinin henüz aristokrasinin desteğine ihtiyaç duyduğu bir dönemde toplumsal sözleşmesini yazmıştır. Ancak Alaeddin Şenel onun “burjuva kültürü ile beslenmiş olup, burjuva düşünüşünü temsil”³⁹ etmiş olduğunu ifade etmiştir. Mutlak monarşiyi savunmasına bakarak onun burjuvazinin karşısında olduğunu düşünmenin yanlış olduğu vurgulanır. Hobbes’un burjuvazinin takip edebileceği yolun açılmasında önemli bir öncü olduğu belirtilmiştir Gökberk tarafından:

“...Hobbes, daha baştan beri, kilise karşısında bağımsızlığını elde etmiş yeni devletin siyasi-moral görevini bilimsel olarak temellendirmeyi kendisine başlıca bir hayat ödevi edinmiştir...”⁴⁰

Benzer bir vurguyu Sabin’in yaptığı aktarılmıştır Kral-Devletten Ulus-Devlete adlı eserin yazarları tarafından. Sabin:

“Hobbes kralcıları savunmasına karşın siyasal düşüncede üzerinde tam tersi bir etkide bulunmuştur. Krala karşı geliştirilecek mücadelenin ana hattı olan bireysel çıkar ve haklar düşüncesi, Hobbes ile birlikte siyasal düşünceye artık silinmez bir biçimde kazanmıştır. Hobbes ile birlikte siyasal düşünceye artık silinmez bir biçimde kazanmıştır. Bencilliği temel bir «aksiyom» haline getiren Hobbes’un felsefesinin başlattığı bu akım, XVII. Yüzyıldan başlayarak İngiltere’de iki yüz yıl kadar sürecek ve siyasal kurumların düşünsel dayanağını, meşruiyetini oluşturacaktır...”⁴¹

Hobbes, atomize olmuş olan iktidarın varlığı şartlarında merkezi devleti güçlendirerek bu karmaşadan kurtulmayı amaçlar. “... Hobbes İngiliz iç savaşının yeniden patlak vermemesi için mutlak monarşiyi çare olarak gördü.”⁴² Onun için önemli olan güçlü bir devlet aygıtının yaratılmış olması ve egemenliğin bölünmemesidir.

³⁸ Cassirer, **a.g.e.**, s. 175.

³⁹ Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, s.317.

⁴⁰ Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, 2. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, Ekim 2011, s. 248.

⁴¹ Mehmet Ali Ağaoğlu,, Filiz Çulha Zabcı, Reyda Ergün, **Kral-Devletten Ulus-Devlete**, s. 111.

⁴² Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, s. 302.

Hobbes, iç savaş koşullarında tanrı buyruğu devlet anlayışı dışında seküler bir toplum anlayışı ortaya koymuştur. Hobbes öncesi devlet tanrı buyruğuyla oluşmuştu. Tarafların kendi iradesinden gönüllü vazgeçişini savunarak güçlü bir devlete ihtiyaç olduğunu göstermeye çabalar.

“Sosyal ve Siyasal Sözleşme teorisini savunanlar, tanrısal hukuk görüşünün ya da devlet iktidarının kökünü tanrıya bağlayan teorinin yerini alacak bir teori ortaya koymuşlardır.”⁴³

Doğal durum üzerine onunla karşıt noktada duran Locke ise; gene burjuvazinin ihtiyaçlarını ifade etmiştir. Ama artık onun pozisyonu Hobbes döneminden farklıdır ve sözcüsünün ifadesi de bu farklılığı ifade etmektedir.

Şenel dönemin farklılığını açık bir biçimde ifade etmiştir:

«Avrupa’da mutlak monarşi, feodal siyasal birimleri ortadan kaldırıp ulusal devleti kurduğuna göre, artık tarihsel görevini yerine getirmiş demektir. Daha fazla iktidarda kalması yeni üretici güçlerin gelişmesine ayak bağı olmaya başlamıştı. Oysa burjuvazi, kendisi iktidara geçip, tüm aristokratik kalıntıları, yasaları ve kurumları değiştirerek, burjuvazinin hukuksal ve siyasal düzenini kurmak istiyordu. Bu nedenle, onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda desteklediği mutlak monarşinin 18. Yüzyılda karşısına çıktı. Demokratik parlamenter görüşleri savunmaya başladı....»⁴⁴

Sonrasında daha da yaygınlaşacak olan bu tutum, günün ihtiyaçlarına geçmişten köken arama tavrının bir ifadesidir. Hobbes, gücünün üstün olduğuna ilişkin inancına Antik Yunan’da, Sofistlerin görüşlerinden dayanak bulabiliyordu. Ağaoğulları’nın Kritias’ın görüşlerini aktardığı bölüme bakıldığında, Hobbes’un görüşlerinin geçerliliği için uygun bir kaynak bulunduğunu görmek mümkün olacaktır:

“Kritias, insanlar arasında hak, adalet, eşitlik gibi ortak değerler bulunmadığını ve tanrılar ile tanrısal yasaların insanlar tarafından uydurulduğunu belirterek en güçlünün hakkı ilkesine ulaşmıştır. Çünkü insan davranışları için ölçüt olabilecek «mutlak» bir değer ya da değerler bulunmadığından, «güç» başvurulabilecek tek ilke olarak belirir. Buradan, güçlü olanın (ya da olanların) diğerlerine boyun eğdirmesinin doğal olduğu sonucu çıkar. Bu bakımdan Kritias’a göre, hem fiziksel hem de akılsal bir nitelik taşıyan güç çatışmalarına, savaşımlara son verebilecek ve toplumda düzeni sağlayabilecek tek ilkedir.”⁴⁵

⁴³ Göze, **a.g.e.**, s. 128.

⁴⁴ Şenel, **a.g.e.**, s. 334.

⁴⁵ Ağaoğulları, **Kent Devletinden İmparatorluğa**, s. 103.

Hobbes, Thucydides Tarihi'ni çevirmişti. Çevirinin yöneticilerin yararlanacağı bir kaynak olacağını düşünüyordu. Tarihten güçlü bir devletin yaratılması gerektiği sonucunun çıkarılmasını sağlamayı umuyordu. Çevirisinin girişinde de vurguladığı üzere; herkesin konuştuğu bir demokrasi, hükümetin dağılmasına neden oluyordu.⁴⁶

İnsanın doğada eşit olduğunu söyler Hobbes. Ancak Rousseau'nun olumluluk affettiği doğa halindeki eşit insanın durumu, O'nun için olumsuz bir anlam taşımıştır.

Hobbes, kendisini bilen insanın, karşısındakine de güvensizlik besleyeceğini ve kendini korumak için insanlar üstündeki egemenliğini arttırmak isteyeceğini söyler. İnsan doğasındaki üç kavga nedenini şu biçimde tarif etmiştir Hobbes; yarışma, güvensizlik ve şeref. Bu üç nedenin, herkesin herkese karşı savaşmasının gerekçesini oluşturduğunu söyler. İnsan yaşamı, ölüm tehlikesi ve korunun hüküm sürdüğü, yalnız, fakir, kötü, vahşi ve kısa bir yaşam tarif eder ve ancak devletin varlığı şartlarında savaş halinden kurtulacağını belirtir. "Genel bir gücün olmadığı yerde, yasa yoktur; yasa olmayan yerde de, adaletsizlik yoktur" demiştir. Devletin amacının bireysel güvenliği sağlamak olduğunu söyleyen Hobbes, barış ve güvenlik arayan insanın kendi iradesiyle onu tek ve sürekliliği olan bir karar vericiye vermeleri gerektiğini anlatır Leviathan'da. Halk tarafından yasanın bu güç tarafından yapılması taahhüt ve kabul edildikten sonra artık adaletsizlik gibi bir sorun bahis konusu olmayacaktır. Gerekli olanı yani iyi yasayı bu gücü kendinde merkezileştirmiş olan devlet, onlar adına yapacaktır.⁴⁷

Bencil ve çıkarı peşinde koşan insanlar arasındaki ilişkiyi «güç ve çıkar» mücadelesi belirler Hobbes'a göre. Olumsuz bir anlam affettiği bu doğada bulunma halini kaos biçiminde tanımlamıştır. Güvenlik ve güç sorununu temele koyan Rousseau, herkesin kabul ettiği bir üst otoriteden yoksun olduğu koşullarda düzenin sağlanamayacağını vurgular.

İnsanların hem yabancı saldırılara hem de birbirlerine karşı korunması için toplum sözleşmesiyle herkesin iradesini kendisinin üzerindeki otoriteye devralamayacak bir biçimde vermesini önermiştir. Kaosa karşı mutlak iktidarı tahkim etmek gerektiğini

⁴⁶ Thomas Hobbes, **Thucydides**, *The English Works*, vol. VIII (*The Peloponnesian War Part I*) 1839 (Çevrimiçi)

<http://oll.libertyfund.org/title/771>, Eylül 2011.

⁴⁷ Hobbes, **Leviathan**, s. 99.

söyler. İnsanın rasyonel olduğunu, akılcı karar alarak egemenliği devredeceğini belirtir.

Hobbes'un aksine doğada başlangıçta onunla uyumlu biçimde yaşayan insan Rousseau için özgürdür. Rousseau, Hobbes'un tarif ettiği insanın aslında uygar insan olduğunu söyleyerek onu eleştirmiştir. Hobbes, insan doğasının bencilliğine, Rousseau ise uygar toplumun insan doğasını bozuşuna işaret eder. İkisi de insanın arzularının esiri olduğu noktasına işaret etmişlerdir.

Tek tanrılı dinlerin kökeninde de arzuların esiri olmak konusunun önemli bir yer tuttuğunu belirtmiştir Silier. İnsanlığın tarihi arzularının esiri olmakla başlar, cennetten kovuluş hikâyesi bu esaretin göstergesidir der Silier. Elma ağacı bilgi ağacıdır ve tanrı insanın bilgi sahibi olmasını istemez demiştir.⁴⁸

Silier, Hobbes'un ünlü insan insanın kurdudur sözünü hatırlatarak ve insan doğasına ilişkin olumsuz tanımlamaları ifade ettiğini belirtir. Egoist bireyler, canlarını korumak için düzene ihtiyaç duyarak ateşkes ilan eder ve devleti yaratırlar demiştir. Silier, Hobbes'un kaba kuvvet uygulama hakkını tümüyle devlete devrettiğini, özgürlüklerinin bir kısmından vazgeçerek güvenliklerini kazanabileceklerini söylediğini vurgulamıştır.⁴⁹

Hobbes insanın korkularının belirlediği güvenlik ortamında özgür olacağını belirtir. İradesini teslim eden insanın özgür olabileceğini savunur.⁵⁰ İnsanın eşit olduğu şartlarda özgürlüğünün en temel unsuru olan mülkiyet, can güvenliği haklarının tehlike altında olduğunu belirtir. Korku O'nun için en güçlü duygudur. Fiziksel olarak eşit insanların bulunduğu ortamın kaosa sürükleneceğini vurgulamıştır.

Rousseau, insanların kötü olmasını onların doğasının bir parçası olarak görmez. Başlangıçta iyi olanın modernleşmeyle birlikte kötüye dönüşmesi sürecini tanımlar. Hobbes'la tartışmış, gürbüz çocuğa kötü dediği için O'nu eleştirmiştir.⁵¹ Zayıf olanın kötü olduğunu, çocuğu güçlendirmenin onu iyi yapacağını söyler. Köleleştirmeyen bir ilişki isteyen Rousseau, Hobbes'un aksi yönünde bir toplum projesine sahiptir.

⁴⁸ Silier, **a.g.e.**, s. 97.

⁴⁹ **A.e.**, s. 52.

⁵⁰ Hobbes, **Leviathan**, s. 16.

⁵¹ J.J. Rousseau, **Emile**, Çev. Yaşar Avunç, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Mart 2009, s. 51.

Hobbes'un bütün bu eşit insan tanımlarının vardığı nokta, «antlaşma» ile ve «özgürce» iradelerini teslim ettikleri efsanesidir. Yönetici iktidara boyun eğme antlaşmasıdır söz konusu olan.⁵² «Hobbes sisteminde halkın payı, hükümdarın bir kez seçimiyle bütün bütün sona erer.»⁵³

Ortak egemen Leviathan'a, ortak otoriteye gönüllü olarak devir edilmiştir. Bir kez verilen egemenlik, bir daha sorgulamamacasına devralınamaz biçimde rıza ile verilmiştir. Egemenliğini geri almak isteyen olursa, devlet vermez. Genel irade, bireyin iradesinin üzerindedir Hobbes'a göre.

Ağaoğulları ve Köker'in de vurguladığı üzere, Hobbes'un devletinin kaynağı sözleşmedir. Ancak Hobbes'un sözleşmesi iki aşamalıdır. Demokrasinin ilk biçimi insanların sözleşmeyi yapmak üzere bir araya gelmeleri durumunda ortaya çıkar. Ancak bu durum insanların bu bir araya gelişlerinin niteliği sadece bir kalabalık oluşturmak biçiminde olduğundan, tam anlamıyla demokrasi anlamını taşımamaktadır. Leviathan'ın yaratılmasıyla birlikte sözleşmenin ikinci aşamasına geçilir. Halk irade belirten bir niteliğe kavuşur ve oy kullanır. Halk egemen olarak egemenliğini devreder. «Halkın demokratik bir biçimde demokrasiyi yadsıması» gerçekleşir.⁵⁴ Hobbes'a göre devlet meşruluğunu bu sözleşmeden almaktadır.

Parkinson, sözleşmenin iki aşamada gerçekleştiğini, sözleşmenin taraflarını tanımlayarak ifade etmiştir. Egemen devralan durumundadır, herhangi bir şey vaat etmemiştir. Parkinson egemenin sözleşmenin tarafı olmadığını, uyrukların egemenle değil birbirleriyle anlaşma yaptıklarını vurgulamıştır.

«Egemen, yapmamış olduğu bir anlaşmayı bozamaz. Anlaşmanın taraflarından biri olan halk yığını ile anlaşma yapamaz. Çünkü, anlaşma yapılan kadar böyle bir taraf yoktur. Tek tek kişilerle de anlaşma yapmış olamaz; çünkü, bunların sonradan aralarında anlaşmaları durumunda tek tek yapılan anlaşmalar geçersiz kalacaktır. Şu halde yetkisi mutlak ve hiçbir şey de vaat etmiş değildir. Buna karşılık, uyruklar da yalnızca siyasal haklarını devretmiş olup, gerekli özgürlüklerini kendilerinde saklamışlardır.»⁵⁵

⁵² Russell, **a.g.e.**, s.129.

⁵³ **A.e.**, s.132.

⁵⁴ Ağaoğulları, Köker, **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, s. 227.

⁵⁵ Parkinson, **a.g.e.**, s. 79.

Ağaoğulları ve Tanör, Hobbes'u egemenlik kuramcısı olarak tanımlamıştır. Onlara göre Hobbes, «mutlak monarşi»nin değil, egemenliğin kuramcısı olarak XIV. Louis'den çok Jacobin'lere yakındır.⁵⁶

Leviathan'da Hobbes, insanların kendi iradelerini teslim ettiklerini söylerken tüm gücü kendinde toplayan bir odak tarif ederek, modern, merkezi bir devleti tarif etmiştir. İki yazarın da önemle vurguladıkları üzere Hobbes devletinin kökenine bireyleri koyarak modern devleti düşünmeyi olanaklı kılmıştır. Ağaoğulları ve Tanör Hobbes'un devletinin hala kral-devlettir ve onun çizdiği kuramsal çerçevenin bir adım ilerisinin, ulus-devlet olduğunu belirtmişlerdir.⁵⁷

Hobbes'un devleti "teokratik değildir, kilise devlete değil fakat devlet kiliseye hakimdir. Devletin tek amacı barış ve düzeni kurmaktır ve kiliseye hakimiyet de bu amacı gerçekleştirmek için kullanılan araçlardan biridir."⁵⁸

Hobbes'un egemenliği devredilmiştir ve onu kullanan güç, zalim ve pervasız, sınırsızdır. Hobbes'un egemenlik kurgusunun ana eksenini güvenlik ihtiyacı biçimlendirmiştir. Locke ise bu sonsuza dek sürecek itaate tepkilidir. Onun egemenlik anlayışının eksenini özel mülkiyet oluşturmuştur. Onun devleti, mutluluğu arama, mülkiyet hakkını, yaşam hakkını ve özgürlüğü sağlamak üzere tanımlanmıştır.

Rosanvallon, Hobbes'un cumhuriyetin amacını güvenlik eksenli, Locke'un ise mülkiyetin korunması biçiminde tanımladığını ifade etmiştir.⁵⁹ Güvensizlik ve belirsizlik ortamında, yaşamın sürdürülmesini garanti altına alma ihtiyacının belirleyici olduğu dönemde, koruyucu devletin, asgari bir bolluk dönemlerinde ise refah devletinin gündeme geldiğini belirtmiştir. Rosanvallon, Hobbes'un Leviathan'ı ve Locke'un «Yönetim Üzerine İkinci İncelemesi»nin modern devletin formüle edilmesinde başvurulan iki kaynağı olduğunu vurgulamıştır.

⁵⁶ Ağaoğulları, Köker, **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, s. 230.

⁵⁷ **A.e.**, s. 280.

⁵⁸ Göze, **a.g.e.**, s. 146.

⁵⁹ Pierre Rosanvallon, **Refah Devletinin Krizi**, Çev. Burcu Şahinli, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, Şubat 2004, s. 21.

1.4 John Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramına Kısa Bir Bakış

John Locke'un görüşleri, 1688 «Şanlı Devrimi»'ne öngelen yıllarda yaşanan gelişmeler tarafından şekillenmiştir.

Parkinson, İngiltere'de II. James'in tahttan indirilmesi ve yerine Orange'lı William'ın geçmesi sürecinin meşruluğunu ifade etmede monarşinin John Locke'dan yararlandığını belirtmiştir.

Siyasal bir toplumu başlatan ve oluşturan şeyin, böyle bir toplumla birleşmek için çoğunluğa sahip bir dizi özgür insanın kararına ihtiyaç olduğunu söylemiştir Locke. Locke yasal hükümetlerin var olmasının şartının özgür insanların ortak kararı olduğunu vurgulamıştır.

Halk güvenceler, temel kanunlar isteyebilir. Egemenliğin kaynağı demek ki halktır demiştir.

Devletin gerekliliğini ifade ettiği kuramında Locke, topluluk halinde yaşayan insanın tek eksikliğini yasalar olduğunu belirtir. İnsan her zaman toplumsal varlıktır ancak adaleti sağlayacak eşit ve tarafsız hakem rolüne ancak devletle ulaşabildiğini ifade etmiştir.

"... Tek vücut olarak birleşmiş ve ortak kurdukları bir kanun ile baş vurmak için bir aralarındaki ihtilafları karar vermekle ve saldırıları cezalandırmakla yetkili bir adliyeleri olan insanlar demek istiyorum ki yer yüzünde hala Tabiat halindedirler, her biri kendisi için başka bir harimin ve icracının olmadığı önceden gösterdiğim gibi mükemmel Tabiat halidir.

Ve bu sebeple devlet, başkaları tarafından o toplum üyelerinden herhangi birine verilen zararları cezalandırma gücüne (savaş ve barış gücü) sahip olduğu kadar o toplumun üyeleri arasında işlenen pek çok saldırının hak ettiğini düşündükleri cezayı belirlemek için bir güce de (kanun koyma gücü) sahiptir, ve bunların hepsi o toplumdaki üyelerin hepsinin mülkünü mümkün olduğunca korumak içindir..."⁶⁰

Locke Sivil Toplumda Devlet adlı kitabında insanın doğal haklarını tarif etmiştir. Savaş halini tarif eden Locke, "... Benim rızam dışında gücü altına alan birinin beni aldığı gibi kullanacağı ve istediğinde beni yok edeceği sonucuna varmamın

⁶⁰ John Locke, **Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Toplumda Devlet**, Çev. Serdar Taşçı-Hale Akman, İstanbul, Metropol Yayınları, Aralık 2002, s. 74.

sebebi var; çünkü hiç kimse özgürlük hakkıma karşı beni zorla mecbur etmedikçe –yani beni köle yapmadıkça- kendi mutlak gücüne almak isteyemez. ... kim beni esir etmek isterse orada kendini benimle savaş durumuna sokmuş oluyor.”⁶¹

Colletti, Locke’un gerçek özgürlük algısını toplumdan özgür olmak biçiminde olduğunu belirtmiştir.⁶²

İnsanın doğal hakları can, mal ve özgürlüğü ancak devletle mümkün olmuştur Locke’a göre. İnsanın özgürlüğü sorunu üzerinde duran Locke, mülkiyet özgürlüğü için onun güvenliğinin sağlanması gerektiğini savunmuştur. Tabiat halinde güven ortamından yoksun insanın devletle, birleşerek oluşturdukları sözleşmeyle özgürleşeceklerini söylemiştir.

Toplum sözleşmesi gerektiğini belirten Locke, insanların aralarındaki ilişkinin dayanağının bir sözleşme olduğunu, daha önce varlığını Tanrı’ya dayandıran varoluştan kopuşu, gene İncil’e dayandırarak tarif etmiştir.

“... insanların özgürlüklerinin, mal ve haklarının korunması ve adil bir cezalandırma sisteminin uygulanması siyasal toplumun kuruluşu nedeni ve amacıdır.”⁶³

John Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*’sinin *Yönetimlerin Çözülmesi Üzerine* başlıklı bölümünde, Şanlı Devrim’i, meşrulaştırmış, kralın kellesinin gitmesini meşrulaştırmıştır. Halkın şiddetle zulme uğraması, kralın baskılarının yarattığı sefaletle maruz kalınması durumunda krala karşı gelmenin meşru olduğunu belirtmiştir.⁶⁴ Elbette halk tabakasının alt kesimlerinde yer alanların üst seviyedeki birini cezalandırmasına kapı aralamayacak vurgular da yapan Locke, otoritenin önemli olduğunu, otoritenin bittiği yerde kralın da bittiğini belirtmiştir.

Hobbes’un toplum sözleşmesi kuramında, insanlar özgürce bir araya gelip yetkilerini devretme kararı verdikten sonra, bir daha söz sahibi olamaz. Cassirer, Hobbes’un görüşlerinin eleştirildiğini, toplum sözleşmesinin olabilmesinin ancak kendileri adına karar verebilenler tarafından gerçekleştirilebileceği görüşünün oluştuğunu vurgulamıştır. Hobbes’un diğer kuşakları da bağlayan, bir sefer yapılan bir sözleşmenin gelecek kuşakları ipotek altına alan bir sözleşme anlayışı, sözleşme

⁶¹ John Locke, **Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Toplumda Devlet**, s. 32.

⁶² Lucio Colletti, **From Rousseau to Lenin**, London, NLB, 1976, s. 150.

⁶³ Göze, **a.g.e.**, s. 158.

⁶⁴ John Locke, **Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Toplumda Devlet**, s. 172.

mantığına aykırı bulunmuştur. Cassirer, Hobbes'un kuramının toplumsal sözleşme kuramcılarının Stoacı doğal hukuk öğretisiyle de şekillenmesi sonucu eleştirildiğini ifade etmiştir.

"... Kendisinden vazgeçilip terk edilemeyecek olan en azından bir hak vardır: Kişilik hakkı. Bu ilke üstünde tartışan onyedinci yüzyıl siyaset yazarlarının en etkilileri, Hobbes'un varmış olduğu sonuçları yadsıdılar. Onlar, bu büyük mantıkçıyı sözlerde çelişki ile suçladılar. Eğer insan, kişiliğinden vazgeçseydi, ahlaksal bir varlık olmaktan çıkacak ve cansız bir şey haline gelecekti. İnsan kişiliğini koruması ve geliştirmesi evrensel bir haktır. ... yöneticilik sözleşmesi, doğası gereği sınırlıdır. İnsanın, aracılığıyla özgür bir varlık olma durumundan vazgeçip kendisini köleleştireceği hiçbir boyun eğme edimi ... yoktur. Çünkü o, böyle bir özveri ile kendi doğa ve özünü oluşturan gerçek özyapıdan vazgeçmiş olacak, yani insanlığını yitirecektir."⁶⁵

İnsanların kendisinden sonraki kuşakları bağlayacak bir kölelik sözleşmesi yapmasını reddeden Locke da, Hobbes'un egemen gücün üstünde herhangi bir güç tanımayan sözleşme anlayışını eleştiren bir bakış açısına sahipti.

Yönetimin otoritesini yitirdiği, zulüm ettiği vb. durumlarda idarecilerin haklarının düşeceğini belirtmiştir. "... Yasama süresine sınır koyarlarsa ve bu üstün gücü herhangi bir kişiye ya da meclise geçici olarak verirlerse; ya da yetkili olanların başarısızlıklarıyla kaybedildiğinde; idarecilerin haklarının düşmesi üzerine ya da koyulan sürenin belirlenmesinde topluma geri döner ve halkın üstün güç olarak hareket etme ve yaşamayı kendilerinde devam ettirme ya da iyi olacağını düşündükleri yeni bir şekilde ya da yeni ellere verme hakları vardır."⁶⁶

İnsanlar ancak akıl kanununun altında özgürdürler Locke'a göre. Gerçek iyilik için hazırlanmış kanunlar altında özgür olabilirler insanlar. Kanunların insanların özgürlüğünü kaldırmak ya da yasaklamak değil, korumak ve genişletmek üzere var olması gerektiğini vurgulamıştır. Kanunlar, başkalarının, insanın özgürlüğünü sınırlamasını engellemek üzere ortaya çıkmış bir ihtiyaçtır.

Sir Robert Filmer'ın Stuart krallarının egemenliklerini Adem'e kadar dayandırdığı görüşlerini eleştiren Locke, görüşlerini kutsal metinlere gönderme yaparak ispatlamaya çalışmıştır.

⁶⁵ Cassirer, **a.g.e.**, s. 175.

⁶⁶ John Locke, **Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Toplumda Devlet**, s. 180.

Locke'u okumayı nispeten zorlaştıran bu durum; görüşlerini kutsal metinlere gönderme yaparak gerekçelendirme çabası, eserinin neredeyse bütününde görülmektedir. Yazarın hem «Uygar Bir Toplum Üzerine Birinci Deneme»'de hem de İkinci Deneme'de kuramını İncil'e göndermeler yaparak tanımladığını okuyabiliyoruz.

Hobbes ile karşılaştırıldığında hem Hobsbawm hem Bertrand Russell⁶⁷, Locke'un daha zayıf bir filozof olduğunu belirtmiştir. Hobsbawm buna rağmen Locke'un özel mülkiyeti, «saldırılamayacak kadar yükseklerle çıkarması» nedeniyle «liberalizmin gözde filozofu»⁶⁸ biçiminde tarif etmiştir.

Guerin ise Fransız İhtilali'nde homojen olmayan Tiers Etad'ın uzlaşmazlık konularından biri olan halk egemenliği kavramını burjuvazinin, «ilahi hakka dayalı egemenliğe karşı çıkarken kullanmak ihtiyacıyla, kendine mal ettiği»ni belirtmiş ve bu tanımın temelini ise Locke'un attığını vurgulamıştır:

“Bu işin temelini atan, 17. Yüzyılda Locke oldu. Locke, hükümdarın gücünü sadece Tanrı'dan aldığı, yeryüzünde hiç kimseye hesap vermek durumunda olmadığı fikrinin yeni bir şey olduğunu, son birkaç yüzyıl içinde içat edildiğini ileri sürdü. Ve antik çağdan örnekler vererek insanın, özgür, eşit ve bağımsız olduğunu, hiç kimsenin bir diğerini rızası olmaksızın politik bir güve boyun eğemeye zorlayamayacağını ve bir sivil toplumun çoğunluğun iradesine dayanmaksızın var olmayacağını ileri sürdü.”⁶⁹

“Oysa, Locke kuramını burjuvazinin yükselme döneminde geliştirmiştir. Artık sivil toplumun kendi kendini düzenleyen bir toplum olarak kurulması tarihin gündemindedir. Dolayısıyla da Locke'un bakışında, hukuksal ilişkiler alanına siyasal gücün müdahalesi, geride bırakılması gereken, eskimiş bir örgütlenme biçimidir. Özgül olarak kapitalist mübadele ilişkileri bunu gereksiz kılmaktadır.”⁷⁰

Silier, doğa durumundaki insanın Locke'a göre özgür olduğunu ve mülkiyet haklarına sahip bulunduğunu yazmıştır. İnsanların paranın icat edilmesiyle egoist ve saldırganlaştığı belirtilmiştir.⁷¹

Locke'a göre insan akli başından beri vardır ve insan tanrının insana verdiği akli kullanmıştır. Oysa Rousseau'ya göre akıl da zaman içinde gelişir. Barışçıl doğal

⁶⁷ Russell, **Batı Felsefesi Tarihi Yeni Çağ**, s. 216.

⁶⁸ Hobsbawm, **Devrim Çağı: 1789-1848**, s. 439.

⁶⁹ Guerin, **a.g.e.**, s. 35.

⁷⁰ Savran, **a.g.e.**, s. 39.

⁷¹ Silier, **a.g.e.**, s. 56.

durumdan akıl yürütme yeteneğinin gelişmesi nedeniyle uzaklaşır. Rousseau'da doğal hukuk kuramcılarının ve Locke'un tersine evrensel akıl gibi bir tanım yoktur.⁷² Doğa durumunda insan ussal bir varlıktır, eşitlik ve özgürlüğün hüküm sürmesi bu ussallığa bağlıdır.

Locke; evrensel olarak açıklanmadığı için insanların uymadığı yasalardan söz eder.⁷³ Locke, Hobbes gibi insanın doğasına kötü anlamlar yüklememiştir. Özünde iyi ve zararsızdır. Ancak doğa halinde insan hukuksuz, tarafsız bir yargıdan mahrum, teminatını yasalardan alan bir erkten mahrum kalmaktadır. Erk olması gerektiği için siyasal topluma geçilmiş, yasama yürütme yargı ayrılmıştır. Bu noktada Hobbes'den ayrıldığı söylenir Locke'un.

"Liberal felsefenin ilk kuşatıcı anlatımı (ifadesi) modern filozofların en derini değilse bile en nüfuslusu olan Locke'te bulunabilir."⁷⁴ diyen Russell, "Locke'un öğretisi önce az çok demokratiktir. Fakat demokratik öge, mal sahibi olmayanların yurttaş sayılmaması gerektiği görüşüyle sınırlandırılmıştır (açık olmaktan çok içerilmiş bir görüştür bu."⁷⁵ diyerek onun sınırlarını belirtmiştir.

Locke, evrensel bir yasa ihtiyacını ifade etmiştir. Hobbes ve Locke, iradenin devredilmesi noktasında buluşurken, Rousseau, insanın özgürlüğünü kimseye devretmemesi noktasında ayrı bir yerde durmuştur.

Locke, özel mülkiyetin korunması odaklı bir dünya kurgusu yapmıştır, çitlemeyi savunmuş, işbölümünden rahatsız olmamıştır.

Dünyada yeterli toprağa sahip olduğunu belirten Locke, insanların emek verdikleri toprağı mülk edinebileceğini savunmuştur. Bu mülk edinmenin komşulara zarar vermek zorunda olmadığını, makul paylarla bölüşülebileceğini savunan Locke, Tanrı insanlara toprağı vermiştir ancak emek sarfeden onun üzerinde hak sahibi olabilir der.⁷⁶ Başlangıçta ortak olan bu topraklar emek sarfetmek suretiyle mülk haline getirilmiştir, insanlar kendinden bir şeyler ekleyerek tabiatın ortak hak olma durumuna son verir.

⁷² Silier, **a.g.e.**, s. 57.

⁷³ Savran; **a.g.e.**, s. 31.

³⁰ Mete Tunçay, **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi 2 Yeni Çağ**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969, s.167.

⁷⁴ Russell, **a.g.e.**, s. 209.

⁷⁵ **A.e.**, s. 253.

⁷⁶ John Locke, **Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Toplumda Devlet**, s. 41.

“..... ben, siyasal erki: mülkiyeti düzenlemek ve korumak için ölüm cezası ve dolayısıyla haydi haydi bundan daha az şiddetli cezalar verebilen yasalar koymak, bu yasaları uygulamak ve devleti yabancıların işleyeceği zararlardan esirgemek için iyiliği uğruna yapmak hakkı sayıyorum.”⁷⁷

Eşitsizlikten bahsederken sorun olarak gördüğü soyluların işletemeyecekleri denli çok toprağa sahip olması ya da kralın sınırsız bir müdahale hakkının olmasıydı. Öte taraftan herkesin aynı oranda toprak sahibi olmasını asla savunmamıştır. Hatta bunun olumsuzluğa neden olacağını düşünmüştür. Bu noktada Rousseau ile ayrımları daha da belirginleşen Locke, mülkiyet konusunda burjuvazinin sözcülüğünü yapmıştır.

Locke sömürgeleştirmeyi meşrulaştırmıştır. İşlenmeyen toprakların mülkiyetinin devredilmesini onaylayarak başkasının özel mülkiyetine el koymayı meşru saymıştır. Başlangıçta ortak olan mülke emek vererek sahip olanların onu işlemekle sorumlu olduğunu belirten Locke, bu mülkün gerektiği gibi kullanılamamasının onun yeniden ortak mülk durumuna geçmesine neden olduğunu savunur. “... Ama sahip olduğu çimen yerde çürümüş olsa dünyanın bu kısmı onun kuşatmasına rağmen hala boş olarak görülecektir ve herhangi başka birinin mülkü olabilir.”⁷⁸ Kızılderililerin topraklarının sömürgeleştirilmesini meşrulaştıran Locke, mülke değer katanın emek olduğunu savunarak Kızılderililerin bunu yapmadıklarını savunmuştur.

Yasama, yürütme ve yargının ayrı ellerde olmasını savunan Locke, herkesin anayasa önünde eşitliğinin koşulunun bu ayrılık olduğunu, devletin herkesin devleti olması için bunun gerekli olduğunu savunuyordu.

Yasama gücünün her zaman çalışmak zorunda olmadığını belirten Locke, onun görevini yerine getirdikçe varolması gerektiğini söyler. Yasaları yapanların aynı zamanda yürütmede de yer almasının, kendilerini kanunlardan muaf tutmasına neden olabileceğini savunan Locke bu sebeple “... yasama gücü kendileri tarafından ya da başkalarıyla birlikte gerektiği gibi toplanan çeşitli kişilerin ellerine verilir, yaptıkları

⁷⁷ J.J. Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, Çev. Rasih Nuri İleri, İstanbul, Say Yayınları; 2009, s. 28.

⁷⁸ John Locke, **Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Toplumda Devlet**, s. 45.

Karunlara tabi oldukları bir kanun koyma gücü; kamu yararı için yaptıkları ihtimamı göstermek için üzerlerinde yeni ve yakın bir bağ⁷⁹ kurar.

Ancak burada herkes kavramının farklı bir anlam ifade ettiği belirtilir Kral-Devletten Ulus-Devlete kitabında. Bu dönemde halk kelimesinin “Yoksulların, alt tabakadakilerin halktan sayılmaması XVII. Yüzyılda çok az kişi yoksulun haklara sahip olabileceği düşüncesini taşıyordu. Örneğin Locke da yoksulları «halk»tan dışlayacaktır.”⁸⁰

Parkinson Locke’a göre hükümet biçimi ne olursa olsun, en üstün gücün yasama gücü olması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak buna rağmen yasama gücünü, Locke’a göre sınırsız bir güç de olmadığını ifade etmiştir. Locke’a göre mülkiyetini korumak ve adaleti sağlamak için birbirleriyle toplum kurmakta anlaşılan insanların adalete ancak yasalarla ulaşacağı düşüncesi nedeniyle yasama gücünün en üstün güç olduğunu ifade etmiştir Parkinson. Ancak onun tezlerinin, Sir Robert Filmer’dan daha inandırıcı olmamasına rağmen, önemini başka bir noktada görmektedir:

“... Üstelik anlaşma ile topluluk oluşturması, tarihsel gerçeklere uymamaktadır. Böyle bir anlaşma yoksa, yasama ve yürütme güçlerinin kesin sınırları çizilmişse, başkaldırma hakkı şüpheli kalmakta sürüp gidecektir. Fakat, Locke’un incelemeleri akademik kuramlardan değil de kendi kuşağının siyasal denemelerinden çıkan çok önemli dört siyasal fikri kapsamış olduğu için önemlidir. Bu fikirler Mülkiyet, Hukuk, Yasama, Yürütme ve Yargı güçlerinin ayrılığı ve hükümetlerin bu güçlerine konulan sınırlardır.”⁸¹

Hobbes ve Locke sivil toplum kuramcılarıdır, liberalizmin ilk kuramcıları olarak kuramlarını kapitalizmin doğum yeri İngiltere’de gündeme almış olmalarının tesadüf olmadığı söylenebilir. Kuramları neden devlet sorusunun cevabını vermeyi hedeflemiştir.

Hobbes güçlü devletin kurulma süreci, aristokrasi ile henüz sorunun çözülmediği süreçte; Locke ise artık burjuvazinin iktidarını perçinlediği dönemde yazılarını kaleme almıştır. Hobbes güçlü devleti, Locke ise devletin gücünün sınırlandırılmasını konu edinmiştir. İkisi de doğa durumu kuramcılarıdır.

⁷⁹ John Locke, **Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Toplumda Devlet**, s. 113.

⁸⁰ Ağaoğlu, Çulha Zabcı, Ergün, **Kral-Devletten Ulus-Devlete**, s. 127.

⁸¹ Parkinson, **a.g.e.**, s. 109.

Hobbes haklı olarak toplumsal onay almanın, uyumlu bir toplumsallaşmanın ve barışın temeli olduğunu söylemiştir. Rosanvallon (kriz dönemlerinde refah devletin sıçrayarak ilerlemesinin nedeninin bu dönemlerin toplumsal sözleşmenin az ya da çok yeniden formüle edildiği sınav zamanları olduğunu söylemesi bakımından da ayrıca incelemeye değer bir yazardır⁸²), Hobbes ve Locke'un hedeflerini "iki düşünürün entelektüel mimarisini oluşturduğu yeni devlet, iki yönlü bir görevin yerine getirilmesi üzerine temellenir: Güvenliğin üretilmesi ve belirsizliğin azaltılması"⁸³ biçiminde ifade etmiştir. Hobbes'un bireyin haklarıyla birlikte ancak devletle doğduğunu söylediğine işaret eden Rosanvallon, burada yeni bir toplumsal sözleşmenin ortaya konulduğunu ifade etmiştir.

⁸² Rosanvallon, **a.g.e.**, s. 27.

⁸³ **A.e.**, s.21.

2. Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi ve Toplum Sözleşmesi Kuramcılarında Farklılıkları

Özgür görünenlerinki kadar bağımlılık yoktur, irade bile tutsak edilir⁸⁴.

Rousseau'nun görüşlerinin şekillendiği dönemin Aydınlanma çağının zirvesi olduğu söylenebilir. Eleştiri üzerinden şekillenmiş ve egemen olmuş olan «akılcılık» artık eleştiri tahtasına oturmaya başlamıştır. Rousseau'nun bu eleştirinin ilk sözcüsü olduğu söylenir.

Rousseau, egemenliğin bir sözleşmeyle meşru olabilmesi konusunun kabul gördüğü, insanın sözleşmeyle birbirine bağlandığı bir doğa durumu tasvirinin olumlu ya da olumsuz anlam atfedilerek tanımlandığı bir dönemde eleştirisini şekillendirmiştir.

Merkezi güçlü bir devletin oluşması ve bunun otoriter bir yöneticiyi gerektirmesi, yetkilerin bu otoriteye devredilmesi, dönemin aydınlanmacılarının yönetim kurgusunda kabul gören bir çerçeveyi oluşturuyordu. Ancak Hollanda ve İsviçre'de 1700'lü yıllarda ne bir devlet ne de hükümet vardı. Rousseau, İsviçre'nin Cenevre kantonunda doğmuştu. Ne prenslik ne de bir konfederasyonun olduğu bir yerde doğmuş ve büyümüş olmak, onun farklı bir yönetim kurgusu yapabilmesine zemin hazırlamış olmalıdır.

İnsan doğasını anlamadan hukuku anlamak mümkün mü? Toplum sözleşmecilerin, sözleşme kuramlarının ve hukuk önerilerinin temelini doğa durumu tanımlarıyla ifade ettikleri görülmektedir. İnsanlar arasında eşitsizliğin temelini anlamak için öncelikle insanı anlamak gerektiğini söyleyen Rousseau bu geleneğe uygun hareket etmiştir. Ancak insanın giderek doğasından uzaklaşması nedeniyle bu durumu tarif etmenin hayli güç olduğunu söylemiştir.

Uygarlık eleştirisi yapan Rousseau'yu Voltair'e, geri dönüş önerisi yapmakla eleştirmiştir. Lee, Rousseau'nun doğa durumuna ilişkin farklı yaklaşımına ilişkin tepkileri şu biçimde aktarmıştır: “..... Aydınlanma'nın en önemli inançlarından birine meydan okuduğu için, insanların aşağılamalarıyla karşılaştı. Voltaire ona yazdığı bir mektupta, «.. insanın dört ayak üzerinde yürüyesi geliyor. Ama ben en azından altmış yıldan beri emekleme huyumu kaybettim ve tekrar kazanmam da pek mümkün değil” diye yazmıştır.

⁸⁴ J.J. Rousseau, **Emile**, s. 136

Voltaire, Rousseau'nun mantıkçı görüşlerin hakimiyetinden kurtulmayı amaçlıyordu: "mantık denilen şeyin, herkesin kendi çıkarını gözetmesini sağlayan bir takım hesaplardan başka bir şey olduğunu sanmıyorum" demiştir.

Rousseau bu eleştirileri, tarihin çarkını geriye döndürmeyi hedeflemediğini belirterek yanıtlamıştır. Rousseau yeni bir toplum sözleşmesinin olması için hem insan doğası, hem doğal durum hem de uygarlık eleştirisini gündemine almıştır.

2.1 Rousseau'da Doğa Durumu Tanımı ve Uygarlık Eleştirisi

Yasaların gerekliliklerini anlatmak için toplum sözleşmeciler öncelikle doğal durum tanımı yapmışlardır. Hobbes doğal durumun olumsuzluğunu göstermek ve neden yasalara ihtiyaç olduğunu anlatmak üzere tarif etmiş ve toplum sözleşmesini bu tarif üzerine oturtmuştur. Rousseau ise olumluluk atfettiği doğal durumdan uzaklaşılması ve uygarlaşmanın getirdiği eşitsiz ve özgürlük kısıtlayıcı durumdan kurtulmak için ihtiyaç duyduğu yasaları, toplum sözleşmesini anlatmak üzere doğal duruma başvurmuştur. Yeni toplum kurgusunun altyapısını doğal duruma dayanarak anlatmıştır.

Rousseau doğa durumunda insanın özgür olduğunu düşünüyordu ancak önermesi geçmişe dönmek değildi, artık insan uygarlaşmıştı. Dün bilinçli olarak tercih etmediği halde içgüdüsel bir biçimde yaşayan insan bugün aklıyla özgürlüğe yönelebilecek bir soyluluğa sahipti.

Montesquieu'yu incelediği kitabında Althusser'in de belirttiği üzere, Rousseau gelecekle ilgiliydi.

"... Montesquieu'nun cumhuriyeti ile Rousseau'nun cumhuriyeti, Montesquieu'nun cumhuriyetinin erdemiyle Rousseau'nun cumhuriyetinin erdemi karşılaştırıldığında, ilkinin geçmişle, ikincinin ise gelecekle ilgili olduğunu ve ikincinin cumhuriyetinin ise önemli kişilerin cumhuriyeti olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Bu karşılaştırma sonunda, halkın temsili sorununun ne denli önemli olduğu ortaya çıkar. Rousseau egemen halkın temsilcileri

aracılığıyla yasalar koymasını istemiyordu.”⁸⁵ Montesquieu yönetimin ayak takımının eline düşmesini istemiyordu diyor Althusser.

Rousseau'nun amacı, aldatmaya dayalı bir sözleşmenin ürünü olan ve aslında gerçek bir savaş durumunu yansıtan sivil durumda birbirlerinin açığını kollayan insanların «maskeleri»ni indirmek ve bu durumun nedenlerini köktenci bir biçimde sorgulayarak insanın karakter olarak adlandırılabilir özel yapısının arılığını su yüzüne çıkartmaktır. Sivil durumda insanlar kendilerini saklamakta, gizlemektedirler.... Maskeli bir yaşam, tekbiçimlilik söz konusudur artık ve birey özgür değil, bir sürünün parçası konumuna indirgenmiştir.⁸⁶

İnsanın toplum sözleşmesiyle doğal özgürlüğünü, isteyip ulaşabildiği şeyler üzerindeki hakkını yitirdiğini, sivil özgürlük ve elindeki her şeye gerçekten sahip olmayı ise kazandığını söylüyor.⁸⁷

Yeni bir anayasa sözleşmesi oluşturabilmek için haklar ve zorunluluklar, tarihsel olarak zorunluluk olarak tarif edilmiş ve tartışılmamış olan durumun tartışılması ihtiyacını ortaya koymuştur. Rousseau, önce doğa durumuna kadar giderek, insanların köle mi yoksa özgür mü; bağımlı mı yoksa bağımsız mı olduklarını sorgulamıştır. İnsanların isteyerek mi yoksa zorla mı bir araya geldiklerini, onları bir araya getiren gücün, başka bir güç tarafından bastırıldığında bile, bu eski gücü zorlayacak sürekli bir hak oluşturup oluşturmayacağını incelediğini söylemiştir.

Rousseau dönemindeki gelişmeyi zincirin halkaları gibi algılamasına karşın, sürecin çelişkili, karşıtları barındıran doğasını keşfetmişti. İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı Engels için bir diyalektik başyapıttır.

Hobbes'u, uygar insanın özelliklerini doğal durumdaki insana atfetmesi nedeniyle eleştirmişti. Hobbes ve Locke bugünden hareketle doğal durumdaki insanı kurgularken, Rousseau bu duruma düşmemeye çalışmıştır.⁸⁸ Rousseau, doğa halinde sosyalliği reddetmiştir. Çünkü toplumun o durumda var olmayan gereksinimlere dayandığını ifade etmiştir.⁸⁹

⁸⁵ Louis Althusser, **Montesquieu Siyaset ve Tarih**, Çev. Ahmet Öz, İstanbul, İthaki Yayınevi, Mayıs 2005, s. 85.

⁸⁶ Rousseau, **Emile**, s. 10.

⁸⁷ Rousseau, **Toplum Sözleşmesi ya da Siyaset Hukuku İlkeleri**, s. 72.

⁸⁸ Silier, **a.g.e.**, s. 54.

⁸⁹ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 115.

Sürekli bir devinim hali tasvir eden Rousseau, buldukları dönemden kalkarak bu durumun anlaşılmasının imkânsız olduğunu düşünerek kendini insanlardan uzak tutmuş, sonrasında kendisiyle dalga geçilmesine de yol açan orman gezileri yapmıştır. Onun başka bir tarihsel sürece ait olduğunu gören Rousseau, ilkel insanı anlamak üzere deneysel geziler yapmıştır.

Tasvir ettiği doğal durumda kıtlık yoktur, ihtiyaçlarla yetenekler arasında denge vardır ve insan mutludur. Bu kalkış noktası, önerdiği yeni sözleşmeyi «denge» temeline oturtmasına neden olmuştur.

Rousseau hep bir ölçülü ve dengeli olma durumu tarif etmiştir. Yetenek ve arzular arasındaki dengeyi ölçü olarak tanımlamıştır. Rousseau Hobbes'un tersine, insanın doğa halinde dengeli ve doğayla uyumlu olduğunu; saldırgan olmadığını ifade etmiştir. Rousseau yabani insanın ihtiyaçlarının fiziksel olduğunu, yaşaması için gerekli olanlardan ibaret bir ihtiyaç listesine sahip olduğunu belirtmiştir.

“Hobbes, insanın doğal olarak yılmaz olduğunu, sadece saldırmak ve savaşmak peşinde olduğunu iddia eder. Ünlü bir filozof ise tersini düşünür ve Cumberland ve Puffendorf da onu doğrularlar, bunlara göre, doğal haldeki insandan daha çekingen hiçbir şey yoktur, insan, kulağına çarpan en küçük bir gürültü karşısında, sezindiği en küçük hareket karşısında hep tir tir titrer, kaçmaya hazırdır.”⁹⁰

Hobbes yasalara, insanın doğa halindeki eşitlik durumunun yarattığı olumsuzluklar nedeniyle ihtiyaç olduğunu söylerken Rousseau tam tersi bir noktaya işaret etmiştir. Rousseau yasaların arzuların çoğalması ve uygarlaşmayla ihtiyaç olduğunu belirtir.

Rousseau'ya göre insan doğası iyidir, medeni ilişkilerin sistemleştirdiği ilişkiler tarafından bozulmuştur. Acıma ve merhamet duygusunun insan doğasını biçimlendirdiği söyleyen Rousseau, ahlakın özünü eylemin sonucu değil niyetinde aramıştır.

Rousseau, İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı'nda; antagonist bir ilerleme olduğunu, bireyi yetkinleştiren ve türü düşkünleştiren bir gerileme olduğunu söyler. Maske düşsün, aldatmaya dayalı sözleşmenin yansıttığı savaş durumu göz önüne

⁹⁰ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 95.

serilsin ister. Nedenleri sorgulayarak, insanın yapısının arılığını ortaya çıkarmaya çabalar. İnsanın doğası gereği toplumsal olduğuna inandığını da ifade eder.⁹¹

Silier, Hegel ve Marx'ın görüşlerinin Rousseau'nun bakış açısının sorunlarını ortaya çıkardığını, en sonunda bireysellikle toplumsallığı zıt konumlandırarak, özgürlüğün bireyselliği sınırlamakla ulaşılabilecek bir durum olarak tarif ettiğini belirtmiştir.⁹²

Ben sevgisi tarihsel olarak yabancılaşan insanın içinde hep vardır, bu ben sevgisi bencil bir sevgi değildir, doğayla bütünsel bir varlık olan insanın kendisiyle bütün olanı sevmesi anlamını içerir.⁹³ İki ayrı düzlem aynı anda varlığını sürdürür; gerçek doğası ve toplumsal varlığı yani önyargılar ve alışkanlıklar alanı. Savran, Rousseau'da gerçekliğin doğal düzen, toplumsal düzenin ise aldanmışlık düzeni olduğunu vurgulamıştır.

Rousseau hâlihazırdaki yönetim ilişkisinin doğaya aykırı olduğunu vurgulamıştır. Yasaların, toplum düzeninin ve ilişkilerinin doğaya aykırı oluşu, uygarlık denilen «ilerlemenin» insan doğasına ve doğaya aykırı bir gerileyiş niteliğine sahip olması, sorunun ana noktasını oluşturmuştur Rousseau için.

Silier, diğerlerinden farklı olarak Rousseau'nun insan doğasının tarihsel ve toplumsal olarak değiştiği tezini ortaya koyarak, politik kurama en önemli katkılardan birini yapmıştır.⁹⁴

Başlangıçta insanların eşit olduğunu varsayan Rousseau, geline noktasındaki bozulmaya işaret ederek, kuruluş sürecinden geline nokta arasındaki mesafeye işaret etmiştir. Doğal insan artık yoktur, bu savaşı insan başkalaşmış, karmaşık ilişkiler içine çoktan girmiştir. Rousseau, insanın toplumsal ilişkiler ve uyarlama sonrasında olumsuz yönde değiştiğini belirtmiştir.

Sözleşmecilerde doğal olarak var olduğu söylenen bir hukuk söz konusudur. Bu hukuk herkesi kesen bir ihtiyaçlar silsilesiyle tanımlanır. Rousseau ile birlikte bu doğallık ortadan kalkar ve tarihsellik gündeme gelir. Doğal bir hukuk değil oluşturulmuş bir hukuk vardır. Bunun nedeni ise dolayımıdır. Yasama, yürütme ve yargının birbirinden ayrılmasıyla bu sorun tarif edilmiştir. Sözleşmecileri ve

⁹¹ Rousseau, **Emile**, s. 28.

⁹² Silier, **a.g.e.**, s. 90.

⁹³ Savran, **a.g.e.**, s. 58.

⁹⁴ Silier, **a.g.e.**, s. 61.

aydınlanmacıları hedef tahtasına oturtmasının sebebi de budur. Onlar bu eşitsizliği meşrulaştırmışlardır.

Rousseau'yu okuyup okumadığı şüpheli olan Marx da bu görüşü takip ederek, Feurbach Üzerine Tezler'de insanın doğası değil, toplumsallığı ve tarihselliğine işaret etmiştir. İnsanı içinde bulunduğu toplumsal ilişkilerle bir bütün olarak mütalaa eden Marx, insanı anlamak için onun toplumsallığından ve tarihselliğinden soyutlamamak gerektiğinin altını çizmiştir.⁹⁵ Silier'in de işaret ettiği üzere, Rousseau ve Marx, insanın tarihselliği konusunda anlaşıyordu.

Uygarlığın her ilerlemesi, eşitsizlik yolunda bir ilerlemedir Rousseau'ya göre. Uygarlıkta toplumun kurduğu kurumlar, ilk ereklarının tersine dönerler.

«Uygar toplum tablosunda Rousseau açıktır ki Paris'teki deneyimini evrenselleştirdi. Orada modaya düşkün toplumu o zamana dek gerçek değerleri ile değil ama küçük düşürücü bir bağımlılık konumunda görmüştür.»⁹⁶ Copleston'un da aktardığı üzere Rousseau tüm uygar toplum eleştirisini Paris'teki çevresine bakarak yapmış, karşısındaki tabloyu evrenselleştirerek aktarmıştır.

Rousseau özgürlük ve mutluluk kavramları üzerinde duruyor ve bundan mahrum olan modern insana ateş püskürüyordu. Aradığı mutluluktan, mutluluğun kaynağı ise özgürlükten geçiyordu. Bundan daha önemli ne olabilirdi? Paris'te karşısına çıkan tabloda, dizginlenemeyen ve onu giderek kendine yabancılaştıran arzularının peşinde koşan meslektaşlarına duyduğu öfkeyi de evrenselleştiriyordu.

Rousseau, uygarlaşma sonucunda ilişkilerde ortaya çıkan yozlaşmayı yaşamdan çıkararak tanımlamıştır. Sonrasında onun yaptığı tanımlamayı Marx yabancılaşma kavramıyla yerli yerine oturtmuştur. Ancak aynı şartlarda yabancılaşma ortaya çıkıyor. Rousseau bu yeni tahakküm biçiminin özgürlüğü nasıl ortadan kaldırdığını tam olarak tanımlayamaz.

Rousseau, "Doğa bizim sıhhatli olmamızı alnımıza yazmışsa, ben düşünme halinin doğaya aykırı olduğuna ve düşünen insanın yozlaşmış bir hayvan olduğuna

⁹⁵ K. Marx, F. Engels, F. Engels, **Alman İdeolojisi (Feuerbach)**, 3. bs., Çev. Sevim Belli, Ankara, Sol Yayınları, Temmuz 1992, s. 59

⁹⁶ Copleston, **Felsefe Tarihi Aydınlanma**, Çev. Aziz Yardımlı, C.VI, İstanbul, İdea Yayınları, 2004, s. 89.

güvence vermeye cüret ederim”⁹⁷ demiştir. Nuri İyem, bu yaklaşımın düşünmeyi karalamak anlamına gelmediğini, ilerlemenin çelişkili yönü olarak aklın gelişmesinin fiziki hastalıkların da gelişmesine yol açtığını ifade ettiğini vurgulamıştır. Rousseau insanın yetkinleşme ve olgunlaşma yetisinden söz etmiştir. İnsanın kendinin ve doğanın zorbası haline gelmesine bu yetinin neden olduğunu belirtmiştir.

İnsanların birbirine kötülük yapabilir hale gelmesine neden olanın toplum olduğunu ortaya koymuştur. Çıkarların birbirinin zararına olduğu ve çatıştığı durumda, insanların zorunlu olarak birbirlerinden nefret ettiğini, herkesin çıkarını başkasının mutsuzluğunda aradığı bir ilişki sistemi olduğunu ifade etmiştir. Birinin zararının diğerinin gönenci ve refahını doğurduğu, birinin gemisinin batması diğer bezirgânın işine yaradığı, Londra yangını gibi bir felakette onbinlerce insanın kar edebildiği bir düzenin eleştirisini ve gene de insan doğasına beslediği umudu ifade etmiştir.

“İnsanlar kötüdür; yaşamış ve sürüp giden acı deney, bunun kanıtlanmasına gerek bırakmıyor. Bununla beraber insan, doğası bakımından iyidir;... Öyleyse onu bu derece düşüren, bayağılaştıran toplum yapısındaki değişiklik, yaptığı ilerlemeler ve kazandığı bilgiler değilse, nedir? ... Çıkarları birbirinin zararına olduğu ve çatıştığı ölçüde, insanları, zorunlu olarak birbirlerinden nefret etmeye götüren, insanları birbirlerine akla gelebilecek bütün kötülükleri yapar hale getiren, hep insan toplumdur... Bilirim ki Montaigne, yaptığı tabutları pahalıya satarak yurttaşların ölümünden büyük paralar kazanan bir işçiyi cezalandırdığı için Atinalı Demades’i kınar, fakat Montaigne’in ileri sürdüğü neden, o durumda herkesi cezalandırmak gerekeceğidir; besbelli ki bu sebep benim gerçeklerimi ancak doğrular.”⁹⁸

Aynı yerde Rousseau, doğanın zenginliğine ancak akıl danıştıktan sonra kulak verildiğini, uygarlık keşmekeşinin erdemlerle ahlaksızlıkları birbirine karıştırdığını belirtmiştir. Uygar insanla, vahşi doğa içindeki insanı karşılaştıran Rousseau, Karayipli’nin gözünde bir bakanın koşturmacasının saçmalığına işaret etmiş, uygar insanın köleliğiyle kurumlandığı, bayağılından övündüğünü söylemiştir. Vahşi ortamdaki insanın kendi kendini yaşadığını, ün, güç kavramlarının onun için bir şey ifade etmediğini vurgulamıştır. İnsan yaşamında kötü olan ne varsa toplumsal ilişkilerden kaynaklanmıştır Rousseau’da.⁹⁹

Vahşi ortamda yaşayan Karayipli ile sosyal insanı karşılaştıran Rousseau sosyal insanın, başkalarının kanılarına göre yaşadığını, kendi varlığını bunda

⁹⁷ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 98.

⁹⁸ **A.e.**, s. 190.

⁹⁹ Savran, **a.g.e.**, s. 56.

duyumsadığını ortaya koymuştur. Marx'ın Manifesto'sunu andıran görüşlerinde Rousseau, her şeyi yapmacıklaştıran, erdem, dostluk gibi niteliklerin altındaki yapmacıklığı, iyilik ve kötülüğe kayıtsızlığı «konum değil» diyerek çok güzel tasvir etmiş.¹⁰⁰

Bilimler ve sanatlar üzerine söylevle Rousseau, felsefecilere ayna tutarak tüm iki yüzlülüğü sergilemek istemiş ve döneminin tüm felsefecilerinin öfkesini kazanmaya hak kazanmıştır: “Kimse olduğu gibi görünmeye cesaret edemez olmuştur.....Zorunlulukların sürekli baskısı altında toplum denilen bu sürüyü meydana getiren insanlar, belli durumlar karşısında hep aynı şeyi yapacaklardır; başka türlü davranabilmeleri için çok önemli sebepler olması gerekli. Bu yüzden karşımızdakinin nasıl bir adam olduğunu hiç bilemeyeceğiz, o zaman da iş işten geçmiş olacak; çünkü onu tanımak zaten bu olaylar için gerekliydi.”¹⁰¹

İnsanın kendine yabancılaştığı bir durumu tarif etmiştir Rousseau. Uygarlığın insanın bayağı, karşısındakinin değerini düşüren onunla savaşmayı göze alamayıp ona iftira atan bir duruma düşürdüğünü belirtmiştir. Her çağ ve zamanda bilim ve sanatın ufukta yükselişinin, erdemın sönmesine eşlik ettiğini vurgulamıştır.

Sonrasında da pahalı peruklardan, süslü çoraplardan, kılıçtan, pahalı kıyafetlerden sıyrılmış, kazandığı ünden de yararlanarak tercih ettiği sade hayatı, günlük yaşamında da göstermeye çalışmıştır. Elbette bu, onu silikleştirmemiş daha da parlamasına neden olmuştur, başlangıçta ona güç veren sonrasında ise yoran bir biçimde de olsa. Ama inandığı gibi yaşadığına duyduğu güvenle hayatını sürdürmüştür.¹⁰²

Rousseau, uygar toplumun ve o şartlarda yetişen insanın özgür olmadığını ortaya koyarken, idealize ettiği toplumda, yasalarla birlikte her şeyin bambaşka ve baştan şekillenmesi gerektiğini öngörüyordu. Bu yeniden şekillenmeyi eğitim ve yasalar yoluyla gerçekleştirmek gerektiğini belirtiyordu Rousseau. Emil'de, bütün etkilerden uzak, ideal bir eğitim tarif etmişti. Yeni insanın böyle bir eğitime ve aynı zamanda iyi bir yasa koyucuya ihtiyacı olduğunu belirtir. Ancak bu önerileri, onun en zayıf ve eleştiriye açık yanını da oluşturmaktadır.

¹⁰⁰ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 174.

¹⁰¹ **A.e.**, s. 10.

¹⁰² Rousseau, **İtirafılar**, Çev. Kenan Somer, Ankara, Doruk Yayıncılık, Eylül 2006, s.379.

Rousseau'da, yoz toplum ile ideal toplum arasında uçurum vardır. Yoz toplumda yaşayan ve özgür olmayan bireylerin kendilerini özgürleştirebileceğine inanmaz. İdeal ahlaki eğitim ya da iyi bir yasa koyucu gibi dış faktörlere bel bağlar. Burada soru şudur: Bu yasa koyucular ya da eğitimcilerin bilinçlerini belirleyen nedir? Nasıl olacaktır da onlar kendilerini egemen olandan ayırarak yaratacağıdır? Doğrusu Emil'e öğretmenlik yapan eğitimci aslında Rousseau'nun kendisidir ve kendi çıkarlarını öne sürmeden objektif bir yerde durabileceğini söyleyen bu kuşkucu düşünürün kurgusunun açık noktasıdır.

Rousseau, yanlış bilinç, yabancılaşma kavramına ulaşarak, liberalizmi, sistemi eleştiren kavramsal bir araç yaratmış olur Silier'e göre. Rousseau, uygarlık ve insanın bilgisi arttıkça benliğiyle ilişkisini kaybedişini ifade etmiştir. İhtiyacımız olanları arzulamayıp olmayanı arzulamaya başlayışımıza işaret etmiştir. Bu kendini kaybediş, insanın hayatının amacını, neyin kendinin iyiliğine olacağı gerçeğinin kaybedilişidir aynı zamanda.

Özgür insanın gereksinimleri yüzünden doğaya, hemsinlerine boyun eğip kul olmaya başladığını söyleyen Rousseau, insanın görüşlerinin başkalarına bağımlılaşmasıyla onu kötü yapan ihtiyaçların ortaya çıktığını belirtmiştir.¹⁰³

Silier, toplumsal sözleşmecilere göre doğal durumdan toplumsal duruma tüm bireylerin kabul ettiği bir sözleşmeyle geçildiğini vurgulayarak, böylece kişisel intikam alma ve cezalandırma eylemlerinin yerine, devletin yasalarına uymak, can ve mal güvenliğinin sağlanmasının gündeme geldiğini ifade etmiştir.¹⁰⁴

Doğa durumu tanımıyla Hobbes ve Locke; evrensel bir model geliştirmeye çalışmışlardır, Rousseau ise belirli bir tarihsellik çerçevesinde yaklaşmıştır konuya. Locke ve Rousseau'nun doğa durumuna yaklaşımları farklıdır, Hobbes'un kötücül yaklaşımından ayrılırlar. Ancak bu tanımlama son kertede Hobbes ve Locke'un özel mülkiyet ve iktidara vekâlet veren tutumlarıyla yakınlaşmaları, Rousseau'nun ise iktidar ve kitleler arasındaki ilişkisinin dolayimsız olması gerektiğine ilişkin yaklaşımıyla onlardan ayrı bir eksen oluşturduğu görüşünün şekillenmesini engellememiştir.

¹⁰³ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 149.

¹⁰⁴ Silier, **a.g.e.**, s. 50.

Stephen Lee, Locke ve Rousseau'nun insan doğasına ilişkin bakış açıları arasındaki farkı aşağıdaki biçimde ifade etmiştir:

“Locke ve Voltaire gibi filozoflar insanın doğuştan kötü bir varlık olduğunu reddettiler. Rousseau bu inancı aşırı noktalara taşıdı ve «insanın doğasının iyi olduğunu» iddia etti. Rousseau, insanın anlamsız fikirler ve acımasız toplumsal kurumlar sayesinde özünü kaybettiğini savunuyordu. Bu anlamsız fikirler «inancı, ve erdemi yok ederken», toplum da onun ünlü Toplum Sözleşmesi'deki paradoksu yaratıyordu. «İnsan özgür doğar ve sonra zincire vurulur» Rousseau'ya göre tek çözüm doğaya dönmek ve demokratik yönetimlerin en sade biçimi ile yetinmekti. Ancak bu yolla insanın içindeki doğal iyilik mantığının kısıtlamalarından kurtulabilirdi. Rousseau, örneğin şehirleri «insan ırkının batakhaneleri» olarak tanımlaması gibi, değişik yollarla maddi ilerlemelere karşı duyduğu nefreti belli etmişti.”¹⁰⁵

“Bütün yazılarımda üstünde durduğum temel ilke insanın doğal olarak iyi olduğu, adalet ve düzeni sevdiği; insanın kalbinde doğuştan bir sapkınlık olmadığı ve doğadaki ilk hareketlerin her zaman doğru olduğu düşüncesidir” diyor Rousseau De Beaumont'na Mektup'ta.

Bu düşünce Hobbes'un insan doğasına atfettiği kötücül yaklaşımı karşısına alan bir bakış açıdır. İnsanın başlangıçta iyi olduğunu düşünen Rousseau, sonrasında onun kötü olmasına neden olan sebepler üzerinde durmuş ve bunların ortadan kalkacağı bir toplum kurgusu yapmıştır. Yasama, yürütme ve yargının halkın elinde toplanmasını savunan Rousseau'da dolayimsız bir birlik vardı.

2.2 Rousseau'ya Göre Eşitsizliği Kaynakları: İşbölümü ve Özel Mülkiyet

Serveti ve eşyayı kendinize bağımlı kılmak için kendinizi bunlardan bağımsız kılmakla işe başlayın.¹⁰⁶

Rousseau, çağdaşları feodalizme eleştiri getirirken burjuva mülkiyet ilişkilerinin yarattığı eşitsizlikleri görmüş ve ona en erken eleştiriye yöneltmiştir. Rousseau Emil'de mülkiyeti şeytana benzetmiş ve kaynağının doğada olmadığını belirtmiştir. Onun için özel mülkiyet tarihsel bir olgudur, mutlak değildir ve sivil toplumun temelidir.

¹⁰⁵ Lee, a.g.e., s. 257

¹⁰⁶ Rousseau, **Emile**, s. 259.

Rousseau doğa durumunda insanı yabanıl bir hayvan gibi tarif etmiştir. Doğa durumunda insana dair herhangi bir tanımlama yapmak mümkün değildir Rousseau'ya göre. O ne ahlaklı ne ahlaksızdır, ne erdemli ne erdemsiz, ne mutlu ne mutsuz. Dolayısıyla eleştirilecek bir nokta da yoktur. Ancak ne zaman özel mülkiyet, işbölümü gelişmiş o zaman insan kendine yabancı bir varlık haline gelmiştir. Rousseau insanlar arasındaki ezme ezilme ilişkisinin kökenini özel mülkiyetin ortaya çıkışına bağlamıştır.¹⁰⁷

İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kökenini anlatırken, doğa halindeki insanlar arasındaki eşitsizliğin daha az olduğunu aktarıyordu Rousseau. Özel mülkiyet ortaya çıkana dek fiziksel anlamda insanların eşitsiz oluşlarının ilişki anlamında bir eşitsizliğe yol açmadığını belirtmiştir. Ancak uygarlaşmayla birlikte kurumların yarattığı bir eşitsizlik durumunun vaka olduğunu vurgulamıştır.

Özel mülkiyet ve eşitsizliği değerlendiren Rousseau'ya göre eşitsizlik ilk kötülüktür ve servete yol açmıştır. Servetten lüks ve aylıklık doğmuştur. Siyasal eşitsizlikle mülkiyet eşitsizliği bu konuşmalarında iç içe girmiştir ve eşitsizliğin sınırları hala belirsizdir.¹⁰⁸

Madenlerin bulunmasıyla özel mülkiyet ve işbölümünün geliştiğini belirtmiştir. Özel mülkiyet ve işbölümünü, tarımın önkoşulu olarak görmüştür. Ona göre bu gelişmeler kendini savaş durumuyla yeniden üretiyordu ve savaş ancak özel mülkiyetin yasallaşması yani toplumsal sözleşmenin yapılmasıyla son bulacaktır.¹⁰⁹

Rousseau meşhur çit örneğini, büyük mülkiyetin gasptan doğduğunu örneklemek üzere kaleme almıştır. Çit örneği veren Rousseau'nun, özel mülkiyeti keşfeden kişinin aynı zamanda sivil toplumun da kurucusu olduğuna atıfta bulunduğunu yazmıştır Silier¹¹⁰.

Locke'un, toprakların sahiplenilmesine karşı çıkmadığı hatta işlenmemiş olan topraklara el konulması, Kızılderililerin topraklarının yağmalanmasını meşru gördüğü, önceki bölümde ele alınmıştır. Locke, daha akıllı ve çalışkanların daha zengin olmasını olumlamıştır. Oysa Rousseau buna karşı çıkmış, uyanıkların kamu mülkiyetini yağmalaması ve ortak mülkü özelleştirmesini eleştirmiştir. Rousseau özel

¹⁰⁷ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 129.

¹⁰⁸ Savran, **a.g.e.**, s. 63.

¹⁰⁹ **A.e.**, s. 42.

¹¹⁰ Silier, **a.g.e.**, s. 66.

mülkiyetin ortaya nasıl çıktığını, onun bir bela gibi insanlığa ilk kimin bulaştırdığını sorgulamıştır.

İnsanların ortak mülkiyeti olan toprağı ilk olarak kim çevirip bu bana aittir dediye tarihi de onun belirlediğini söylemiştir. Uygur toplumun bu ilk kurucusuna karşı çıkılmamış olmasını da değerlendiren Rousseau, o anda bunu yapana karşı çıkılmış olmasının tarihin seyrini değiştirebileceği izlenimi edinmemizi sağlamıştır.

Çit örneğinde, ortak olan toprağı kendine aitleştiren ve mülkiyet ilişkisinin ilişkilerin merkezine oturmasını sağlayan insanla buna karşı çıkmayanların, insanların köleleşmesine yolaçtığını ifade etmiştir.

Bu örnekte karşılıklı bir ilişki tanımlamıştır Rousseau ve ilk adımı atanla ona karşı çıkmayan arasında sessiz bir sözleşme imzalandığını belirtmiştir. Bütün tarih bu sözleşmenin meşru olup olmadığı ekseninde yürütülen tartışmalarla doludur ve bu sözleşmenin kaynağını bulup onu silmek üzere ilk hareket edenin de Rousseau olduğu söylenebilir.

Sosyal baskının kaynağının siyasal kuvvetten öte ekonomik sebepler olduğunu ifade etmiştir. Bir kişinin, iki kişiye yetecek kadar yaşam aracına sahip olmasının karlı olduğunu görmesiyle, eşitliğin ortadan kaybolduğunu ifade etmiştir. «.... mülkiyet işe karıştı, çalışma zorunlu oldu; geniş ormanlar insan teriyle sulanması gereken, köleliğin ve sefaletin derhal filiz verip ekinlerle birlikte arttığı hoş ve güleç kırlar haline geldi»¹¹¹ demiştir.

Eski zamanın sadeliğine gönderme yaparak; «her işlerini tanrıların gözü önünde yapmaktan zevk alan insanlar, o zaman kulübelerinde, tanrılarla birlikte yaşarlardı. Kötülük başlayınca insanlar, bu rahat kaçırın seyircilerden usandılar ve onları heybetli tapınaklara koyup kendilerinden uzaklaştırdılar. En sonunda tanrıları bu tapınaklardan da attılar ve içlerine kendileri yerleştiler. Daha doğrusu, tanrıların tapınakları vatandaşların evlerinden ayırt edilmez oldu. İşte o zaman ahlak bozukluğu son haddine vardı.» diyen Rousseau, özel mülkün yoğunlaşmasını hedef almıştır.¹¹²

Birarada yaşanması, uygar topluma geçilmesiyle birlikte ahlak temizliğinin yok olduğunu söyleyen Rousseau, eşitsizliğin kötülüğe yol açtığını vurgulamıştır. Manevi

¹¹¹ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 144.

¹¹² J.J. Rousseau, **Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev**, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2009, s. 24.

alçalma tablosu çizen Rousseau, rekabet, kıskançlık, çıkar çatışması, başkasının zararını sağlama gibi kötülüklerin, mülkiyetin ilk etki ve sonuçları, doğmakta olan eşitsizliğin ayrılmaz maiyeti olduğunu söylemiştir.

Mülkiyet ilişkisinin gelişmesi, uygar bir toplumun oluşmasıyla insanların ihtiyaçları oranında ortaklaşa yardımlaşması üzerine kurulu özgür ilişkinin yerini eşitsiz ilişkilerin aldığı vurgulayan Rousseau, farklılıkların bu zeminde eşitsizliğe yol açtığını belirtmiştir.

Uygar toplumun gelinen noktasında burjuva bireyciliğinin ikiyüzlülüğünün oluşmaya başladığını göstermiştir. Saygı çekecek niteliklere sahip olmayanların «sahipmiş» gibi görünmek zorunda kaldığını yazmıştır. Etraf değişirken kendisi değişmeyenlerin fakirleştiğini, zenginler zenginleştikçe daha zevkle komşularını köleleştirdiğini belirtmiştir. «İnsan etinin bir kere farkına varanlar başka bütün yiyecekleri hırçınlıkla geri çeviren, sadece insan yutmak isteyen aç kurtlar gibiydi»¹¹³ demiştir.

Rousseau, toplum ve bireyin her durumda karşı karşıya tanımlanmaması gerektiğini savunmuştur. Dolayısıyla Hobbes'un «ben» sevgisine katılır ancak bunun savaş nedeni olduğuna inanmaz, olanakları savaşa neden olacak denli kıt görmez. Savaş durumu ona göre, gereksinimler artarken özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla gerçekleşmiştir. Rousseau ölçülü bir eşitsizliği kabul etmiştir, ancak aşırı yoksulluğu, aşırı zenginliliğin olmaması gerektiğini savunmuştur. Her konuda olduğu gibi mülkiyet konusunda da ölçülü olmak gerektiğini ifade etmiştir.¹¹⁴

Paranın hüküm sürdüğü her yerde halkın özgürlüğünü sağlamak için verdiklerini; köleliğin aracı olduğunu ve bugün gönüllü olarak verdiklerinin yarın kendisinden zorla alınacağını söylemiştir. Zenginlerin güçle edindiklerinin güçle ellerinden alınabileceğini biliyor olduğunu söyleyen Rousseau, haksız olanların şikâyete de haklarının olmadığını gördüklerini belirtmiştir.

“..... zengin ve yoksul özel mülkiyetle birbirine bağımlı kılınmıştır. Arzuların karşılanmaması, yoksulluk nedeniyle parası kadarını tatmin edebilmesi durumu,

¹¹³ Rousseau, **Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev**, s. 148.

¹¹⁴ Savran, **a.g.e.**, s. 89.

yoksulu aşırı çalışmaya, zengini aylaklık etmeye sevk eder". Rousseau gene Marx'ın takip edeceği kapitalizmin bolluk içinde yokluk yarattığı görüşünün temelini atar.¹¹⁵

Rousseau, aynı zamanda aylaklığı da eleştirmişti. Hırsızlık olarak tanımlıyordu aylaklığı. İş bölümü ve özel mülkiyetin sonucunda bir tarafta çalıştığı halde ihtiyaçlarını karşılayamayanlar diğer tarafta ise çalışmayıp insana ait meziyetlerini yitirenlerin oluşmaya başladığına işaret etmiştir. Çalışanların ve aylaklık edenlerin ilişkilerinin karşılıklı olduğunu, bu ilişki biçiminin her iki tarafın da birbirinin kölesi olmasına neden olduğunu belirtmiştir.

Aylakların içine öfkelerini çektiği meslektaşlarını da sokmuştur Rousseau. Soyluların, burjuvaların içinde bulunduğu can sıkıcı bir fakirlik, bir örneklik olarak tanımladığı aylaklar arasında lüks ortama düşkün olan bilimlileri, sanat üretenleri; bilim adamları, edebiyatçıları, filozofları ve yanlış kanıllarını satan paragözleri saymıştır.

Ahlakın bozulmasına neden olan sanat ve bilimin gelişiminin lüksten doğduğunu belirten Rousseau, sanat ve bilim insanların devlet gelirini boşu boşuna sömürdüğüne işaret ederken aydınlanmacıların sermaye ile ilişkilerini ortaya koymuştur. Sermayenin de insanlara hayvan sürüleri gibi değer biçtiğini, insanın devletçe değerinin harcadığı parayla ölçüldüğü¹¹⁶ ve bilim ve sanata hayat veren lüksün niteliğinin de bu olduğunu ifade etmiştir.

Zenginlerin zenginlik algılarının göreceliliğine işaret eden Rousseau, gerçek ihtiyaçların yerini yoksulların ulaşmadığına ihtiyaç duyma noktasına geliş sürecini aktarmıştır. Gerçek ihtiyaçlarını karşılayarak mutlu olmayan ve kendi ihtiyaçlarını karşısındaki elindekilere göre ölçen insanı eleştirmiştir.

Bir materyalist olarak Rousseau üretim araçlarının gelişiminin tarihin tanımlanmasında kullanımına işaret etmiş; maden ve tarım sanatında meydana gelen devrimin insanın uygarlaşmasında rol oynadığını söylemiştir. "İnsanı uygarlaştıran şaire göre altın ve gümüştür filozofa göre demir ve buğdaydır"¹¹⁷ demiştir.

¹¹⁵ Silier, **Özgürlük Yanılsaması Rousseau ve Marx**, s. 67.

¹¹⁶ Rousseau, **Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev**, s. 22.

¹¹⁷ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 144.

Zenginlik Rousseau'ya göre emeğiyle ihtiyaçlarını karşılamak demektir. Emek harcamak onun için ahlaklı olmak anlamına geliyordu. Kurguladığı hayatta, insanın gerçek ihtiyaçlar için ve toplumun bir parçası olmak üzere emek harcaması gerektiğini ifade etmiştir.

Rousseau, Roma konsüllerinin sırf örnek olmak için tarlalarda çalıştığını aktarmıştır. Bir işin onurlu ve yüce olmasının ölçüsünün toplumun iyiliği için yapılıp yapılmaması olduğunu ifade etmiştir. Onun için önemli olan topluma faydalı olmaktır. Ve angaryalarının sorumluluğu tüm yurttaşlarca eşit bir biçimde paylaşılmalıydı.

Emil'in eğitimine bakıldığında Rousseau'nun emeğe duyduğu saygı açıkça görülebilir. Aynı şekilde İtiraf'lar'da da hayatını mutlaka emek harcayarak geçirmeye çalıştığı, kırdaki toprakla uğraşmaya başından beri önem verdiği görülmektedir. Emil'in gürbüz olması ve kol emeğini kullanmasını önemsemiş, eğitiminde miskinlikten uzak bir genç yetiştirilmeye çalışılmıştır.

«İnsanı servete yöneltmeyen, servet karşısında bağımsızlaştıran, kolları kafadan çok çalıştıran bir zanaat istiyorum»¹¹⁸ der Emil'de.

Hazım Bayka'nın da belirttiği gibi, azınlığın zenginliğinin, büyük çoğunluğun yoksulluğunu ve herkesin mutsuzluğunu, felaketini doğuran bir toplumun yalanlarını gösterip kınamak arzusuyla hareket etmiştir Rousseau. Ve hayatı boyunca zenginlerin varlığından rahatsız olarak, onlara ve onların dalkavuklarına sürekli bir şüphe ve güvensizlik duyarak yaşadığını ifade etmiştir İtiraf'larında.

Yetilerini artıran insanın gücünü artırmış olmayacağını aksine gururunu arttıracığını söyleyen Rousseau, bu durumun da insanın gücünü zayıflatacağını söylemiştir. Rousseau, sadece insanın, ihtiyacından fazlasını elde edecek yetilere sahip olduğunu ifade etmiştir. Ve bu özelliğin onun eşitsiz bir ilişki kurmasını kolaylaştırdığını vurgulamıştır.

Rousseau, Emil'de uzun uzun aktardığı üzere, ticaret ve alışverişe ihtiyaç olmayan, yaşamın tüm gereksinimlerini karşılayan, kamusal mükellefiyetlerin karşılandığı sade, basit bir yaşamı savunur. Böyle bir düzen olduğunda ilişkilere soyluluk egemen olacaktır. Ve böyle bir düzen tembellik de üretmeyecektir.

¹¹⁸ Savran, a.g.e., s. 93.

Üretimin insan ihtiyaçları tarafından belirlenmesi gerektiğini savunur Rousseau. Nüfusun fazla olmasının sorun olduğunu söylerken, barınma, ısınma ihtiyaçlarını gidermek için, temel ihtiyaçlar için gerekli hammaddeleri önemser.¹¹⁹

Rousseau'nun toplum kurgusunda, paradan öte mübadele ve yardımlaşma vardır. Tüm hizmetlerde malın paradan daha geçerli olması gerektiğini söyleyen Rousseau, bu ilişkinin külfetli olabileceğini görür ancak daha sağlıklı olduğuna işaret eder. Özel mülkiyeti dışlayamayan Rousseau, insanların kendine yetebilmesini istemiş ancak paranın da ortadan kalkamayacağını görmüştür. Malların dolaşımının yok olmasını değilse de yavaşlamasını önermiştir.

Özel mülkiyet hakkını Locke gibi emeğe dayandırmıştır Rousseau ama Locke'dan farklı olarak mülkiyet ile mülkiyet hakkını ayırmıştır. Mülkiyet hakkının sorgulanmamasını ancak adil mübadele ve ölçülü olunmasını da mümkün görmüştür. Paraya da mülkiyete de karşı değilim der Rousseau. Ancak mülkiyete kural ve sınır getirmek, paranın gerçek maddi mallardan ve malların karşıladığı gereksinimlerden bağımsızlaşmadan varlığını sürdürmesini savunur. Ortak ölçüt olarak paranın adil pazarlığı kolaylaştıracağını ifade eder.

Savran, Rousseau'nun esas olarak servetin yoğunlaşmasına ve genişleyen ve yoğunlaşan sermayenin dinamizminin yol açtığı toplumsal akışkanlığa karşı olduğunu vurgulamıştır. Rousseau'nun küçük burjuva üretim ilişkilerini öne çıkardığını ama bunun geçici bir tarihsel dönem olduğunu ifade etmiştir.¹²⁰

Rousseau'nun idealindeki toplum durağan ve kapalıdır. Tarımı üretimin merkezine oturtur ve teknolojiye bile karşı gelir aylıklık doğuracağını düşündüğü için. İnatla köy hayatını öven Rousseau, basit ve doğal yaşama övgü dizerken, yetinmecî, az ve öz ihtiyaçları vurgulamıştır.

Mülkiyet sahibi olmamayı savunmaz ancak buna bir ölçü getirir. Mülke, işgalci durumuna düşmemek için, geçiminin gerektirdiği kadar, emek sarfederek ve başkalarının haklarını gaspetmeden sahip olunması gerektiğini savunur.¹²¹

Rousseau ticarete karşıdır çünkü kendine yeterliliğin temeli olan tarımı bozduğunu düşünür. Ticaret sisteminin tarım üzerinde yıkıcı etkisi olduğunu belirterek tüccarla

¹¹⁹ Rousseau, **Anayasa Projeleri**, s. 56.

¹²⁰ Savran, **Sivil Toplum ve Ötesi Rousseau Hegel Marx**, s. 90.

¹²¹ Rousseau, **Toplum Sözleşmesi ya da Siyaset Hukuku İlkeleri**, s. 74.

tarımcının karı eşit paylaşmamasının sorun olduğunu ifade eder. Uygur toplulmda üreticinin emeğinin değersizleştiğini vurgular.

Rousseau döneminde doğa halinde insanın daha iyi koşullarda yaşadığını savunanlar olduğunu ifade eden Hazım Bayka, onsekizinci yüzyılda bu düşünüşün bir hayli yaygın olduğunu vurgulamıştır. Ama azınlığın çoğunluğun sırtından yaşadığı fikrinin ilk defa Rousseau tarafından ifade edildiğine işaret etmiştir.

Lecerle, O'nun İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı başlıklı kitabına eklediği bölümde, Rousseau'ya ilişkin değerlendirmelerinde yazmış ve özel mülkiyet üzerinden Locke ve Rousseau'yu karşılaştırmıştır. Bu bölümde yazar, Voltaire'in Locke'u halka tanıtip sevdirdiği, Ansiklopedistlerin onu bir üstad olarak selamladıklarını aktarmış ve Rousseau'nun farkını vurgulamıştır.

“Onlarla birlikte Rousseau da “bilge Locke”a hayranlık duyar. Hobbes'a karşı, yani istibdadın savunulmasına karşı kanıt ve muhakemelerini Locke'tan alır. Oysa aslında aralarındaki karşıtlık derindir. En önemli olay şudur: Rousseau, uygarlık öncesi doğal haliyle toplum halini tam karşı karşıya koymaktadır. Böylece bütün kurumlarıyla ve özellikle mülkiyet kurumuyla birlikte bütün sosyal düzeni doğaya dayama, yani doğal olma ve böylece savunulma olanağından yoksun bırakır. Oysa Locke'un bütün çabası kişisel mülkiyeti doğal hukuka dayandırmaktan ibarettir.”¹²²

Hobbes ve Locke'la aralarındaki farkı özetleyen aktarımdan da görüleceği üzere, zenginliğin eşitsizliğin temeli üzerine kurulu topluma karşı olmuştur Rousseau ve bunu yok edecek bir devlet ve yasa arayışıyla hareket etmiştir. Rousseau, özel mülkiyetin ortadan kalkmasını savunmadığı gibi eşitsizliği de savunmamıştır. Yasaların eşitliği korumasını savunmuştur. Kimsenin kimseyi satın almasının mümkün olmadığı, herkesin mülk sahibi olduğu ve kendine yettiği bir dünya tasavvur etmiştir.¹²³

Rousseau, devlet kurgusunun yoksulluk üzerine kurulu olmadığını, hatta tam tersine devletin her şeye sahip olmasını istediğini söylemiştir. Özel mülkiyetin yok edilemeyeceğini düşünen Rousseau, böyle bir talep öne sürmemiştir. Ancak özel mülkiyeti değil ortak geliri büyütmesini ve herkesin bu gelirden hizmeti oranında pay almasını savunmuştur.

¹²² Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s.48

¹²³ Silier, **a.g.e.**, s. 88.

Gerçek ihtiyaçlara göre hareket etmeyi ve insan emeğinin üretimde kullanılmasının kutsallığını ifade eden Rousseau'nun devletinde özel mülkiyet belirli bir sınıra, ölçüye sahip olmalıydı. "Benim istediğim tek kelimeyle devletin mülkiyetinin çok büyük, çok güçlü olması ve yurttaşlarının de olabildiğince küçük ve zayıf olmasıdır" demiştir. Uygun bir model arayışı içindeki Rousseau, bunu Roma'da bulmuştur. Roma'da paranın az olduğu ve hazinenin yurttaşların elinde olduğu bir model olduğunu ve bunun ideal bir toplum biçimi olduğunu belirtmiştir. Az masraflı bir devlet olması gerektiğini söyleyen Rousseau, askeri harcamaların milisler sayesinde kısılmasını savunur.¹²⁴

2.3 Rousseau'ya Göre Eşitsizliğin Sürdürücüsü: Yasalar ve Devlet

Toplumsal sözleşmenin halk ve seçtikleri şefler arasında yapıldığını söyler Rousseau. Bu toplumsal sözleşmede kanunlar halk ve şefler arasındaki birliklerinin bağına teşkil eder, halk bütün isteklerini bir bütün olarak ifade eder, bu ifadeler uygulamaya dair de maddeler içerir; yüksek görevlilerin yetkileri ve nasıl seçileceği de belirlenir. Böylece bu yüksek görevliler yetkilerini kullanır ve sınırları, anayasanın değiştirilmesine kadardır. Rousseau devletin esasını yüksek görevliler değil, kanunların teşkil ettiğini söylemiştir. Tarafların üzerinde bir güç olmadığı için, her an birinin bu sözleşmeden vazgeçebileceğini vurgulamıştır.¹²⁵

İşte bu güvensizlik Rousseau'nun devletin bozulmasını engelleyecek ve onu hizaya çekecek bir yasanın olması gerekliliği fikrine varmasına neden olmuştur. Rousseau için sarsılmaması mutlak olan bir devlet anlayışı yoktur. O devletin sarsılması durumunda düzelmesini sağlayacak yasaların yapılması gerektiğini düşünmüştür. Rousseau önceliğinin devletin bekasına değil, cumhuriyete güvenilmesini sağlayacak, onun temelini oluşturan yasalara ulaşılması olduğunu söylemiştir. Hukuk, Rousseau için devletin üstünde yer alır.

Nasıl bir devlet ve yasaya ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymak üzere önce var olanın tanımını yapar. Eleştirel bir yaklaşımla ele aldığı hâlihazırdaki yasalarla yığınların kafasının karıştırıldığını, yasa kalabalığıyla, soyut yasalarla insanların yasaları anlamasının engellendiğini görmüştür. Rousseau bu kadar anlam atfettiği yasaların

¹²⁴ Rousseau, **Anayasa Projeleri**, s. 62.

¹²⁵ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 164.

sade, laf kalabalığı ve yasa fazlalığından uzak ve «kişiselliğine hitap eden» bir tarzda yazılmasının onun benimsenmesini sağlayacağını savunmuştur.

Yasaların ve düzenin ruhunu tüm çıplaklığıyla gören Rousseau, her zaman “biz istiyoruz» diyeceksiniz, ama daima başkalarının isteklerini yerine getireceksiniz.”¹²⁶ sözleriyle, kendi çıkarını genelin çıkarı gibi gösteren burjuvazinin yasalarının ruhunu tarif etmiştir. Rousseau burjuva toplumunun güçlünün zayıfı ezdiği bir toplum olduğunu göstermeye çalışır.

Rousseau, kanunların doğuşunu işbölümünün ortaya çıkmasına bağlamıştır.

“Bir kısım insana demir karşılığında buğday gerektiğinden başka insanlar sonunda besin maddelerini çoğaltmak için demir kullanmanın sırrını buldular. Toprakların işlenmesinin zorunlu sonucu olarak toprakların paylaşılması geldi; **mülkiyet bir defa kabul edilince de bunun sonucu olarak ilk hukuk kuralları doğdu.** Çünkü herkes kendisininkini vermek ve bunu tanımak için herkesin bir şeye sahip olması gerekir, bundan başka, insanlar ileriye görmeye başladıkları, hepsi de kendilerinde kaybedilebilecek bazı şeyler gördükleri için başkalarına yapabileceği haksızlığın misillememesine uğramaktan korkmayan kimse kalmadı. Bu kaynak, doğal mülkiyet fikrini el emeğinden çıkmış olmaktan başka türlü davranmak olanaksız olduğu ölçüde daha da tabidir.”¹²⁷

Eşitsizlik içeren sözleşmeleri hedef tahtasına oturtan Rousseau, yürürlükteki sözleşmenin eşitsizliği sürekli kılmak için oluşturulduğunu söyleyerek, bu sözleşmenin planının zenginler tarafından inci ince yapıldığını belirtir. Başlangıçta yapılan sözleşmenin zenginlerin gaspını yasallaştırmanın bir yolu olduğunu ortaya koyar.¹²⁸

Rousseau, doğa halinde eşitsizliğe neden olmayan fertler arasındaki farklılıkların uygarlığın gelişimiyle birlikte eşitsiz bir ilişkinin faydalandığı bir durum olduğunu söyler. Aristokrasi ve krallığın ortaya çıkışının nedenini bu farklılıkla tanımlar.

Eşitsizliğin temelini; kanun ve mülkiyet hakkının kuruluşundan başlatır Rousseau. Yüksek görev makamının kuruluşunu ikinci aşama, meşru ve kanunlara uygun erkin keyfi erk haline gelmesini de üçüncü aşama olarak tanımlar. Zengin ve fakirin durumu birinci aşamada, güçlü ve zayıfın durumu ikinci aşamada, efendi ve kölenin

¹²⁶ Rousseau, **Emile**, s. 76.

¹²⁷ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 146.

¹²⁸ Savran, **a.g.e.**, s. 63.

durumunun da üçüncü dönemde yasal ve haklı kılındığını söyler. Son aşamanın, eşitsizliğin son derecesi, bütün aşamaların sonuncusu olduğunu söyler, bunun yeni devrimler hükümetiyle ortadan kaldırılışıyla yasal ve haklı kurtuluşa yaklaşılabileceğini vurgular.¹²⁹

«Tüm ülkelerdeki yasaların evrensel ruhu, her zaman zayıfa karşı güçlüyü ve hiçbir şeye sahip olmayana karşı bir şeye sahip olanı kayırır; bu sakınca kaçınılmazdır ve istisnası yoktur»¹³⁰ diyen Rousseau, yasaların burjuvaziyi korumaya hizmet ettiğini ifade etmiştir.

Rousseau, devletin başka bir sınıfa hizmet etmek üzere oluştuğunu ortaya koymuştur. Rousseau fakirlerin özgürlüklerini güven altına aldıklarına inanarak zincirlerine koştuklarına işaret eder.

Ro Derat, kralların mutlak olmak istediklerini gösteren Rousseau'nun, monarşi ve cumhuriyet karşıtlığı sergilediğini söylemiştir. Rousseau'ya göre insan için en büyük felaket bir başka insanın insafına kalmış olmaktır. İnsanlar arasındaki güç ilişkisinin eninde sonunda keyfiliğe ve egemenliğe meylettiğini anlatır Rousseau. Birbirlerine karşı bağımsız, topluma bağımlı özgür bireylerden oluşabilecek güçlü bir devlet kurguladığını belirtiyor Ro Derat. Topluma bağımlılık, bireyden bağımsızlığın teminatı gibidir. İnsanlara itaat etmemenin yasaların gücüyle mümkün olduğunu söylemiştir Rousseau.¹³¹

Mareşal Vilar d'Orleans örneğini kanunların kimin kanunu olduğunu ve devletin hangi kanunları hayata geçirdiğini göstermesi bakımından aktarmıştır Rousseau. Aktardığı örnekte, bir yiyecek müteahhiti, düzenbazlıklar yapmış ve bu durum orduda huzursuzluğa neden olmuştur. Düzenbazlıklar üzerine mareşal, müteahhiti asmakla tehdit ettiğinde düzenbaz, 100 bin eküsü olanın asılamayacağını söylemiştir. Başından benzer olaylar geçen müteahhit gerçekten de asılmamıştır aktarılan olayda.¹³²

Rousseau, mülkünü korumaya ihtiyacı olanların zenginler olduğunu söylemiştir. Mallarını güvence altına almak ihtiyacının zenginlerin yasaları bulmasını sağladığını,

¹²⁹ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 166.

¹³⁰ Rousseau, **Emile**, s. 736.

¹³¹ J.J. Rousseau, **Toplum Sözleşmesi ya da Siyaset Hukuku İlkeleri**, Çev. İsmail Yerguz, İstanbul, Say Yayınları, 2008, s. 43.

¹³² Rousseau, **Emile**, s. 223.

var olan hukukun karşılıklı bir ilişkiden değil, ona ihtiyaç duyanlar tarafından ortaya konulup biçimlendiğini ifade etmiştir. Sonrasında zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri olmadığı söylenenlerin, Rousseau'nun deyimiyle fakirlerin, ona göre özgürlüklerinden başka kaybedecekleri bir şeyleri yoktu. Dolayısıyla varolan toplum sözleşmesinin kaynağı bu eşitsiz ilişkinin ezen tarafıydı.

Rousseau insanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağını araştırırken özgürlük kavramı üzerinde durmuş ve R.Nuri İleri'nin de vurguladığı gibi döneminin özgürlük üzerine en güzel parçalarından birini yazmıştır. Devredilemez bir özgürlük hakkından söz eden Rousseau, kölelik gibi kurumların doğaya aykırı ve zorla tarihte yer almış bir ilişki olduğunu söylüyordu. İnsanın insan olarak doğamayacağı gibi bir varsayımın yanlışlığını ortaya koyuyordu. Keyfi iktidarın «en güçlünün egemenliği» kanununu getireceğini söyleyen Rousseau, keyfi iktidarın nitelikleri sebebiyle toplumun kanunlarına ve bunun sonucunda kurumlardaki eşitsizliklere de temel olacağını vurguluyordu.¹³³

Zenginlerin fakirleri boyun eğmeye nasıl ikna ettiğini, kanunları nasıl hayata geçirdiğini ve hatta bu sözlerden bile azına tav olmaya hazır olduklarını gösteren Rousseau, insanları özgür ve eşit oldukları bir toplum kurmaya davet etmiştir. Bu toplumun kurulması için savaş verilmesini savunmuştur.

Kendi çıkarlarını genelin çıkarıymış gibi gösterenler Rousseau'ya göre düşmandır. Elbette özel mülkiyetin tamamen ortadan kaldırılmasını savunmamış ama fakiri zenginin kölesi yapan bir ilişkiye de karşı çıkmıştır. Ezilenlerin haklarını güvence altına almak ve uğradığı baskılara karşı güven duydukları bir toplum yaratmak üzere herkesi birlik olmaya çağırmıştır. Birlik olanlar kendi haklarını güvence altına alacak ve barış ve adaleti sağlayacak bir anlaşma yaratmalıydı. Bu anlaşma insanların güçlerinin birbirini tahrip etmesini değil, zengine ve fakire karşılıklı ödevler yükleyerek «bilgece yapılmış kanunlarla yönetecek» insanların iktidarını sağlamayı hedeflemiştir.

Silier'in de belirttiği üzere Rousseau için devlet, zenginin kendi çıkarını evrenselmiş gibi göstermesinin aracıydı. “Zengin yoksulu kandırıp ikna etmiştir.... Çıkar çatışması

¹³³ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 162.

ortamında zenginin kaybedecek dolayısıyla koruması gereken daha çok şeyi vardır. Liberal devlet eleştirisini sıkı bir biçimde yapmıştı, Marx da bu yolu takip etti.”¹³⁴

Bildiğimiz ve muhtemelen döneminde de iktidarın kendini meşrulaştırmak için kullandığı bir benzeştirmeyi ele almıştır Rousseau. İktidarla kitlelerin ilişkisinin baba ve çocuk ilişkisine benzeştirilmesini değerlendirmiştir. Ve devlet başkanının yığınlara çocuklarına sorumluluk duyar gibi yaklaşmadıklarını belirtmiştir. Onların yönetmek ve emretmek zevkini alarak, bu güdüyle egemenliklerini sürdürmek istediklerini vurgulamıştır.

Rousseau, despotun halka ne sağladığını sorgulamıştır. Kendi açgözlülüğü, acımasızlığı, hırsını tatmin etmekten başka bir şey gözetmeyen yöneticilerin halka dirlik ve düzen getirmeyeceğini söylemiştir.

Baba oğul ilişkilerine yapılan göndermede ilişkinin gönüllü bir ilişki gibi gösterilmesinden zorbanın çıkarı olduğunu, ilişkiyi zorunlu gibi göstererek insanları soyup soğana çevirmeyi adalet edindiğini belirtmiştir.

Karşılıklı olarak tarif edilen bu ilişkide asıl olarak bir tarafa yükümlülük diğer tarafa da çıkar sağlandığını anlatan Rousseau, dönemindeki tüm düşünürlerden yolunu ayırmıştır. Zorbalığın sistemleştirilmesi olarak tanımladığı hukuk sisteminin ve adaletin bu yükümlülüğü üstlenen tarafın zararına işlediğini ortaya koymuştur.

Çoğunluğun zararına işleyen kanunların ortaya çıkış sürecini ele almıştır Rousseau; “Ortak yarar bakımından insanların üzerinde anlaşmaları uygun olacak olan kurallar araştırılmakla işe başlanır; sonra bunların evrensel uygulanmalarından doğacak yaradan başka bir kanıt olmadığı halde, bu kuralların toplamına doğa kanunu ismi verilir. Şüphesiz bu, tanımlamalar oluşturmanın ve nesnelerin doğasını hemen hemen keyfi yaklaşımlarla açıklamanın çok rahat bir tarzıdır.”¹³⁵

Grotius, Hobbes, Aristoteles’in köleliği doğaya uygun bir durum gibi tarif etmelerine karşı olduğunu ifade etmiştir Rousseau. Onlara göre insanlar eşit değildir ve kimileri yönetmek kimileri de köle olmak için doğmuştur. Rousseau ise köle ve hükmedenler olmasına ilişkin tespiti katılmakla birlikte bu durumun toplumsal ilişkiler sonucu olan bir vaka olduğunu söylemiştir. İnsanların köle/efendi ilişkisinin doğal değil tarihsel ilişkileri sonucunda ortaya çıktığını, köleliğin zorla kabul edilmiş bir durum olduğunu

¹³⁴ Silier, a.g.e., s. 71.

¹³⁵ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 83.

vurgulamıştır. İnsanların köle olmayı kabul edişinin güç karşısında kendini koruma ihtiyacıyla kabul ettiğini ve Aristoteles gibi bakıldığında bu durumdan kurtulmanın tek yolunun da güç sahibi olmaya çalışmakla mümkün olduğunu söylemiştir.

Köle olmayı kabul ederek sahip olunan «huzurun», sefalet getirdiğine işaret etmiştir Rousseau. Karşılığı olmadan kimsenin bir şey vermeyeceğini, bir babanın çocuklarının haklarını devredemeyeceğini, keyfi bir yönetim yerine meşru bir yönetim olabilmesi için her kuşağın bu yönetim şeklini kabul etmesi gerektiğini belirtmiştir. Özgürlüğün vazgeçilemez olduğunu, böyle bir vazgeçişin insanın doğasıyla uyuşmayacağını belirten Rousseau; her hakkı devreden, tek taraflı, karşılıklı olmayan bir anlaşmanın geçersiz olacağı, diğer türlü kölenin devrettiği hakları ileri sürmesinin anlamsız olacağını söylemiştir.¹³⁶

Rousseau, tanrıya dayandırılmayan bir hukuku savunmuştur. Eşitsizliğin kaynağını insan aklının ilerlemesi ve yeteneklerinin gelişmesiyle ve bunun mülkiyet ve kanunların yerleştirilerek sabitlenmesiyle yasallaştığını söylemiştir. Maddi eşitsizlikle, açlık içindeki çokluğun zorunlu ihtiyaç maddelerinden yoksun yaşadığı, bir avuç insanın ise gereksiz bir bolluk içinde yüzdüğünü söyleyerek ve bunun doğa kanununa aykırılığına işaret etmiştir.¹³⁷

Rousseau, uygarlık öncesi durumda insanlar arasında gerçek bir eşitlik olduğunu söylemiştir. İnsanlar arasındaki farklılıkların, eşit olmama durumunun aralarında ezme ezilme ilişkisi yaratmadığını göstermeye çalışmıştır. Doğa durumunda insanlar arasındaki farklılığın bağımlılık yaratacak bir ilişki doğurmadığını savunmuştur.

“Doğal insan kendisi için bir şeydir, sayısal birliktir, mutlak bütündür, benzerleriyle ilişkisi vardır. Oysa uygar insan kesirli bir birliktir, toplumla ilişkisi içinde değerli bir bütünle anlamlıdır. İyi toplumsal kurumlar, topluluğun parçası halinde benin algılanabilmesini sağlar”¹³⁸ demiştir.

Anayasa Sözleşmesi'nde ortak olan halk sözcüğünün anlamını irdelemiştir Rousseau. Doğa halinde herhangi bir krala boyun eğmemiş halkın nasıl olup da kendine egemen bir güç oluşturduğu sorusunu ortaya atmıştır. Bu sorunu tarihsel çerçevede ele almış, mutlak bir sorun olarak görülmesinden de onu kurtarmış, böylece tarihsel bir çerçeve tarif etmiştir.

¹³⁶ Rousseau; **Toplum Sözleşmesi ya da Siyaset Hukuku İlkeleri**; s.62.

¹³⁷ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 175.

¹³⁸ Rousseau, **Emile**, s. 8.

Mutlak olmayan, sorgulanan ve başından itibaren var olmayan, tarihin belirli bir noktasından sonra gelişen bu ilişki biçimine insanın mahkûm olmadığını görmüştür. Tarihin bir yerlerinde örtük bir biçimde de olsa belirlenmiş ve insanların uymak zorunda olduklarına ikna edildiği bir sözleşme uyarınca halkın üzerinde bir egemenlik kurulduğu sonucuna varmıştır. Ve buradan hareketle toplum sözleşmesinin her medeni toplumun temeli olduğunu ve bu sözleşmenin doğasını onun oluşturduğu toplumun doğasında aramak gerektiğini söylemiştir.

Hâlihazırdaki durumun, ilişkinin doğa halinde karşılığı olup olmama durumu Rousseau için önemli bir ölçüydü. Bir ilişkinin gereklilik ya da gereksizlik durumunun ölçüsünü onun bize doğadan gelip gelmemesinde aranmasını savunmuştur. İnsanlar için vazgeçilmez olan bir kuralı hayatımızda yer alabileceğini ancak insanlar arasında doğaya aykırı bir biçimde eşitsiz bir ilişki yaratmak ve güçlünün hükmetmesini sağlayacak yasalarla bunu sürekli kılmanın insanlığın ihtiyacının değil, bir grup insanın ihtiyacının ürünü olduğunu vurgulamıştır. Normal şartlarda insanların kendilerini ezmek üzere başkalarının egemenliğini kabul etmeyeceğine işaret etmiştir.¹³⁹

Ancak uygarlaşmayla birlikte insanlar arasındaki eşitlik yıkılmış, «düşsel ve boş» bir hukuksal eşitlik ortaya konulmuştur. Halihazırdaki hukuksal eşitlik aslında eşitsizliği korumak, insanlar arasında doğada varolan dengeyi yıkmak üzere şekillenmiştir. Küçük bir grubun çıkarı, yığınların çıkarının üstünde tutulmuş, «kamu çıkarı kişisel çıkara feda» edilmiş, küçük grubun zenginleşmesi için kullanılmıştır. Adalet sözleri, bu üstün sınıfların çıkarlarını diğerlerinin zararına işletmek üzere kullanılmıştır.

Şartların ve servetin eşitsizliğinin giderek kendini büyüttüğü, insanları birbirlerinden ayırarak zayıflattığı ve gerçek bir bölünmenin tohumlarını ektiğini söylemiştir Rousseau. Bu şartların doğurduğu «iğrençlikleri» sıralayan Rousseau, despotizmin bu şartlarda devlete egemen olacağını, halkı ezerek cumhuriyetin yıkıntıları üzerine kurulacağını söylemiştir. Çemberin tamamlandığı yeni bir doğa haline ulaşıldığı, herkesin eşitsizlikte eşitlendiği, zorbalığın kanun olduğu, bozulma ve

¹³⁹Ancak Rousseau'nun bütün bu söylemi, erkekler arasındaki ilişkiye yöneliktir. Kadın erkek arasındaki işbölümünü sorun olarak görmediği gibi onu toplumsal ilişkilerde sadece yetişecek çocukların eğitiminde işlevsel bir rol sahibi olarak tanımlar. Savran'ın da eleştirdiği üzere Rousseau, kadınları hiçleştirilmiş, onların köleliğini meşru saymıştır. Bu noktada kendisiyle çelişkiye düşmüştür.

kokuşmuşluğun meyvesi bir doğa haline varılmasının çemberin tamamlandığı nokta olduğunu vurgulamıştır.¹⁴⁰

Rousseau'nun yazısının sınıfsal bir vurgu taşıdığı, zorba olarak tarif edilenin aristokrasiden öte burjuvazi olduğu görülmektedir. Burjuvazinin iktidarını tahkim etmeye başladığı, hukuku buna uygun olarak şekillendirdiği bir dönemde Rousseau, bu ilişkiyi gözler önüne sermiştir. Hukukun, emek sarf edenlere haklarını devretmek üzere şekillenmesi gerektiğini işaret etmiştir.

2.4 Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi Tanımı

*İnsanı gerçekten mutlu eden şey huzurdan çok özgürlüktür.*¹⁴¹

*Özgürlük üzerine köleler düşünce yaratamaz.*¹⁴²

Rousseau'nun egemenlik anlayışının şekillenmesinde «siyasal iktidarın kökeninde bir sözleşme bulunduğu»nu söyleyen Althusius'un anlayışının önemli bir rol oynadığını belirtir Ağaoğulları ve Köker.¹⁴³ Üst yönetici ve halk arasında yapılan sözleşmenin eşitler değil, halkın üstün olduğunu söyleyen Althusius'un da devredilemez bir halk egemenliğini savunduğunu vurgulamıştır yazarlar. Ancak Derathe'ye gönderme yapan Ağaoğulları ve Köker, «korporatif bir devlet»le karşı karşıya olduğumuzu dolayısıyla «Rousseau'nun ideali olacak halk devletinden çok uzak» olduğumuzu belirtmiştir.¹⁴⁴

Rousseau bütün yazılarında özgürlüğü aramıştır. Tüm çabası insanın özgür iradesinin var olmasını sağlayacak bir düzenin oluşmasını sağlamaktır. İlk adımı ve en büyük ölçüsü özgürlük arzusudur.

Cenevre'yi bir özgürlük ülkesi olarak düşünen Rousseau ülkesinden ancak kantonların idaresini burjuvalar aldığı dönemde dışlanmıştı. Rousseau'nun kralsız bir dünya, sıkı bir merkezîyetçiliğe sahip bir devlet olmadan da yaşanabileceğini düşünebilmesini doğduğu yere borçlu olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁴⁰ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 171.

¹⁴¹ Rousseau, **Toplum Sözleşmesi ya da Siyaset Hukuku İlkeleri**, s. 138.

¹⁴² Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 159.

¹⁴³ Ağaoğulları, Köker, **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, s.77.

¹⁴⁴ A.e., **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, s. 85.

Rousseau'dan önce kralın ya da sermayeyi elinde bulunduranların egemen olmadığı bir devletin olabileceği fikrini geliştirmiştir. Rousseau Toplum Sözleşmesi'nde, krala yer verir ve onun rolünü sadece yasaların yürütücülüğüyle sınırlar. Kralı basit bir devlet görevlisi durumuna getirmiştir.

Rousseau tarihin tekerini tersine çevirmeyi önermemiştir. Gördüğü yozlaşmaya karşı, kurtuluş yolu aramıştır. Rousseau'nun amacını Bertrand de Jouvenel: «kaybolan kaybolmuştur; kurtarılabilecek olanı kurtarmak gerekir. Kurtarılabilecek olan nedir peki? Yozlaşmış büyük toplumda birey. Ve Rousseau Emile'i yazar. Henüz yeterince yitime doğru yaklaşmamış küçük toplumda toplumun kendisi. Ve Rousseau Cenevre yönetimi, Korsika Anayasası, Polonya reformu üzerine yazılar yazacaktır.» sözleriyle özetlemiştir.¹⁴⁵

Rousseau, en iyi yönetim şekli nedir sorusuna cevap aramıştır. Yönetim biçimlerinin egemen oldukları kitleyi biçimlendirdiğini söyleyen Rousseau, «en iyi halkı oluşturabilecek yönetim biçimi»ni aramıştır. Ve bunun yasaların garantörlüğüyle sürekli olması gerektiğini düşünmüştür. Ona göre «yasalar yıprandığında devlet iflah olmaz bir şekilde yara» alırdı.¹⁴⁶

Rousseau, özel mülkiyet ve işbölümüne, varolan hukuk kurallarına ilişkin eleştirilerini ortaya koyarak, yeni bir toplum modeli oluşturmak istemiştir. Hobbes'dan farklı olarak özgürlüğü koşullayan bir toplumsal sözleşmeyi savunmuştur. Geçmişe geri dönülmesini savunmaz ancak en az eskisi kadar özgür olunmasını engellemeyen bir toplum sözleşmesi yaratmak istemiştir. Özgür bir sözleşmenin ancak toplumda herkesin eşit ve özgür olmasıyla, herkesin kendi adına karar verebilmesiyle mümkün olduğunu savunmuştur Rousseau. Dolayısıyla öne sürdüğü sözleşme, insanların egemenliğini sağladığı sürece özgür bir niteliğe sahip olacaktır.

Rousseau her ne kadar uygar toplumda insanların bozulmuş olduğunu söylese de yeni bir toplum sözleşmesi altında şekillenecek ilişkilerin oluşmasında insanın içindeki merhamet duygusuna güvenmiştir. Yabancılaşmaya önemli bir yer veren Rousseau, bütünsel insanın merhametle mümkün olduğunu söylemiştir. Yeni bir toplumun kurulması için uygarlığın körelttiği bu duygunun yeniden canlandırılması gerektiğini düşünmüştür.

¹⁴⁵ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 32

¹⁴⁶ Rousseau, **Anayasa Projeleri**, s. 139.

Rousseau, merhamete güvenmiş ve bu tanımla aslında sınıfsal bir farklılık tarif etmiştir. Merhametin, burjuvaziye ait bir duygu olmadığını dolayısıyla bir kavga karşısında kendini kurtarmak isteyen burjuvanın davranışı ile ayaktakımının bu kavgayı ayırmak çabası arasındaki farkı tanımlamıştır Rousseau. İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağında Rousseau, pazarcı kadını yüceltirken, filozofları küçümsemiştir. Yüksek sınıfın bencilliği ile halkın yüce gönüllülüğü arasındaki tezata işaret etmiştir.

Emile'de Rousseau, merhameti akılla birleştirerek, doğal olan bu duyarlılığı bilinçli ahlaki bir seçim olan erdeme dönüştürmeyi hedeflemiştir.¹⁴⁷ Özgür bir toplumun nasıl olması gerektiğine ilişkin çerçeve çizen Rousseau; Emil'de özgür bir birey olunması yolunda öğütlerini ifade etmiştir. Aynı zamanda insanların özgür olabilmesi için tutkunun ölçülü olmasına ihtiyaç olduğunu savunmuştur. Ancak arzuların sınırlandırıldığı ilişkilerde eşitlik ve özgürlüğün olabileceğini söylemiştir.

Topluluğun bütün mülk üzerinde hakkı olursa, bireyin mülkü üzerinde hakkı olabileceğine işaret etmiştir Rousseau. Temel anlaşma doğal eşitliği ortadan kaldırmaz diyen Rousseau, tam tersine doğanın insanlar arasına getirdiği fizik eşitsizlik yerine ahlaksal ve meşru bir eşitlik getirir ve insanlar güç ve zeka bakımından eşit olmasalar da anlaşma ve haklarda eşit olabileceğini savunmuştur.

«Kötü yönetim biçimlerinde bu eşitsizlik sadece görünüştedir ve aldatıcıdır, yoksulun sefaletini sürdürmesine ve varlığının da bir gaspçı olarak yaşamasını sürdürmesine yardımcı olmaktan başka bir işe yaramaz. Gerçekte yasalar her zaman mülk sahiplerine yararlı ve hiçbir şeyleri olmayanlara zararlıdır. Dolayısıyla toplumsal yaşamın insanlara yararlı olabilmesi için herkesin bir şeye sahip olması ve hiç kimsenin gereğinden çok şeye sahip olmaması gerekir.»¹⁴⁸

Rousseau'nun toplum kurgusu büyük kitlelerin denklemi tersyüz etmesi ve çalışanların hak ettikleri karşılığı alması üzerine kurgulanmıştır. Kendini parçası olarak hissettiği toplumun «bir parçası olarak yaşandığında» insanın gerçekten insan olabileceğini söylemiştir Rousseau.

Rousseau, Toplum Sözleşmesi kitabını yazma gerekçesini, hükümdar ya da yasa koyucu olmadığı için birey, oy kullanma yetkisine sahip bir kişi olarak, bu işleri

¹⁴⁷ Silier, a.g.e., s.59.

¹⁴⁸ Rousseau, **Toplum Sözleşmesi ya da Siyaset Hukuku İlkeleri**, s. 75.

öğrenmek gerekliliğiyle tanımlamıştır. İnsanın özgür doğduğunu, onu zincire vuran köleleştirilenlerin her zaman var olduğunu, halkın onu boyun eğmeye zorlayanlara başkaldırısının iyi bir iş olduğunu, bu ilişkinin doğal değil sözleşmeye dayanarak tanımlandığını savunmuştur.¹⁴⁹

Güç hak yaratmayacağına göre, her tür meşru otoritenin temelini sadece anlaşmalar olduğunu ileri sürmüştür. Rousseau, güçlü olmanın haklı olmak anlamına gelip gelmediğini tartışmış ve gücün hak yaratamayacağı sonucuna varmıştır. Rousseau ancak meşru bir güce boyun eğilebileceğini ifade etmiş ve tek meşru gücün de insanların kendi iradeleri olduğunu ortaya koymuştur. İnsanların iradelerini devredemeyeceklerini savunmuştur. Kuvvetler birliğinin en önemli noktalarından birisi burasıdır.

Grotius'un, halkın özgürlüğünü devredip kralın uyuğu olması gerektiğini söylediğini belirten Rousseau buradaki devretme sözcüğünü ele almış ve kölenin karnını doyurmak için kendini sattığını belirttiikten sonra bir kralın da halkın sırtından geçinen bir asalak olduğunu belirtmiştir.. Görünen odur ki Rousseau sadece ezilmiş olmaya duyduğu öfkeyle değil, kral olmaya duyduğu küçümseme hissiyle de bu ikilemi ele almıştır. Rousseau, Emil ve kendisi kral ve bilge olsalardı yapacakları en büyük iyiliğin krallıktan vazgeçmek ve yeniden o durumlarına dönmek olacağını anlatmıştır.

Rousseau, politik ayrımların vatandaşlar arasında ayrıma yol açtığını söylüyordu. Bahsettiği ayırım, şefler ve halk arasındaki ayırmıdır. Eşitsizliğin sürmesinde, yurttaşların da belirli bir hiyerarşiyle birbirleriyle ilişkilenesinin rolüne işaret eden Rousseau, kendisi de başkasını zincire vurabilenlerin kendi boyunduruklarını taşımaya da zorunlu olduğu bir yapıdan söz etmiştir. Egemenlik, kendi altlarında baskı altında tuttukları başkalarının olmasından daha değersizleşirken, yapıyı da kabullenmeyi getirmiştir. Başkasına emretmek istemeyenin boyun eğmesinin de zor olduğunu vurgulamıştır.¹⁵⁰

Bu boyun eğme durumuna karşı, sözleşmenin taraflarının onu istemediklerinde bozma özgürlüğünü sorgulamıştır. Bu önemli bir sorudur çünkü bu sözleşmenin özgürlükçü olmadığını düşündüğü anda insanların ondan vazgeçebilme hakkının

¹⁴⁹ Rousseau, **Toplum Sözleşmesi ya da Siyaset Hukuku İlkeleri**, s. 55.

¹⁵⁰ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 168.

olması gerektiğini savunmuştur. Böylesi bir durumda, sözleşmenin taraflarının güvendiği ve başvurduğu bir üst güç yokken sorunlar nasıl çözülecektir?

Boyun eğmenin zorunlu bir durum olup olmadığını ve köleliğin kurtulunamaz bir ilişki biçimi oluşunu sorgulamıştır Rousseau. Zaten çıkışında emin olduğu ve geçmişe de bunu görmek üzere baktığı hak olarak tarif edilen ezme ilişkisinin oyundan ibaret bir durum olduğunu anlatmış, böylece doğal olarak ezme/ezilme ilişkisini reddetmiştir.

“...Halkların seçimle oluştuklarını varsayarsak, o zaman edimsel hakkı ayıracak ve böylece, zorunlu oldukları için değil de, kendi istekleriyle erkek kardeşlerine, amcalarına ya da akrabalarına bağımlı olmakla, bu tür toplumun özgür ve gönüllü bir topluluk alanına girip girmediğini soracağız.

Sonra, kölelik hakkına geçerek, bir insanın kendisini yasal olarak hiçbir kısıtlama olmaksızın, kayıtsız şartsız başka bir insana devredip devredemeyeceğini, başka bir deyişle, kişiliğinden, yaşamından, aklından, benliğinden, eylemlerindeki her türlü ahlaki düşünceden vazgeçip vazgeçmeyeceğini, kısacası, onu hemen varlığını sürdürmekle görevlendiren doğaya ve ona yapması ve yapmaması gereken şeyleri buyuran vicdanına ve aklına karşın, ölümünden önce, yaşamayı bırakıp bırakmayacağını inceleyeceğiz.”¹⁵¹

Rousseau özgür bir devlet için nüfusun fazla olmaması ve devletin büyümemesi gerektiğini belirtmiştir. Güçlü ve büyük devlet arayışının yaygın olduğu dönemde Rousseau, devletin büyümesinin kamu otoritesinin bozulmasına neden olacağını söylemiştir. Devlet büyüdükçe «tek ve mutlak» bir yönetimin gerçekleşmesinin mümkün olmayacağını, yönetim zafiyetinin de anarşine neden olacağını vurgulamıştır. Keyfiyetin ortaya çıktığı yerde özgürlüğün kaybolacağını, bunun da devletin özü gibi algılanabileceğini söylemiştir.

Rousseau, toprakların büyüklüğü konusunda da ölçülülüğü önemsemiş, büyümenin kontrolsüzlüğe neden olacağını düşünmüştür. Eşitlik ve özgürlüğün ancak kontrol edilebilir ve bunun yabancılaşmaya neden olmayacak bir biçimde, dolayısıyla biçimi bozmayacak büyüklükte bir devletle sağlanabileceğini savunmuştur. Yönetici sayısının artmasının, büyük devlette artan sayıdaki yöneticinin denetlenememesine ve «hükümetin gevşemesine, devlet işlerinin yavaşlamasına neden olması kaygılarını dile getirmiştir. Fetih yaparak var olmayı hedefleyen devletlerin yok olmaya mahkûm olduğunu vurgulamıştır.

¹⁵¹ Rousseau, **Emile**; s. 684.

Rousseau gücü başka bir ölçüyle ele aldığı için Ona göre küçük devlet daha güçlü bir devlettir. Devletin gücünü onu oluşturan unsurlar arasındaki ilişkinin sıklığında aramıştır. Rousseau, yüz yüze ilişkinin, herkesin birbirini tanımasının önemine işaret ederek, yönetenlerin yanlış veya doğrularının hemen görülebilmesinin önemini belirtip, federasyon önermiştir. Güçlü yönetim için bunun şart olduğunu savunmuştur.¹⁵²

Hükümet görevlerinin birçok kurula verilmesi, bu kurulların az sayıda insandan oluşmasıyla güçlü bir otoritenin ele geçirilmesi mümkün olacağı bir devlet kurgulamıştır Rousseau. Küçük devlette, her yurttaşın birbirini tanımasıyla, töre ve geleneklerin önem taşıdığı, sorunların yığılmasının engellendiği ve içinden çıkılması mümkün olmayan tartışmaların sadeleştiği, sınıf farklılıklarının kalktığı, lüksün yok olduğu bir devlet kurulmasını önermiştir.¹⁵³

Bütünlüklü bir bünye olabilmek için Rousseau da yurtseverlik vurgusu yapmıştır. Görevlilerin, yasaları yönetmekle görevlendirilmiş olan kralların yetkilerinin sınırlandırılması gerektiğini söylemiş, bu sınırlandırmanın ona yaltaklanan senatörlerin de önünü keseceğine işaret etmiştir. Krallığın verasetle devredilen bir görev olmasına da karşı gelmiştir.

Yasamaya elverişli ulusların; komşularıyla dalaşmayan, saldırıya uğradığında kendini koruyabilen, boş inançları olmayan, bireyleri birbirini tanıyan, kimseye taşıyabileceğinden fazla yük yüklemeyen, başka uluslardan vazgeçebilen ve vazgeçilebilen, zengin ya da yoksul olmayan, eski ulusun istikrarına yeni ulusun uysallığına sahip olması gerektiğini savunmuştur.¹⁵⁴

Devletin büyümesinin, kamu otoritesini elinde bulunduranların bunu kötüye kullanma fırsatını da artırdığını ve bu durumun hükümetin halkı daha fazla itaat etmeye zorlamasına neden olacağını belirtmiştir.¹⁵⁵ Dolayısıyla temsili sağlayan oranların değişmesi gerektiğini vurgulayarak, bu durumun devletten devlete değişebileceğine işaret etmiştir.

¹⁵² Rousseau, **Anayasa Projeleri**, s. 106.

¹⁵³ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 121.

¹⁵⁴ **A.e.**, s. 104

¹⁵⁵ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 114.

Rousseau, kurguladığı devlette yönetim görevini yapanların geri alınabilmesini önermiştir.¹⁵⁶Bu sözler ta ki 1871'e kadar kurgu olarak kalmıştır. Paris Komünü ve Ekim Devrimi'nin başlangıcına dek Rousseau'nun bu önerisi soyutluğunu korumuştur. Kitlelerin görevlendirdikleri devlet görevlilerini geri çağırma hakkı, emekçilerin iktidar olduğu iki önemli örnekte de önemli bir işleyiş kuralı olarak gündeme gelmiştir.

Devlet görevlisi olarak maliyenin, aile babası gibi olmasını, tefeci gibi hareket etmemesi gerektiğini vurgulamıştır Rousseau. Para ile hizmet alınabileceğini ama gönül alınamayacağını ifade etmiştir. Para hazinesinin ahlak hazinesine zarar vermemesi gerektiğini söyleyerek, az da olsa yapılacak tahsilât işinin vekillere bırakılmaması gerektiğini, devlette sarraf ve borsacıların da olmaması gerektiğini söylemiştir. Bu işin gelir kapısı değil, gençlerin erdemlerinin sınandığı bir alan olması gerektiğini belirtmiştir Rousseau.¹⁵⁷

Lion ve Paris belediyelerini karşılaştıran Rousseau, bu tür görevleri üstlenenlerin sınanması gerektiğini savunmuştur. Aynı zamanda belediye görevlerinin sabit birer iş gibi görülmesi ve bir mertebe konusu olmasına da karşı çıkmıştır. Görevlilerin sabit olmasının yozlaşmaya neden olabileceğini savunmuştur.

Rousseau'nun olmasını kurguladığı devlette askerler ayrı bir sınıfa ait olarak tanımlanmamıştır. Askerlerin tıpkı diğer görevliler gibi yurttaşlara bağlı olması gerektiğini söylemiştir. Bu önerinin somutlanmasının milisler fikrinin oluşmasında görüldüğü söylenebilir. Askerin kitlelerden ayrı bir organizasyon değil, onun bağrından çıkmış bir oluşum olması fikrini Rousseau'da görebiliriz.

O'nun için orduya ayrılan pay, ekonomik anlamda devletin zorluk yaşamasına neden olur ayrıca sürekli bütünlüklü bir bünye tarif eden Rousseau için devletin güvenliği ancak iyi eğitim almış milislerle sağlanabilirdi. Askerliğin para karşılığı yapılan bir iş değil yurttaş olarak görev biçiminde görülmesi gerektiğini düşünmüştür.

Rousseau, yöneticilere kendini kayırmama ve çıkar gözetmeme özelliği atfetmiştir. Yöneticilere özel bir üstün olma durumu yüklüyor ama halkla arasındaki bağın

¹⁵⁶ Rousseau, **Anayasa Projeleri**, s. 76.

¹⁵⁷ **A.e.**, s. 65.

sağlıklı, belirli zevkleri paylaşan, halkla buluşan, saygı ve bağlılığın oluşmasını sağlayan bir ilişki kurulması gerektiğini öğütlemiştir.¹⁵⁸

Rousseau, Silier'in de kitabında belirttiği gibi sınıfsal bir bakış açısına sahip değildi. Özgür birey ile yurttaş ikiliğinin aşılabileceğini, birbirinin karşıtı olmadığını görüyordu ama bunun nedenini Marx'ın tanımladığı politik yabancılaşma olarak tarif edemiyordu.¹⁵⁹

Rousseau egemen varlığın sınırlarının toplum sözleşmesi tarafından çizildiğini söylemektedir. Egemenliğin kefil halktır, egemenin eyleminin sınırları «ortak ve genel konularla» belirlenmiştir.

Sözleşmeyi yapan taraflar; topluluk olarak halkla uyruk olarak bireylerdir. Dolayısıyla sözleşmenin tarafları aynıdır. Halk kendi kendisiyle sözleşme yapmıştır. Farklı çıkarları olan taraflar arasındaki sözleşmeler hile, baskı ve yolsuzluk anlamına gelir. Ancak halkın topluluk olarak kendisiyle sözleşme yapması bütün olumsuzlukları ortadan kaldıracaktır. Birey ve yurttaş ikiliği ancak bu sözleşmeyle ortadan kalkabilecektir.

Bu ikiliğin ortadan kalmasına ilişkin önerileri elbette sonrasında yaşanan deneyimlerden de beslenen cevaplara ulaşmış değildi. Ancak o cevapların verilmesinde önemli bir basamak oluşturmayı bilmiştir.

İnsanın kendisini toplum halinde ifade etmesi, hâlihazır şartlarda ya da bu şartların reform edilmesiyle mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla Rousseau daha radikal bir dönüşüme ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Rousseau, Spartalı Lycurgue gibi havayı temizlemek gerektiğini, reformlarla sorunun çözülemeyeceğini söylemiştir.¹⁶⁰ Ve güçle, zorbalıkla iktidarda duranların aynı yolla alaşağı edilmesinin hukuksal bir tutum olacağını ifade etmiştir. Bu önerme dönemi gözetildiğinde çok önemli bir yer tutmuştur ve burjuvazi bu önermenin ciddiyetini Rousseau'ya ömrünün son gününe dek ödetmiştir. Meşruluğunu kitlelerin iradesinden alan bir devletin zorbalıkla kurulabileceği sözlerinin Fransız İhtilali'nde kitleler için bir anlamı olup olmadığı aşağıda tartışılacaktır.

¹⁵⁸ Rousseau, **Anayasa Projeleri**, s. 98.

¹⁵⁹ Silier, **a.g.e.**, s. 78.

¹⁶⁰ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 156.

3. Rousseau'nun Fransız İhtilalinin Fikri Altyapısı Üzerindeki Etkisi

Rousseau, iktidarla, görünüşte bile uzlaşmaya benzeyen her türlü anlaymayı reddetmişti.¹⁶¹ (K. Marx, Schweitzer'e Mektup, 24 Ocak 1865.)

Yarattığı etki alanına bakıldığında Rousseau'nun, kuşağının temsilcilerinden biri olduğu belirtilir. Siyaset felsefesinin temelini oluşturan görüşleri ileri süren felsefecilerin içinden sıyrılan Rousseau, kendisini okuyanları olumlu ya da olumsuz etkilemiştir.

Lee kitabında, Rousseau'nun mevcut toplumu eleştirdiğini, doğaya dönülmesini savunduğunu belirtmiştir. Burke ve Rousseau'yu karşılaştıran Lee «Rousseau insanların içindeki doğal güçlerin onları mevcut sisteme karşı baş kaldırmaya ve özgürlüklerini tekrar elde etmeye zorlayacağı» ifade etmiştir.

Aydınlanmanın baharında bilim ve sanatın gelişiminin ahlakın gelişimine tersine bir etki yaptığı gibi bir söylemin, aslında tam da aydınlanmadan ayrı bir yerde durulduğunu gösteren bir cevap biçiminde tanımlamıştır Sabahattin Eyüboğlu. Kitabın önsözünde Eyüboğlu, bu sorunun cevabını Rousseau'nun sadece söylevinde değil tüm hayatı boyunca verdiğini yazmıştır.

Gökberk Rousseau'nun Aydınlanmacılarla ilişkisini kopuş biçiminde tanımlamamakla birlikte, önemli bir değişim biçiminde ifade etmiştir:

“.... Fransız Devriminin duygu yönünden besleyip coşturan modern dünyanın kültür problemini felsefi olarak formülleyip temellendirmiş olmasındandır. Yeniçağ kültür sorununu ilk olarak ortaya koyan odur; yeniçağın Avrupa kültürü ilkin Rousseau'da kendi üzerinde düşünerek ne olduğuna, neyi başarıp neyi başaramadığına bakmıştır. Başka bir deyişle: Renaissance'tan beri hızla gelişen, 18. Yüzyıl Aydınlanması'nın kendisiyle çok övündüğü yeniçağ kültürünün hesabını ilk defa yapan, bu kültürün bilançosunu ilk defa çıkaran Rousseau'dur. Bu bilanço da olumlu değildir: İnsanlık kültürünün göz kamaştıran bir ilerleme içinde bulunduğuna inanan bir devrin ortasında Rousseau, bu kültürün bir hiç olduğunu, zararlı da olduğunu söylemeye varmıştır. Rousseau'nun öğretisi, akla büyük inan ve güveni olan Aydınlanma'da çok önemli bir değişimin belirtisidir. Bununla birlikte o büsbütün

¹⁶¹ Karl Marx Friedrich Engels, **Seçme Yazışmalar 1 1844-1869**, Çev. Yurdakul Fincancı, Ankara, Sol Yayınları, Kasım 1995, s.184.

Aydınlanma'nın dışında değildir; bir yandan içindedir, öbür yandan da Aydınlanma'yı sona erdirecek anlayışların başlıca kaynaklarından biridir..."¹⁶²

Rousseau'nun, entelektüelleşme sürecinin de toplumsal karıştıktan beslendiğini görerek, bunun nedenini aramaya yönelmesine neden olduğunu belirten Arnold Hauser onun yarattığı etkiyi aşağıdaki biçimde ifade etmiş:

"18. Yüzyılın sonunda Rousseau'nun düşüncelerinden etkilenmemiş çok az insan vardır. Ancak en derin anlamı ile kuşağının temsilcisi ve sözcüsü olmak suretiyle bu denli büyük bir etki yaratabilmesiyle mümkündür. Aydınlanma devrinin düşünürleri de, sıradan halktan yana olmakla birlikte, daha çok, onların koruyucuları ve arabulucuları durumdaydılar. Rousseau ise sıradan insanlardan birisidir ve onlar arasından ilk konuşandır. Rousseau ilk gerçek devrimcidir."¹⁶³

Ağaoğulları kitabında Rousseau için «Kendi çağında, siyasete ahlaki bir misyon yükleyen ve bu amaçla siyasal yapının kökten değişmesi gerektiğini ileri süren bir başka düşünür yoktur.»¹⁶⁴ demiştir. Rousseau Ağaoğulları'nın da vurguladığı üzere kutsanan akla mutlak bir değer yüklememiştir. Kitaplarının tümünde merhamete, vicdana daha fazla anlam atfettiği görülmektedir.

Dönemindeki aydınlanmacılara yönelttiği bir eleştiri gibi de okunabilecek; ün kazanma, üstün tutulma, sivrilme ve fark edilme/ayırt edilme arzusunun tutkuları dürtüp çoğaltırken insanlar arasında rekabeti kışkırtışına ve düşmanlaştırışına işaret etmiştir Rousseau. «Sonunda kanıtladım ki, büyük yığınlar karanlık ve sefalet içinde sürünürken bir avuç erkli ve zengin insan büyüklüğün ve servetin doruklarında bulunuyorsa erkli ve zenginler, ellerindeki nimetlerin değerini, ancak yoksul yığınlar bunlardan yoksun oldukları ölçüde bilirler; zenginlerin ve erkliğin durumları değişmeden bile, halk yoksulluktan kurtulursa onlar artık mutlu olmayacaktır. »¹⁶⁵Bu sözlere bakıp Rousseau'nun dönemindeki aydınlanmacıların bir parçası olduğunu söylemek zordur.

¹⁶² Gökberk, **a.g.e.**, s. 339.

¹⁶³ Arnold Hauser, Social History Of Art, Volume 3, «Rococo, Classicism and Romanticism», 2005 (Çevirimiçi)
books.google.com.tr.

¹⁶⁴ Mehmet Ali Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, Ankara, İmge Kitabevi, Ekim 2010, s. 22.

¹⁶⁵ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 169.

Bütün hayatıyla ayrıcalık sahibi felsefecilerden kendini ayırmış olan Rousseau'nun Fransız İhtilali'nde kralın kellesini isteyen ve Cumhuriyet'in ilan edilmesinin yolunu açan yığınlara esin kaynağı olduğu belirtilir.

Nuri İleri'ye göre Rousseau, diğerlerinin ayaktakımından duyduğu rahatsızlığı duymamıştır. İleri Onun yaldızlı bir köleliğe, gezici bir yoksulluğu yeğlediğini söylemiştir. "Özgürlüğüne sataşıldığında çekip gider en çok baskıdan acı çekerdi. Özgürlük aşkı, bildiğini yalnız kalma pahasına savunmak. Aralarında rahat ettiği halkı sevdi."¹⁶⁶ demiştir.

Guerin Rousseau'ya daha doğrudan bir eleştiri yöneltmiş, Onun Robespierre'in yolunu açtığını söylemiştir. Proudhon, Bakunin, Marx ve Lenin'le mukayese ettiği Rousseau'nun halk egemenliğinin devredilmesini onayladığını söyleyen Guerin, Rousseau'yu burjuvazinin yaramaz çocuğu biçiminde resmetmiştir. Ancak Guerin kitabında yaptığı alıntıyla Rousseau'nun egemenliğin devredilmezliğini ifade ettiği cümlelerini (bunun tam tersini göstermek üzere) kitabına koymuştur. Rousseau'nun doğrudan demokrasiyi savunmadığını vurgulamış, Robespierre'in Rousseau'nun müridi olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁷

Guerin, halkın Rousseau ve Robespierre'in görüşlerinden onlara rağmen yararlandıklarını, seçerek çıkarlarına uygun olanları kullandıklarını ifade etmiştir. Kitabında, Sansculotte'ların içgüdüleriyle hareket ettiğine vurgu yaparak, ortaya çıkan komünlerin önemli bir rol üstlendiğini, temsil meselesinde ikili iktidar durumunun ortaya çıkmasına yol açan durumların bu süreçte belirlediğini ifade etmiştir.

Guerin'in tarif ettiği Robespierre/Rousseau birliği ve onun kimin sözcüsü olduğu sorusu, tam da Guerin'in belirttiği egemenliğin teslim edilmesi ekseninde tartışılması gereken bir konudur.

Rousseau, bir kere egemenliğin sahibinin kitleler olduğunu ve egemenliğin devredilemez olduğunu söylediğinde, ufku varolan düzenle sınırlı da olsa, pratik olarak Fransız İhtilali'nde Guerin'in olumlayarak ifade ettiği ve sonrasında kendini belli edecek hareketlenmenin başlangıcı saydığı eylemin önünün açılmasında rol oynamıştır. Elinizdeki tezin tartışmaya çalıştığı ana nokta da burada ifade

¹⁶⁶ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 29.

¹⁶⁷ Guerin, **a.g.e.**, s. 38.

edilmektedir. Esas olarak kitlelerin siyaset yapabilmesinin meşrulaştırılması, harekete geçmesine kaynaklık eden ana görüşlerin kaynaklığına Rousseau'nun konulmasında bu durum belirleyicidir.

Nuri İleri, Rousseau'nun yazılarını proletaryanın ilk sözcüsünün burjuvaziye karşı sözleri biçiminde tanımlar. Rousseau 'nun döneminde delice görünen görüşleri, elbette ilk sözcü olması nedeniyle belirli çelişkiler ve yanlışlıklar da içerdiğini vurgulayan İleri, Rousseau'da diyalektik bir ilerlemenin söz konusu olduğuna işaret etmiştir.

Lee'nin de vurguladığı üzere, Romantizm farklı biçimde pek çok yöne kanalize olabilmekteydi. Bu durum "Bu kimi zaman suiistimallere de yol açtı; örneğin, Robespierre 1792-94 arasındaki Terör Dönemi'ni haklı çıkarmak için Rousseau'nun fikirlerini kullandı. Bazen de Romantizm, siyasal alanda devletin otoritesini pekiştirmek ve baskıcı siyasalar oluşturmak amacıyla çarpıtıldı. Ancak şu gözardı edilemez, ister sanat yoluyla, ister ondokuzuncu ve yirmici yüzyıllardaki modern siyasal ideolojilere kaynaklık etmek yoluyla olsun, Romantizm insanların hayatını büyük ölçüde etkiledi."¹⁶⁸

Dolayısıyla onun görüşlerinin hem diktatörlüklere hem de özgürlükçü siyasal düşüncelere kaynaklık ettiğinin belirtilmesinde bu durumun da rol aldığı söylenebilir.

Rousseau'nun Fransız İhtilali üzerindeki etkisi üzerine farklı görüşler bulunmaktadır. Yaygın anlayışa göre Rousseau Fransız İhtilali'ne, İhtilal'de önemli bir rol oynayan Jakobenlere esin kaynağı olması nedeniyle etki yapmıştır. Daniel Guerin Robespierre ile bağına kurduğu Rousseau'nun egemenlik algısının yanlışlığına işaret ederek İhtilali gerçekleştiren Üçüncü Zümre'nin baldırıçıplaklarının onun burjuva Jakobenler'ine karşı savaştığını ifade etmiştir. Rousseau'nun İhtilal'i kitleler değil onlara hükmetmek isteyenler bakımından etkilediğini, burjuvazinin sözcüsü olduğunu ifade etmiştir.

Cassirer ise Rousseau'nun genel olarak aydınlanma çağının siyasal sorunlarına duyduğu ilgiye rağmen, yeni bir siyasal felsefe geliştirmedeğini belirtmiştir. «En ünlü ve etkili yazarların yapıtlarını incelediğimizde onların tümüyle yeni bir kuram içermediklerini görerek şaşırırmaktayız. Çünkü, aynı düşünler durmadan yinelenmişler ve bu düşünler onsekizinci yüzyılda yaratılmamışlardır. Rousseau, aykırılıklarla konuşmaktan hoşlanır.

¹⁶⁸ Lee, a.g.e., s. 259.

Ancak, iş siyasete gelince, O'nun bu konuda çok değişik ve çok ciddi bir tonla konuştuğunu duymaktayız.»¹⁶⁹ demiştir. Onun Locke veya Grotius ve Pufendorf'un görüşleri ve yöntemlerinden farklı bir görüşü olmadığını vurgulayan Cassirer, Rousseau'nun yazılarının genel olarak siyasal öğretiye dair değil, insan yaşamıyla ilgili olduğunu ifade etmiştir.

R. Nuri İleri, Marxistlerin Rousseau'yu, burjuvazinin onu ehlileştirme çabasına karşı eleştiriye tabi tutarak sahiplenmesi gerektiğini¹⁷⁰ ifade etmiştir. Temel Demirer, Yıldız Silier gibi yazarlar ise onun, hem burjuva devrimine hem de proleter devrime esin kaynağı olduğunu söylemişler.¹⁷¹

Rousseau'nun yarattığı etki alanı üzerine Stephen Lee'nin vurguları önem taşımaktadır:

“Akılcılık akımının gözden düşmesiyle birlikte başlayan yeni arayışlar İnanç Çağına bir geri dönüş yaratabilirdi; gerçekten de onsekizinci yüz yılın sonlarına doğru bu yönden gelişmeler söz konusuydu, ama değişim Romantizm yönünde oldu. Geleneklere ve duygulara verilen önem arttı ve böylece edebiyatta yeni bir dönem açıldı. Rousseau (1712-78), Burke (1729-97) gibi yazarlar bu dönemde duygusal öğelerin bolca yer aldığı eserler verdiler. Vurgulanması gerekir ki, her iki yazar da kendi tezlerini akılcı yöntemlerle oluştursalar da, insan aklının mükemmelliğe götürdüğü anlayışını asla benimsemediler. Rousseau doğa üzerinde yoğunlaşırken, Burke bir ulusun geleneklerinin bilgeliğini vurguladı.”¹⁷²

Üçüncü bölümde kısaca Fransız İhtilali ve onun özgünlüğü değerlendirilerek Rousseau'nun Fransız İhtilali'nin şekillenmesindeki yerine değinilecektir. Rousseau'nun Fransız İhtilali ile ilişkisini görmek, Rousseau ile Fransız İhtilali arasındaki ilişkiyi anlamak için evvela 1789 Fransız İhtilali'ne bakılmaya çalışılacaktır.

İhtilalin başlangıcıyla sonu arasındaki bağa değinilerek, onun başlangıcına rengini veren durumla diktatörlüğe evrilmesine varan durum arasında fark olup olmadığı görülmeye gayret edilecek ve Rousseau'nun etkisinin hangi noktada görülebileceği anlaşılmasına çalışılacaktır.

¹⁶⁹ Cassirer, **a.g.e.**, s. 177.

¹⁷⁰ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s.37.

¹⁷¹ Temel Demirer, «**Yol Açan Bir Öncü: Jean Jacques Rousseau**», *Sosyalist Mezopotamya*, No:28, Haziran 2010 (Çevrimiçi)

<http://soldiyalog.com/author/temeldemirer/2010/7/> Nisan 2010.

¹⁷² Lee, **a.g.e.**, s. 257

3.1 1789'a Doğru Fransa'nın Yapısına Kısa Bir Bakış

İhtilalin yaşandığı topraklarda aristokrasi ve burjuvazi arasındaki ilişki, devletin merkezileşme süreci ve idari yapısı, vergi düzeni, siyasal kurumlar ve hukuk gibi konuların belirli farklılıklar taşıdığı belirtilir. Tocqueville'in kitabında İngiltere ile Fransa'yı karşılaştırırken sürecin ihtilal ile noktalanmasına yol açan nedenleri bu başlıklar üzerinden değerlendirdiğini görüyoruz. O'nun deyişle bu ülkeler arasında benzerlikler olsa da, zamanla kaderleri birbirlerine benzemez olur.

Fransa'nın yapısı, onun 1789'a varmasına yol açmıştır. Kabaca da olsa, onun özgün bir yanı olup olmadığını anlayabilmek için kısaca yapısına bakmak gerekir.

Fransa'nın resmi yapısı üç tabakadan oluşuyordu. Birinci tabakada rahipler, ikinci tabakada aristokratlar ve üçüncü tabakada ise burjuvazi ve köylüler yer almaktaydı.

Onyedinci yüzyılda Fransa'da burjuvazinin rolünü değerlendiren Barrington Moore, İngiltere'den farklı bir süreç yaşayan Fransa'da burjuvazinin üstlenmesi beklenen role uygun bir pozisyonu olmadığını ifade etmiştir. Fransız monarşisinin burjuvaziyi kendi hedeflerine göre yönlendirdiğini belirtmiştir. "... bir endüstri kapitalizmine doğru ilerleyen, bunu yaparken kır kesimini de ardı sıra sürükleyen, dolayısıyla çağdaşlaşmanın başını çeken bir güç değildi. Tersine, hala büyük ölçüde kralın gözünden düşmemeye çalışıyordu, krallığın koyduğu düzenlemelere göre yaşıyordu ve dar bir alıcı kesimi için silah ve lüks mallar üretimine yönelmiş bulunuyordu."¹⁷³

Onyedinci yüzyılda Avrupa'da papalığın siyasal otoritesi çözülmüş, soyluların etkinliği zayıflamışken monarşi güçlenmiştir. XIV. Louis dönemiyle birlikte Fransa'da kısmi monarşi mutlakiyete dönüşmüştür. Fransız kralı yeni idari birimler oluşturmuş, kanunlar yapmış ancak yerel farklılıklar ancak Fransız Devrimi ve I. Napolyon ile başarılı olmuştur.¹⁷⁴

Fransa'nın gündeminde reformlar yer alırken, aristokrasinin siyasal gücünün zayıflatılmasına dönük planlar sürekli gündemde tutulmuştur. Mutlakiyetin oluşturduğu yönetim organları geleneksel idari birimlerle aynı anda var olmak

¹⁷³ Barrington, Moore, Jr., **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü**, 3. bs., Çev. Şirin Tekeli, Alaeddin Şenel, Ankara, İmge Kitabevi, 2011, s.89

¹⁷⁴ Lee, a.g.e., s. 171.

durumunda kalırken, aynı alanda çalışma yürütmek üzere oluşturulmuş iki ayrı aracın birbirinin işleyişini baltaladığı aktarılmaktadır Stephen J. Lee'nin kitabında.

Lee, kendisi de aristokrat olan Richelieu'nün, devletin aristokrasinin isyanlarına karşı güvenliğini sağlamak üzere gündeme getirdiği düzenlemelerin, 1789'da Üçüncü Tabaka'nın siyasi devrimine yol açtığını ifade etmiştir.

"Richelieu yönetimi kökten bir yenilik ya da reformu gerçekleştirmedi, ama ancient regime'in tipik karakteri olan mali sistemin gelişmesinde önemli bir aşama sağladı..... Kralın otoritesini yok olmaktan kurtardı ve 1661'den sonra bazı kaynakları Fakat yarattığı geleneksel çözümler Fransız monarşisinin yararına olurken bir yandan da Fransız toplumunun parçalanmasına neden olacak kargaşa tohumlarını ekti."¹⁷⁵

Reform hareketlerinin aristokrasinin direnişi nedeniyle gerektiği gibi gerçekleştirilemediğini belirten Tocqueville, eskileriyle birlikte oluşturulan yeni idari mekanizmaların, kralla yerel birimler arasındaki bağı kurduğunu ama bu durumun arada kerteler olmaması nedeniyle sorunların da direkt krala yönelmesine yol açtığını belirtmiştir. Kralın giyotine gitmesine yol açan süreçte, bu durumun önemli bir özellik olduğunu belirtmiştir.

Vergi sistemindeki adaletsizliği gidermeye, idari birimlerin yapısını etkin kılmaya dönük adımlar gündemde kalmıştır. Ancak Lee'nin de vurguladığı üzere, bütün bu reformlar var olan adaletsizliği ortadan kaldıramayarak, Üçüncü Tabaka'nın yükünü azalmayarak 1789 krizine neden olmuştur.

Bu vergi adaletsizliği, Üçüncü Tabaka'nın alt kısmında yer alan kesimlerin, çıplak kolluların (fırın işçileri, gündelikçi marangozlar, duvarcılar, inşaat işçileri, demirciler, matbaa işçileri, silah fabrikasında çalışanlar, kağıt fabrikasında çalışanlar, çamaşırcılar, temizlikçiler, ipek işçileri, tekstil işçileri, odun yarıcılar, enfiye öğütücüler, fırıncılar, kereste istifçileri, liman işçileri, madenciler, taş kırıcılar, kayıkçılar, fayans imalatçıları vb.) ve tarımda gündelikçi olarak çalışanlarla köylülerin ancak 1789'da ayaklandıklarında dikkate alınmaya dek irili ufaklı isyan hareketlerinin yaşanmasına yol açmıştır. Mutlakiyetin bütün reform sürecinde köylülüğü daha da ezdiği ve 1789 ayaklanmasının yaşanmasına zemin hazırladığı belirtilir.

¹⁷⁵ Lee, a.g.e., s. 164.

Memurluklar satılmış, Tocqueville'in aktarımıyla tekrar tekrar satılmıştır. Moore, bu satışın kralın bağımsızlığının temellerini oyduğunu belirtmiştir. Hazinesinin doldurulması ihtiyacı, vergi reformunun hayata geçirilemeyişi nedeniyle de vergi yükünün üretici sınıflara aktarılmasına neden olmuştur.

Aydınlanmanın sonucunda yaşanan olumsuzluklardan birini, sonrasında köylülüğün üzerindeki yükün artmasıyla birlikte yalnızlaşmasına ve papazlarla baş başa kalmasına yol açan durum biçiminde tarif etmiştir Tocqueville. Köylüler sadece burjuvazi ve aristokrasi tarafından değil, biraz olsun palazlanmış köylüler tarafından dahi terk edilmiştir : "... yüksek sınıflardan neredeyse tümüyle ayrılmış olan köylü; kendisine yardım edebilecek ve yönetebilecek benzerlerinden bile uzaktadır. Bunlar, aklın ışıklarına ve rahata kavuştukları ölçüde ondan kaçmaktadırlar; köylü, bütün bir ulusun ortasında sanki elekten geçirilmiş ve kenara konmuş gibi durmaktadır.... Köylü, atalarının yakınmış oldukları bütün dertlerden yakınmıyordu, ama atalarının asla tanınamış oldukları pek çok sefaleti çekmekteydi."¹⁷⁶

Kentlerde biriken esnafın, zanaatkârların ve köylülerin yaşam şartları gittikçe kötüleşmiştir. Burjuvazinin, ekonomik etkinliğini siyasal alanda gösterememiş olması, eski rejim onun kendini ifade etmesinin önünde engel oluşturmuştur.

XVI. Louise'nin reformlar yaptığını da yapmadığını da söyleyenler bulunmaktadır. Onun aristokrasinin otoritesini kırmak üzere yeni bir idari denge oluşturmak için, idari kadrolara burjuvazinin üyelerini koyduğu belirtilir. XVI. Louise'ye dek kral parlamentoyu da, bu etkinliği kırmak amacıyla işletilmediği belirtilir. İşlediğinde ise Üçüncü Tabaka'nın önerilerinin veto edilebilmesine olanak tanıyan parlamentonun, reformların da önünü tıkayan bir engele dönüştüğü vurgulanır. XVI. Louise'nin ise monarşinin yıkılmasına neden olacak bir karar aldığı ve her tabakanın oy kullanmasına izin verdiği aktarılır. Tez için yararlanılan tarih aktarımlarında bu durumun orta sınıfının devrimci görüşlerinin, mutlakiyete karşı bir hareket olarak biçimlenmesine yol açtığı ifade edilmiştir.

Mehmet Ali Kılıçbay, Eski Rejim ve Devrim kitabının önsözünde 1789'un feodaliteye değil, köylülüğün onun kalıntılarına duyduğu rahatsızlığa son verdiğini belirtmiştir. Köylülüğün refleksinin ürününün fiyatının piyasada oluşmasına duyduğu tepki nedeniyle anti-kapitalist olduğunu, kapitalistleşen soylulara karşı köylülerin ortaçağ

¹⁷⁶ Alexis de Tocqueville, **Eski Rejim ve Devrim**, Çev. Turhan Ilgaz, İstanbul, Kesin Yayıncılık, 1995, s. 170.

düzeninin sürmesinden yana olduğunu vurgulamıştır. Kentlerdeki orta tüccar ve esnafın da fiyatların devlet tarafından belirlendiği anti-kapitalist düzenden yana olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁷

Kapitalizmin köylere sızması, “köylülerin ancien regime’e karşı besledikleri düşmanlığı körükleyip kısa sürede arttırıcı bir etki yarattı. Bu gelişmelerin sonucu, «Üçüncü Zümre»in, yani halk sınıflarının kendi içinde bütünleştirilmesinden, pek çok köylüyle kentlilerin bir bölümünün eski düzene karşı daha sert bir muhalefete itilmesinden başka bir şey olmadı. İşte bu eğilimler, Avrupa’nın en zengin köylülüğünün niçin devrimin belli başlı güçlerinden biri durumuna geldiğinin açıklanmasına yardımcı olmaktadır.”¹⁷⁸

Tocqueville kitabında 1789’un bir kopuş değil süreklilik olduğunu belirtmiştir. Feodalizmin tasfiyesi konusunda başka ülkelere göre Fransa’nın daha ileri gittiğini, insanların ancak önlerindeki ufku açık olması durumunda daha ileri gidebileceğini düşündüğünü dolayısıyla XVI. Louise döneminde yaşanan refahın, 1789’un gerçekleşmesinde rol oynadığını ifade etmiştir. Devrimin Ortaçağ kalıntılarının insanları rahatsız ettiği değil daha az rahatsız ettiği yörelerde gündeme geldiğini belirtmiştir.

Kitapta soyluların ayrıcalıklarını korumak isterken geçmişte üstendiği rolü yerine getirmekten imtina ettikleri vurgulanmıştır. Öte yandan burjuvazinin, asilzadelerden daha fazla zenginleştikleri ifade edilmiştir. «Halk kendi bağrındaki aristokrasiyi tahrip etmiş, sanki kendiliğindenmişçesine merkezileşmeye doğru koşmaktaydı.» 1789 İhtilali Tocqueville’e göre demokratik devrimle birçok kurumu tahrip etmişti ancak bu merkezileşme yönündeki hareketi devralmış, devrimin eseri gibi benimsemişti.¹⁷⁹ Siyasal ihtilalin adet ve örfleri ancak daha önce ortaya çıkan gelişmeler sayesinde filizlenebilmiştir.

Fransız İhtilali aslında simge olabilecek birçok dönemece sahiptir; Kurucu Meclis 17 Haziran 1789’da açılmıştır, Onaltıncı Louis 21 Ocak 1793’de idam edilmiştir, Robespierre Anayasa’sı 24 Haziran 1793’de kabul edilmiştir. Bütün bu tarihlerin her biri Fransız İhtilali’nin önemli ve karakteristik yönlerini hatırlatan günlerdir. 14 Temmuz 1789 ise Fransız İhtilali’nin önemli dönemeç noktalarından biri olmakla birlikte, bu devrimin asli yönlerinden birine işaret etmekte değildir. Ancak Guerin, burjuvazinin

¹⁷⁷ Tocqueville, **a.g.e.**, s. 10.

¹⁷⁸ Moore, Jr., **a.g.e.**, s. 98.

¹⁷⁹ Tocqueville, **a.g.e.**, s. 103.

içinde ikili bir nitelik taşıyan bu harekette öne çıkarmak istediği ve sonrasında hatırlamak istediği noktanın farklı olduğunu vurgulamıştır. Burjuvazi, kralın kellesinin alınmasını hatırlamak ve hatırlatmak istemediği, kendi iktidarını tehlikeye düşürecek durumları ifade eden dönemeçlerin unutulmasını tercih ettiği söylenebilir.

14 Temmuz 1789 günü, Bastille zindanı ayaklanan yığınlar tarafından ele geçirilmiştir. Bastille'in zaptedilmesiyle Fransız İhtilali'nin seyri de önemli bir değişikliğe uğramıştır. Bu dönemeç noktası her ne kadar «en tipik burjuva devrimi»nin yıldönümü olarak anılıyor olsa da, aslında Fransız İhtilali'nin burjuva yanını ifade ettiğini söylemek güçtür. Bu bakımdan herhalde ulusal bayram olarak kutlanan «14 Temmuz», Bastil'in işgal edilmesi anlamında değil, 1880'de kurulan Üçüncü Cumhuriyet'i anmak üzere kutlanıyor olsa gerektir.

8 Ağustos 1788'de kral Mayıs'ın birinde Genel Meclis'in toplanacağını sözünü vermişti.¹⁸⁰ 5 Mayıs 1789'da Kral Etats Generaux (soyluların, ruhban zümresinin ve tüm geri kalan kesimleri içeren «üçüncü zümre»nin temsilcilerinden oluşan bir meclisti) meclisinin sarayında resmen toplanmasına rıza göstermiştir. Soboul kralın bu hareketinin aristokrasi ile burjuvazi arasındaki ittifakı bozduğunu belirtmiştir. Bunun ardından, meclisteki burjuva temsilcilerin inisiyatifi ve kimi soyluların ve kilise temsilcilerinin de razı olmasıyla, bu meclis hızla şekil değişmiştir. Önce «farklı zümrelerin temsilcileri olarak değil, Fransızların temsilcileri» olarak toplanma kararı çıkmış, 17 Haziran'da da Ulusal Kurucu Meclisi oluşturma önerisi kabul görmüştür.

Soboul, Guerin ve Tocquevill'in aktarımlarından özetle sürecin nasıl şekillendiğini öğrenebiliyoruz. İhtilale ön gelen günlerde soylular ayrıcalıklarının ellerinden gitmekte olduğunun farkına vardığını ve şikâyetlerini Krala ilettiğini, bu şikâyetleri bir destek mesajı olarak alan XVI. Louis önce tamirat bahanesiyle meclisin Versailles'da toplanmasını engellediğini okuyoruz. Peşinden her zümrenin temsilcilerinin ayrı ayrı toplanması gerektiğini buyuran krala karşı soylu temsilcilerin bir kısmı ile kilise temsilcilerinin çoğunluğu Üçüncü Zümre temsilcileri ile birlikte hareket etmiştir. 7 Temmuz günü bir anayasa komisyonu seçilmiş; 9 Temmuz'da da meclis kendini Ulusal Kurucu Meclis olarak ilan edilmiştir. Bir bakıma, hiç bir zor kullanılmadığı halde, meşrutiyet hukuken ve şeklen kurulmuştur ve burjuvazinin ufkunun da bunun ötesinde olmadığı hem Tocquevill hem Guerin tarafından aktarılan tarihsel süreçten görülmektedir.

¹⁸⁰ Albert Soboul, **1789 Fransız İnkılabı Tarihi**, Çev.Şerif Hulusi, İstanbul, Cem Yayınevi, 1969, s. 122.

Üçüncü Zümre'nin meclisteki temsilcileri burjuvalardan oluşuyor olsa da bu zümre halkın geri kalan ezici çoğunluğunu da içermiş ve bu kesimler uzun zamandır büyük bir yoksulluk yaşamıştır. Soboul, meclisten cesaret alan halk yığınlarının alışılmışın dışında bir hareketlilik ve inisiyatif içinde olmasının Kralı tedirgin ettiğini; düzeni sağlamak ve gerektiğinde meclisi kapatabilmek üzere, çoğunluğu İsviçreli paralı askerlerden oluşan 20 bin kişilik bir birlik oluşturduğunu ve bu birliği Paris'te sarayının etrafında konuşlandırıldığını aktarmıştır. Bu gelişmenin yığınlardaki tedirginliği arttırdığı gibi, meclisin inisiyatif yeteneğini de gösterdiğini okuyoruz. 12 Temmuz günü Hotel de Ville'de toplanan meclis, sürekli bir komite seçmeye ve her bölgeden 200'er kişilik bir milis gücünün toplanmasına karar vermiştir.

Artık meclisin iradesinden bağımsız olarak devrim başlıyordu: binlerce insan sokaklarda silah bulmak üzere her yere girip çıkmaya başlamıştır. 14 Temmuz sabahı ayaklanan yığınlar Darülaceze (Invalides) binasında bir silah deposu olduğunu öğrenince, burayı basıp muhafızları etkisizleştirdiler; 32 bin silaha el koyarak cephanenin depolanmış olduğu Bastille'e yönelmişlerdir.¹⁸¹

Sanıldığı gibi aksine, Bastille zindanında pek az mahkum vardı; ayaklanan kitle buraya hem bir simge oluşu nedeniyle hem de mahzenlerindeki silah ve mühimmata el koymak üzere yönelmiştir.

14 Temmuz 1789 günü akşam üzeri saat beş sıralarında, binlerce silahlı insan, Bastille zindanının etrafı 25 metre genişliğinde bir kanalla çevrili 30 metre yüksekliğindeki taş duvarlarına dayanmıştı.

Önce durumun ciddiyetinin farkına varmayan muhafız komutanı Launay isyancıların üzerine ateş açtırdı; yüz civarında insan öldükten sonra, bir ast subay bir de teğmen ayaklanana askerleri ve toplarıyla birlikte katıldı. Toplar kapıya yönelince Launay bu kez meclis temsilcileriyle anlaşarak teslim olmaya karar verdi. Temsilciler can güvenliğinin sağlanacağı konusunda söz verse de, Launay ve onunla birlikte üç subayla bir işbirlikçi tüccar linç edildi. Başları kesilerek mızrakların ucunda şehirde gezdirildi.

Doğrusu bugünden bakıldığında çok büyük çaplı bir gelişme gibi görünmese de bu olay, Bastille komutanı kadar onunla «centilmen anlaşması» yapan meclis temsilcilerini de şaşırtır ayaklananlar hariç herkesi ürkütür. Henüz devrim kavramının bile bilinmediği bir dönemde, Guerin'in de ifade ettiği üzere, ilk halk

¹⁸¹ Soboul, a.g.e., s. 144.

devrimi başlamıştır. Guerin, «mutlakiyetçiliğin burjuvazi tarafından tasfiye edilmesinden sonra, modern sınıf mücadelesinin embriyonik fakat belirgin biçimde ortaya çıkışının» bu süreçte ve özellikle 1793-1795 arasındaki dönemde ortaya çıktığını, «burjuvazinin köleleştirdiği, sömürdüğü halkın ilk kez bu dönemde burjuvaziyle çatışmaya» girdiğini ifade etmiştir.¹⁸²

Bastille'in alındığı haberi, meclisteki temsilciler sayesinde iki üç gün içinde tüm taşra bölgelerine yayıldı. Tüm Fransa bu haber üzerine ayaklandı; her ne kadar her kentte gelişmeler farklı olduysa da, her kentte Kral'ın otoritesi yıkıldı.¹⁸³ İşte 14 Temmuz bu yönüyle önemli bir dönemeç oluşturmaktadır.

3.2 14 Temmuz 1789 Fransız Örneğinin Özgünlüğü

Siyasi tarih kitaplarının çoğunun Fransız İhtilali ile başladığını görürüz. Onun bir dönemin başlangıcı biçiminde tarif edilmesi yaygın bir tutumdur. Eric J. Hobsbawm, İhtilalin İkinci Yüz Yılı vesilesiyle kaleme aldığı Fransız İhtilali'ne Bakış adlı kitabının önsözünde hala güncelliğini koruyan ama farklılıklar taşıyan yaklaşımları barındıran pek çok eserin dökümünü yapmıştır. Üzerine pek çok yazı yazılmış ve yazılmakta olan ihtilalin değerlendirmesini yapmak O'nun için de hala önemini taşıyan güncel bir konu üzerinde çalışmak özelliği taşımıştır.¹⁸⁴

Fransız İhtilali'nin niteliğine dair tartışmalar sürmektedir. Hobsbawm, «Marksist»lerin, proleter bir devrimin zorunluluğunu göstermek için Fransız İhtilali'nin zorunluluğunu savunduklarını ifade etmiştir. «Proletaryanın geleceğinin zaferine emsal oluşturan bir devrim» biçiminde tanımlanan devrimin, geleceğin eski toplumun bağrında kendini ifade etmesi, aşamaların varlığının işareti olarak algılanması bakımından önemli görüldüğünü aktarmıştır.¹⁸⁵

Tartışma götürür bu yaklaşımın sonrasında oluşan Kautsky çizgisi ve evrim konusuyla, aşamalı devrim kavrayışıyla bağı bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Ancak sonrasındaki aktarımlarıyla ve Marx'ın Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i adlı kitabının genelindeki ifadeleriyle burjuvazinin tüm ürkekliğine ve geri adımlarına rağmen, Daniel Guerin'in alt tabakaların ittirmesine borçlu olduğunu ifade ettiği

¹⁸² Guerin, **a.g.e.**, s. 58.

¹⁸³ Soboul, **a.g.e.**, s. 149.

¹⁸⁴ Eric J. Hobsbawm, **Fransız Devrimi'ne Bakış İki Yüz Yıl Sonra Marseillaise'in Yankıları**, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Agora Kitaplığı, Ocak 2009, s.ix.

¹⁸⁵ **A.e.**, s.11.

durum ortaya çıkmıştır. Thiers Etad 1789'da, teşebbüs özgürlüğünün «laissez faire, laissez passer» Fransa'da ortaya çıkışının temelini atmıştır.

1789'un kazanımlarının en soylusunu ortadan kaldırırken kendini o büyük adla nasıl süslediğini göstermek üzere kaleme aldığını ifade ettiği kitabında Tocqueville, 1789'un özgünlüğünün siyasal bir ihtilal oluşu olduğunu belirtiyordu. Tocqueville'in de vurguladığı üzere, inancını yaymak için vaaz ve propaganda yapmak, önceki yüzyıllarda dinsel ihtilallerin tarzıydı. İlk defa Fransız İhtilali ile birlikte ortaya çıkan, en yeni ve daha öncesinde hiç bilinmeyen yön, hararetle uzaklarda, yabancılar arasında yayılmaya çalışan siyasal bir ihtilal oluşuydu.¹⁸⁶

Elinizdeki tezde Fransız İhtilalinin en özgün yanının, kitleleri harekete geçirme niteliği olduğu belirtilmektedir. Teze göre, Tocqueville'in kitabında öne çıkardığı bu durum, Fransız İhtilali'nin en özgün yanıdır. Eski Rejim ve Devrim kitabında da vurgulandığı üzere İhtilal'in sahip olduğu soyut ve genel nitelik, onun zaman ve mekân sınırlamasına uğramadan, bütün insanların, geneli düşünen bir niteliğe sahip olmasını sağlamıştır. Halk siyaset sahnesinde Fransız İhtilali ile belirmiş, dünya tarihinin o güne dek gördüğü en büyük altüst oluş yaşanmıştır.

Eski rejimde kilise ve soyluların karşısında Tiers Etad yer alıyordu. Aristokrasi karşısında emekçiler ve burjuvalar birlikte duruyordu. Fransız ihtilalinin farklı bir biçimde şekillenmesinde ve kitlelerin siyaset alanında yer almasında Üçüncü Zümre, onun en altında yer alan kalabalık halk yığını (tarih kitaplarında üçüncü zümrenin tümüne halk denildiğini görebiliyoruz) belirleyici olmuştur Guerin'e göre.¹⁸⁷

Burjuva devrimi Fransa'da Avrupa'nın başka ülkelerinden farklı şekillenmiştir. Ne aristokrasiye ne kiliseye bağlı olmayan Tiers Etad; burjuvalar ve onların istihdam ettiği kesimlerden oluşuyordu. Yavaş yavaş küçük burjuvaziden, zanaatkârdan, esnaftan emekçilerin saflarına düşen kesimler artıyordu ancak onları istihdam eden bir sanayi henüz yoktu. Zanaatkârlar varlığını sürdürüyorlardı ama çalışma biçimi artık eskisi gibi değildi, henüz sanayi yeni yeni gelişmekteydi.

Hobsbawm, Napoleon'a dek henüz sanayi ekonomisi fikrinin açık bir şekilde ortaya çıkmadığını belirtmiştir:

¹⁸⁶ Tocqueville, **a.g.e.**, s. 50.

¹⁸⁷ Guerin, **a.g.e.**, s. 17.

“...18. Yüzyıl Aydınlanmacı düşüncesinin doğal bir uzantısı olarak kendisini gösterdiği. Sanayi ekonomisi, genel olarak «aydınlanmanın ilerleyişi», özgürlük, eşitlik ve siyasal iktisat ile üretimin maddi ilerleyişinden oluşan bileşimin ürünüydü. Buradaki yenilik, bu ilerlemenin zaferinin özgül bir sınıf olarak burjuvazinin yükselişine ve zaferine bağlı olmasıydı.”¹⁸⁸

Tocqueville, merkezileşmenin Paris’in büyümesiyle sonuçlandığını aktarmıştır kitabında. İşçi sayısı Paris’te iki katına çıkarken, loncaların baskısı merkezde hissedilmeyecek noktaya gelirken, vergi avantajları şehrin büyümesine, «beyin kanamasına uğramasına neden olacak büyük bir kafa»nın oluşmasına yol açtığını aktarmıştır. Hobsbawm’ın önemli olmakla birlikte ayırt edici bir özellik olmadığını söylediği merkezileşme konusu, Tocqueville’de İhtilal’in, kendinden önce gelen süreçten ayrılan önemli bir niteliği biçiminde tarif edilmiştir.

Marx ise Tocqueville’in eleştirerek ifade ettiği merkezileşme özelliğini, Fransız İhtilali’nin ayırt edici yönlerinden biri olarak tarif etmiş ve bu görevin Napolyon tarafından noktalandığını ifade etmiştir:

“... Ulusun burjuva birliğini kurmak için bütün bağımsız yerel, bölgesel, belediyelere ve taşra illerine değgin iktidarı yıkmak görevini benimseyen birinci Fransız devrimi, zorunlu olarak mutlak krallık tarafından başlatılan işi, hükümet iktidarının merkezileşmesi, ama aynı zamanda genişliği, özel nitelikleri, ve aygıtı işini zorunlu olarak geliştirecekti. Napoleon, bu devlet mekanizmasının yetkinleşmesi işini tamamladı.”¹⁸⁹

Tocqueville kitabının beşinci bölümünün başlığını «halk rahatlatılmak istenirken nasıl ayaklandırıldı» biçiminde koymuştur. Yazar halkın çektiği acıların hem kral hem de burjuvazi tarafından ifade edildiğini belirtmiştir. Ancak bu durumun, halkta suçlunun üst sınıflar olduğu bilincinin oluşmasına neden olduğunu söylemiştir.¹⁹⁰ İhtilali gerçekleştirecek olan kesimlerin sorunlarıyla, bu olasılığı görmeden ilgilenildiğini, ancak XVIII. yy.’da durumunu değiştirmek isteyen halkın galeyana geldiğini belirtmiştir Tocqueville.

Fransız İhtilali; Avrupa’da gerçekleşen burjuva devrimleri sürecinin bir parçası olarak ama onlardan farklı bir biçimde gerçekleşmiştir. Toplumsal sözleşmenin konusu diğer yerlerde aristokrasi ve burjuvazi arasındaki gündemler üzerinden

¹⁸⁸ Hobsbawm, **Fransız Devrimi’ne Bakış İki Yüz Yıl Sonra Marseillaise’in Yankıları**, s. 19.

¹⁸⁹ Marx, **Louis Bonaparte’ın 18 Brumaire’i**, Çev. Sevim Belli, Ankara, Sol Yayınları, Mayıs 1976, s. 136.

¹⁹⁰ Tocqueville, **a.g.e.**, s. 233.

şekillenmiştir. İngiltere’de aristokrasi ile burjuvazi arasında bir sözleşme olmuş, ancak Fransa’da sözleşme üçüncü zümrenin hareket biçimi tarafından şekillenmiştir.

Fransa’da kapitalizmin karşımıza özellikle kırsal bölgelerde feodal bir maske taktığını belirten Moore, «Devrimin ardındaki Baldırıçıplaklar’dan ve bir kısım köylüden gelen radikal destek, açık ve sürekli bir kapitalizm düşmanı (anti-kapitalist) nitelik taşımaktaydı. ... Kapitalistler bu zaferi kazanabilmek için, sık sık can düşmanlarının yardımını istediler.»¹⁹¹ demiştir. Üst sınıfların rollerinin gereğini yerine getirmeyişinin neticesinde özellikle Paris’li Baldırıçıplakların hareketinin köylülüğün desteğini almasıyla şekillenen, bu desteğin yitimiyle de son bulan İhtilal’i farklı bir noktadan değerlendirmiştir Moore, köylülüğün devrimin yazgısını belirlediğini ifade etmiştir.

Süreç Fransa’da farklı ilerlemiştir. Guerin ve Hobsbawm’a bakılırsa, o tarihte yeni palazlanmakta bulunan Fransız burjuvazisinin önünde bir cumhuriyet hedefinin olmadığı söylenebilir. Guerin, burjuvazinin çıplak kolluların saldırılarının kendileri için de tehdit oluşturması korkusunun onların duraksamasına yol açtığını ifade etmiştir:

«Parisli sansculotte’lar 14 Temmuz 1789’da Bastille’i ele geçirmiş olmasalardı Ulusal Meclis’in ayaklanması kralcılarının süngüleriyle bastırılacaktı. Çıplak kollular 5 Ekim günü Versailles’a yürüyüp Meclis’i zorlamış olmasalardı İnsan Hakları Bildirgesi asla onaylanmayacaktı. Kırsal bölgelerden gelen karşı konulması imkansız baskı olmaksızın Meclis, 4 Ağustos 1789 gecesi feodal mülkiyet haklarına –yine de ürkekçe- saldırmaya cesaret edemeyecekti. 10 Ağustos 1792’de güçlü bir kitle hareketi oluşmasaydı feodallerin alacaklarının tazminat ödenmeksizin kamulaştırılması yasası asla çıkarılamayacaktı ve burjuvazi, cumhuriyet ya da genel oy hakkı gibi konularda duraksayacaktı. »¹⁹²

Sonrasında Marx da Louis Bonaparte’ın 18 Brumaire’i kitabında burjuvazinin bu tutumunun yeğen Bonaparte’ı nasıl iktidara taşıdığını aktarmış, burjuvazinin kendinden emin hareket etmiyor oluşunun onu iktidarsız bıraktığına, ezilenlerin hareketinden ürküyor olmasının onu iktidarsız kıldığına işaret etmiştir.

Burjuvazinin ufku kralın yetkilerini sınırlamak ve meşruti bir monarşi çerçevesinde iktidara ortak olmakla sınırlı tarif edilmektedir. Uzun zamandır oluşturulan düşünsel çerçeve daha çok Montesqieu’nün İngiltere örneğinden hareketle şekillendirdiği meşruti monarşi perspektifini (kuvvetler ayrılığı vb. ilkeler cumhuriyeti değil, monarşiyi varsayıyordu) ifade etmektedir.

¹⁹¹ Moore, Jr., a.g.e., s. 103.

¹⁹² Guerin, a.g.e., s. 16.

Ancak bu durum, Hobsbawm'ın Fransız İhtilali'ni «bir burjuva devrimi olarak, hatta daha çarpıcısı, burjuva devrimlerinin prototipi» biçiminde tarif etmesine engel olmamıştır. Onu bir model olarak görmüştür.

Leroy-Beaulieu'ya gönderme yapan Hobsbawm, İhtilal'in ilkelerinin en azından Batı'da genel kabul gördüğünü ve kabul edilebilirlik sınırları içinde kaldığını belirttiklerini alıntılararak, onun tipik yanının nerede bulunduğu işaretini de vermiş gibi görünmektedir. Fransız İhtilalinin çağın sorunlarıyla bağını koruduğu fikrini paylaşan Hobsbawm:

«Çünkü Fransız Devrimi, gerçekten de etkileri bakımından son derece evrensel, dünyayı önemli noktalarda kalıcı olarak dönüştürmüş ve bu anlamıyla dünyayı değiştirmeye devam eden güçleri öne çıkaran, en azından adlandırılmasını sağlayan bir olaylar dizisi..... ilham ve korku kaynağı.... Ulusal tarihlerin bir parçası,.... Fransız Devrimi insanlara, tarihin kendi eylemleriyle değiştirilebileceği duygusunu kazandırmış ve onlara, bugüne kalan şeyin, demokratik politika ve sıradan insanlar adına şimdiye dek formüle edilmiş en güçlü sloganın «Özgürlük, Eşitlik Kardeşlik» olduğu bilgisini aşılarmıştır....»¹⁹³

Kitabında Hobsbawm devrimin model olması bakımından tipik olduğunu vurgulamıştır. Sürecin farklı ülkelerde farklı ilerlemiş olduğuna dair göndermeler de yapılmış olsa, yaşananları niteliği bakımından değerlendirmiştir.

Hobsbawm, 1789 yazıyla birlikte Şubat 1917'ye de gönderme yaparak, devrimde neyin önemli olduğunun kaçırıldığını belirtmiştir. O, kaçırılan noktanın hareketin yapısının değil, etkisinin ne olduğuna bakılmayışı biçiminde tarif etmiştir.

Hobsbawm'ın kitabında yer verdiği önemli tarama ve aktarımdan da görüleceği üzere, Fransız İhtilali üzerine yürütülen tartışmalar, güncel gelişmeler ışığında geliştirilerek sürmüştür. Rus Devrimi, devrimci parti bağlamındaki taraflaşmalar vb., tartışmaların ve araştırmalara ilişkin verilerin çeşitlenmesinde önemli bir rol oynamış görülmektedir.

Oysa, burjuva devrimlerinin tipik örneği olarak tanımlanan Fransız İhtilali'nin tam aksine atipik olduğu da söylenebilir. Kitleleri harekete geçirmesi bakımından, İhtilalin bir daha bir benzeri olmadığı, kendinden öncekilere de hiç benzemediği söylenebilir.

Guerin bu atipikliğin ipucunu Fransız İhtilali üzerine yazdığı kitabının geçmişe değil geleceğe dair bir çalışma olduğunu ifade ettiği bölümde vermektedir:

¹⁹³ Hobsbawm, **Fransız Devrimi'ne Bakış İki Yüz Yıl Sonra Marseillaise'in Yankıları**, s., 162.

“Fransız devrimi salt bir burjuva devrimi olmadığı için, onu, Konu günümüzdeki mücadeleler ve sorunlarla doğrudan bağlantılıdır; çünkü bir burjuva devrimi olduğu gibi, ezilenlerin kendilerini tüm baskı biçimlerinden kurtarmak için gerçekleştirdikleri ilk girişimdir de.

Daha yakından bakıldığında, devrimin başından itibaren, burjuvazi ile 19. Yüzyıl Fransız tarihçisi Michelet’in etkin bir ifade kullanarak «çıplak kollular» dediği zamanın işçileri arasında sınıf mücadelesinin yavaş fakat belirgin biçimde geliştiği görülebilir.

İlk önce, Fransız devrimi geniş halk kitlelerini harekete geçiren, uyuşukluktan kurtaran ve yine geniş çapta bu halk kitleleri tarafından gerçekleştirilen ilk modern devrimdir. 17. Yüzyılın İngiliz devrimi halk devrimi olmaktan çok askeri idi. Burjuva devriminin sınırlarının ötesine kısa bir süre için geçmiş olsa bile, esas olarak Cromwell’in püriten askerlerinin eseri idi; halk ayaklandırmamıştı. Bu devrim sırasında komüncü bakış açısı çok kısa bir süre için cesurca parlamıştı.¹⁹⁴

Guerin, kitlelerin burjuva devrimi gerçekleştirmek hedefiyle harekete geçmediğini, içinde buldukları sefaletle karşı hem kralcı mutlakiyete hem de burjuvaziye karşı bir mücadeleye giriştiklerini vurgulamıştır. Burjuvazinin ise hedefleri için ihtiyaç duyduğu kitlelerin kulağına «eşitlik, kardeşlik, özgürlük» sloganını fısıldadığını ifade etmiştir.

1793-1795 arası süreçte modern sınıf mücadelesinin embriyonunu gören Guerin kitabında, Babeuf’ün meclis konuşmalarına, Jacques Roux’un konvansiyon kürsüsündeki konuşmalarına, dilekçe örneklerine geniş yer vermiştir.¹⁹⁵ Guerin, sansculotte’ların sözcüsü durumuna gelen Enrage’lerin burjuvazinin onları kendi iktidarları için kullanmak istediğinin farkında olduğunu belirtmiştir. Jack Roux’un bunu belirten sözlerine yer veren Guerin, henüz hem kapitalizm ve sözcüleri, hem de çıplak kolluların sözcülerinin genç olduğu ve mücadele içinde şekillendiğini ifade etmiştir.

Guerin’in de vurguladığı üzere, tarihte ilk kez yeni toplumun sömürülen sınıfının aktif rol üstlendiği bir devrim olmaktadır. Zira daha önce Spartaküs örneğinde olduğu gibi kölelerin efendilerine karşı ayaklanmaları görülmüş olsa bile, bunlar yeni toplumun sınıflarını harekete geçiren eylemler olmamıştı. Keza türlü köylü ayaklanmaları ya soyluların veya kilisenin değişik kesimlerini iktidara taşıyan eylemler olmuştu; ya da bu kesimlerin yer değiştirmeleri savaşlar sayesinde olmuştu.

¹⁹⁴ Guerin, **a.g.e.**, s. 16.

¹⁹⁵ **A.e.**, s. 59.

Bu bakımdan Fransız İhtilali yeni toplumun sınıfları arasındaki sınıf mücadelesinin rol oynayacağı ilk örnek olarak kendinden önceki tüm burjuva devrimlerinden ayrılmıştır.

Ancak bu vurgu, İhtilal'in niteliğine ilişkin bir tartışmayı ifade etmemektedir. İhtilal'in bu farklı yanı onun burjuva devrimi olma karakterini ortadan kaldırmamıştır. Marx, 1789'un rolünü «.. mutlak monarşi zamanında, Birinci Devrim sırasında ve Napoleon zamanında, bürokrasi, burjuvazinin sınıf egemenliğini hazırlama aracından başka bir şey değildi. Ancak İkinci Bonaparte zamanındadır ki, devlet, tamamıyla bağımsız olmuş gibi görünür.... »¹⁹⁶ biçimde tarif etmiştir.

Eski rejimi tasfiye etmek isteyen Tiers Etat homojen bir sınıf değildi. Kitleleri bu dönemde yönlendiren öncü, burjuvazinin sözcüsüydü. Yeni bir saldırı için bekleyen ve taviz vermek istemeyen eski güçlerin karşısında, Hobsbawm'ın kitabına ek olarak koyduğu Gramsci'nin Hapishane Notları'nda da aktardığı üzere, Jakoben'ler önemli bir rol üstleniyorlardı;

“... bütün Fransız Devrimi'nin ayrıca bir grup içindeki, burjuvaziyi kışkırtarak tekmeleyerek ilerleten son derece enerjik ve kararlı insanların karakteristiği olan bu özellik, aşağıdaki şekilde şematize edilebilir: Tiers etat en az homojen gruptu, diğerlerinden apayrı bir entelektüel elit kesime ve ekonomik bakımdan çok ileri, ama siyasal bakımdan ılımlı bir gruba sahipti. ... Devrim'in öncüleri aslında ılımlı reformculardı; çok bağırıp gürültü çıkarıyor, ama gerçekte çok az şey talep ediyorlardı. Zamanla bu grup içinde yalnızca kendi özgül çıkarlarına odaklı reformlarla ilgilenmeyen, bunun yanında, burjuvaziyi bütün halk güçlerinin hegemonik grubu olarak kavramaya da eğilimli yeni bir kesim doğurdu. ...”¹⁹⁷

İhtilal'in ortaya çıkmasına Aydınlanma düşünürlerinin fikirlerinin yön verdiğini söylemek ne kadar adetten ise de bu doğru ve mümkün gözükmemektedir. Zira bu özgün biçimiyle gerçekleşen devrimin itici gücü olan ve tamamına yakını eğitimsiz okuma yazması olmayan yığınların bu fikirlere erişmiş ve oradan feyz almış olması madden mümkün değildir. Hatta bu kalkışmanın gerçekleşmesini sağlayan yeni ortaya çıkan emekçi kesimlerin ve özellikle köylülüğün yaşanan gelişmelerin getirdiği yükten yıldıdığı belirtilmiştir. Tocqueville özellikle köylülüğün eski düzeni arar bir durumda olduğunu belirtir. Ancak İhtilal'in başlangıcında harekete karakterini veren

¹⁹⁶ Marx, **Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i**, s. 137.

¹⁹⁷ Hobsbawm, **Fransız Devrimi'ne Bakış İki Yüz Yıl Sonra Marseillaise'in Yankıları**, s., 169.

özgür olmak arzusunda olan en alttakilerle, onların öncülüğünü ilk aşamada ellerine almayı becerebilen Jakobenlerdir.

Marx, bu süreci devletin bebeklik çağına adım atışı biçiminde tarif etmiştir. İkili iktidar durumunun yaşandığı sürecin sonunda Guerin burjuvazinin, proletaryayı köleleştirdiği mekanizmayı oluşturduğunu ifade etmiştir Fransız İhtilalinin.

Gramsci, «eşitlik, kardeşlik, özgürlük söylemiyle» Jakobenler'in halkı harekete geçirdiğini, kendilerine yürekten inanan kitlelerin hareketinin, ulusun ortak çıkarları için mücadele biçimine büründürülerek, burjuvazinin bütün bu güçlerin başına geçirilmesi sürecini yönettiğini belirtmiştir:

"... Çünkü onlar bir burjuva yönetim kurmakla, yani burjuvazinin egemen sınıf olmasını sağlamakla kalmamışlar, daha da ileri giderek, burjuvaziye ulusun önder, hegemonik sınıfı haline getiren burjuva devleti yaratmışlardı. Başka bir ifadeyle, yeni devlete sürekli bir temel kazandırmışlar ve birleşik bir modern Fransız ulusu yaratmışlardı."¹⁹⁸

Ancak sürecin diktatörlüğe varmasına neden olan durum İhtilal'in hemen ardından yaşanan gelişmelerle belirlenmiştir. Esas bir bağ kurulacaksa Aydınlanma düşünürlerinin temsil ve yetkilerin devri ile diktatörlüğe varılması arasındaki bağı kurmak mümkündür.

Tocqueville kitabında İhtilal'in ekonomik bakımdan bir takım reformları gündemine aldığı, ancak siyasal olarak sadece kamu yararını gözeten ve kişilerin farklılıklarını dahi sorun olarak gören bir iktidarın ortaya çıktığını ancak böylece kaynağını Tanrıdan alan kralın da ortada kaldığı, herhangi bir geleneğe bağlanmayan devletin ortaya çıktığını aktarır. Ancak bu devletin yönetim biçimi diktatörlüğe varmıştır.

Bu durum İhtilal'in sonrasında ortaya çıkan devletin esas niteliğini oluşturmuştur. Kitleler tarafından iktidara gelen, tüm yetkileri kendinde toplayan ve denetlenmesinin yolu olmayan bir diktatörlük ortaya çıkmıştır. "... Devletin yöneticisi ve gerçek kişilerin vasisi olan tek ve alabildiğine güçlü bir idareydi.... Uçsuz bucaksız bir idari merkezîyetçilik ... ulus, egemenliğin tüm haklarına sahip oldu, teker teker her bir yurttaş ise, en dar bağımlılığın içinde sıkıştırıldı:..."¹⁹⁹ demiştir.

¹⁹⁸ Hobsbawm, **Fransız Devrimi'ne Bakış İki Yüz Yıl Sonra Marseillaise'in Yankıları**, s. 172.

¹⁹⁹ Tocqueville, **a.g.e.**, s.216.

Öte yandan Hobsbawm ise, devrimin dönüştürücü kapasitesini görmezden gelen revizyonistlerin miyopluklarını eleştirerek, 1789'un halkın gücünün görüldüğü eylem olması bakımından önemli olduğunu ifade etmiştir. "... Nitekim Fransız Devrimi'ni bir devrim yapan etken budur. Birkaç hafta içinde devlet gücünün ve iradesinin çökmesine, kırsal bölgelerdeyse egemen topraklı sınıfın iktidarının yıkılmasına yol açmak suretiyle, "bambaşka bir şekle bürünmüşlerdir."²⁰⁰

Bu kapasiteyi Marx şu biçimde tarif etmiştir:

"... kendi çağlarının ödevini, yani modern burjuva toplumunun meydana çıkması ve kurulması işini yerine getirdiler. Birinciler, feodal kurumları parça parça ettiler ve bu kurumlar üzerinde biten feodal başları kopardılarsa, o Napoleon da, Fransa'nın içinde, bundan böyle artık özgür rekabetin geliştirilmesini, "²⁰¹

1789-1814 arasında yaşanan gelişmelerin bambaşka nitelik, karakter taşıdığını söyleyebileceğimiz birbirine yol açan ve farklılıklar taşıyan dönemleri barındırdığını söyleyebiliriz. 1789'un başka bir niteliği, 1793-1795 arası dönemin bambaşka, 1795 sonrasının ise çok daha başka bir sürecin ifadesi olduğunu söyleyebiliriz. Bütün bu üç farklı kertenin özneleri, itilimleri, esinleyicileri farklı tarif edilebilir.

Rousseau'nun bir bütün olarak bu onbeş yılı esinlediğini değil, bu onbeş yıl içinde önce yükselen ama hiçbir zaman kendisi için hareket edemeyen kitleleri, yani bütün bu sürecin belirli bir kesimini esinlediği, onların harekete geçmesini isteyenlere ilham kaynağı olduğu söylenebilir. Ya da tam tersi, Guerin'in vurguladığı üzere, onun Robespierre'e esin kaynağı olan burjuvazinin sözcüsü olduğu da iddia edilebilir.

²⁰⁰ Hobsbawm, **Fransız Devrimi'ne Bakış İki Yüz Yıl Sonra Marseillaise'in Yankıları**, s., 164.

²⁰¹ Marx, **Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i**, s. 14.

3.3 Fransız İhtilali'ni Etkileyen İki Temel Yaklaşım

3.3.1 Rousseau'nun Kuvvetler Birliği Savunusu

Montesque ve diğerleri İngiliz modelinden etkilenen aydınlanmacılar genel olarak kuvvetler ayrılığı fikrini savunuyorlardı. Yasama yürütme yargı yani aristokrasi, kilise ve burjuvazi işbölümünü ifade ediyordu. Sözleşmenin tarafları güçler dengesine göre şekilleniyor, aristokrasinin ya da burjuvazinin gücüne göre temsilin ağırlığı belirleniyordu. Kuvvetleri ayırmak gayreti, iktidarı paylaşmak meşruti monarşinin, kralın yetkisini sınırlandırma gayretinin bir ifadesi olarak tanımlanmıştı.

Althusser, siyaset biliminin kurucusu olarak tanımladığı Montesquieu'yu anlattığı kitabında hem dönemdeki kuvvetler ayrılığı konusunun ve güçlerin nasıl tanımlandığını hem de Rousseau'nun bu noktada bir kopuşu ifade ettiğini belirtmiştir. Güçler ayrılığı konusunun tartışıldığı dönemde Rousseau'ya kadar bu konuyu tartışanların bir gücü dışında tuttuklarını ifade etmiştir Althusser:

«... başka bir güç odağı devreye girer: bu güç odağı ise, mutlak monarşinin devlet aygıtının sağlamak ve sürdürmekle yükümlü olduğu feodal sömürünün uygulandığı halk kitlelerinin «gücüdür». Porchnev sorunun bu yanını bir ölçüde de olsa yenilemiş, bir ölçüde ortaya koymuştu: temel uzlaşmazlık, mutlak monarşi ve feodalleri değil, soylulukla, feodal sömürü rejimiyle bütünleşmiş olan ve bundan yararlanan burjuvaziye değil, feodal düzenle, rejimle bu rejim tarafından sömürülen kitleleri karşı karşıya getirmekteydi. Bu temel çatışmanın, ikincil çatışmalar gibi ne cüssesi ne de teorisyenleri vardı.²⁰²»

Aydınlanmacıların hepsi Fransız İhtilali'ne kadar meşruti monarşi ve kuvvetler ayrımını savunuyorlardı. Sadece Rousseau onların içinden ama onları eleştirerek hareket etmiş ve kuvvetler birliğini savunmuştur. Ve bu savunu onu toplum sözleşmesi fikrine getirmiştir. Daha doğru ifadeyle Althusser'in de ifade ettiği üzere, Rousseau'ya kadar toplum sözleşmeleri halk kitlelerinin bir güç olarak muhatap alınmasını engellemek üzere şekillenmiştir. Onu bir güç olarak ortadan kaldırmak üzere şekillendirilmiş, köleleştirilmesini onaylamıştı. Ta ki Rousseau'ya kadar.

Dördüncü gücün, halk kitlelerinin siyasal yazında temsil edilmediğini ifade eden Althusser, Voltaire'in «yeryüzündeki son kralın en son rahibin bağırsaklarıyla

²⁰² Althusser, **Montesquieu Siyaset ve Tarih**, s. 142.

asılması»ndan söz eden Champagne'lı yoksul papaz Meslier'in tüm yazını özenle bu bakımdan ayıkladığını belirterek, «bu halkın, bu «ayaktakımı»nın bir güç olarak, önce yergilerinde, sonra da siyaset teorisi tarafından kullanılan kavramlarda yer alabilmesi için Rousseau'yu beklemek gerekiyordu» demiştir.²⁰³

“İki tür bağımlılık vardır, şeylerin ve insanların. Şeylerin bağımlılığı doğal, insanların bağımlılığı doğal değil, özgürlüğüne zarar verir, efendi ve köle karşılıklı olarak birbirlerinin ahlakını bozar. Bu yasayla engellenir, insanın yerine yasa ve genel irade her türlü özel iradeden üstün ve gerçek bir güçle donatılmış olmalıdır.”²⁰⁴ Rousseau'ya göre.

Yönetimin iyi, doğru güçlü ve amacına uygun olabilmesi için tüm icra gücünün aynı ellerde toplanması gerekiyordu Rousseau'ya göre. “... ama bu ellerin değişmesi yeterli değildir; mümkünse yasa koyucunun gözleri önünde faaliyet göstermeleri gerekir ve onları yönlendirenin de yasa koyucu olması gerekir. Otoritesine el koyamamalarının gerçek sırrı budur.”²⁰⁵

Rousseau, prensipler aynı olduğu sürece farklı yönetim biçimlerinin olabileceğini söylüyordu. Önemli olan yönetimle halkın arasındaki mesafenin açılmamasıydı. Halk yönetimden uzaklaştıkça devlet onun aleyhine işleyen bir mekanizmaya sahip oluyordu. Oysa özgürlüğün ancak ortak çıkarlarla mümkün olduğunu savunuyordu.

Devletin varlığını yasalar değil yasama gücüyle sürdürdüğünü, yasaların da eskidiğini, ama yanlış algıyla bu yasaları yürütecek gücün yok olduğunun zannedildiğini söyleyen Rousseau, eski yasaları yüceltirken, yasalar gücünü yitirirken, yasanın gücünün de devletin de yok olduğunu söylüyordu.²⁰⁶

Rousseau'ya göre bütün devletler meşru değildi. Bir devletin meşru olabilmesi için halkın egemen olması gerekir. Ona göre sadece Cumhuriyet meşru bir devlet kavramının karşılığıdır.

Rousseau, sadece halkın egemen olduğu, yani yasama yetkisini elinde tuttuğu ve dolayısıyla kararnamelerden değil gerçek anlamda yasalardan söz edebileceğimiz bir devletin, değişik idare ve hükümet biçimlerine sahip olabileceğini söyler. Bu takdirde meşru olabilmesi için bir hükümetin hükümdardan ayırt edilmesi, onun uygulayıcısı olması gerektiğini savunmuştur. Hatta eğer halk, tüm yürütme yetkisini

²⁰³ Althusser, **a.g.e.**, s.143.

²⁰⁴ Rousseau, **Emile**, s. 78.

²⁰⁵ Rousseau, **Anayasa Projeleri**, s. 113.

²⁰⁶ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 143.

birine devrediyorsa bir monarşi dahi olabilir, bu takdirde monark genel iradenin uygulayıcısı olur demiştir.

Rousseau çok fazla kuvvetlerin birliğini savunuyorum ya da ayrılığına karşıyım konusu üzerinde durmamıştır. Montesque kuvvetleri ayırmak gerektiğini söyler. Rousseau böyle bir tartışmayı odağına almamış, esas olarak kuvvetin birleşeceği yer üzerinde sürekli durmuştur. O bir tek kuvvet tanımıştır, «halk».

Siyasilerin hokkabazlığının bir eseri olarak egemenliği ilke olarak ayıramayanların onu tıpkı bir insanı parçalara ayırır gibi yasama, yürütme, yargı gücü olarak ayırdıklarını, iç işler, dış işler, savaş, adalet hakları, gibi yetki ve gücü böldüklerini belirtmiştir. Bunun insanı sadece göz, kol, vb. gibi bedenden oluşturmaya benzediğini söyler Rousseau. Halkın anlayamayacağı biçimde egemenliği bölüp, sonra onu hokkabazca birleştirmiş gibi yaptıklarını iddia eder.

Rousseau devleti insana benzeterek ruhla beden arasındaki birliğe gönderme yapar. Nasıl biri olmazsa diğeri olmazsa tıpkı onun gibi insan ve devlet/egemen güç arasındaki ilişkinin de bu bütünlüğü gerektirdiğini belirtir. Hükümet devletin görevlisidir, yasaların hayata geçirilmesinin bir aracıdır. Ancak halkın, egemen gücün devretmediği yetkiler olduğunu söyler, egemen gücün, eksiksiz halkın tümü olduğunu savunur.

Rousseau, icracı görevi olan hükümetin bireyleri baskı altına almaya dönük herhangi bir tutumunun olamayacağını, bireyleri itaate zorlayan bir tutumun birlik olmasını engelleyeceğini söyler. Hükümetin görevini yerine getirmesi için meclislerin ve konseylerin oluşturulması gerektiğini vurgular. Rousseau hükümeti icracı olarak değerlendirdiği için vazgeçilmez görmemiş, bir sorun olduğunda «hükümeti halka feda etmeye her zaman hazır olunması» gerektiğini belirtmiştir.

Rousseau yasama ve yürütme arasındaki ilişkiyi insan vücuduna gönderme yaparak anlatmaya çalışmıştır. Biri olmadan diğerrinin olamayacağını ve yürütmenin çoğunluğun elinde olması gerektiğini anlatmıştır.

Toplumun bütünlüklü olmasını ama bu durumun bireyi yok etmemesi gerektiğini savunmuştur. Arayışı özgürlüğünün elinden alınmadığı ve topluluk içinde sesinin kaybolmadığı bir ilişki biçimidir. Ve bunu sağlayacak toplum sözleşmesini kurgulamıştır.

Rousseau, başkalarının egemenliğine girmemenin yolunun yüz yüze iletişimin olduğu, halkın sürekli toplandığı ve yasa yaptığı bir düzenden geçtiğini savunur. Halkın özgür olmasının sadece seçimlerde oy kullanmakla mümkün olmadığını ileri sürer.

Silier, Rousseau'da katılımcı demokratik bir yönetimde etkin vatandaşlık kimliğinin gelişiminin savunulduğunu, sadece kendi yaptığımız yasalarla yönetilsek ve toplumsal düzenin amacı bir grup insanın kişisel çıkarlarına değil de «ortak yarar»a hizmet etmek olursa, politik özgürlüğe kavuşabiliriz dediğini aktarmıştır.²⁰⁷

Seçimlerde milletvekili olanların uzun bir süre boyunca bu görevde kalmış olması durumunun sadece seçerken özgür olmak anlamına geldiğini, geri kalan zamanlarda tekrar kölelik durumuna dönüş demek olduğunu savunur. Bu süreçte milletvekillerinin istediği yasayı geçirmesine izin veren İngiliz halkını eleştirir. Bu uzun vekillik sürecinin, milletvekillerine verilmiş olan olağanüstü yetkilerin yozlaşma yaratacağını düşünür.

Halihazırda hükümetlerin kendi yetkilerini olabildiğince genişletme çabasında olduğunu söyler Rousseau. Oysa yasa yapma hakkının halkta olduğunu belirtmiş, sadece halkın eski sözleşmeleri değerlendirip rafa kaldırabileceğini söylemiştir. Rousseau yasayı kim yaptıysa onu değiştirme yetkisine de onun sahip olabileceğini vurgulamıştır.

Yasayı halk yapıyorsa bu kendi iradesini kendisi yapması anlamına gelir. Dolayısıyla halk kendi iradesini zayıflatmak istemeyecektir. Bu biçimde şekillenen yasalar yurttaşların özgürlüğünün garanti altına alınması anlamını taşıyacaktır.

Ağaoğulları'nın da belirttiği üzere, egemenliğin devredilemezliğini savunarak "bu düşüncesiyle hem Hobbes'un kuramını hem de bu kuramla özdeşleştirdiği mutlak monarşiyi mahkum eder ve aynı gerekçelere dayanarak siyasal temsil sistemine karşı çıkar."²⁰⁸

Rousseau, insanın özel iradesi ve vatandaş olarak genel iradesi olduğunu tarif ederek, kişisel çıkarı yerine toplumsal çıkarı savunmasında yasa koyucunun rolü olduğunu belirtir. Silier, bu durumun tıpkı Emile'in otorite tarafından

²⁰⁷ Silier, **a.g.e.**, s. 86.

²⁰⁸ Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, s. 100.

belirlenmemesiyle eğitimci olması durumunun yarattığı çelişki gibi bir çelişki ortaya çıkardığına işaret ederek; "Rousseau'nun politik ve ahlaksal çözüm önerileri, uygarlık eleştirisi kadar başarılı ve etkileyici gözüküyor"²⁰⁹ der. Silier'in vurgusu bu tanımın Rousseau'nun kişiyi ezen bir genel irade noktasına düştüğüne dairdir.

İnsanın özgür olabilmesi için kendini toplumun bir parçası olarak görmesi gerektiğini söyleyen Rousseau, bunun da sadece yasanın zorlamasıyla mümkün olamayacağını vurgular. Yasanın bir zorunluluk olarak içselleşmesi ve ihtiyaç duyulması için onun insanlar için bir alışkanlık haline gelmiş olması, eğitimleri ve geleneklerinin bir parçasına dönüşmüş olması gerektiğini savunur. Bunun ancak toplumsal düzenin bir parçası olduğunu düşünüp hissetmekle mümkün olabileceğini söyler. Onun için önemli olan yasanın bilinmesi değil hissedilmesi ve benimsenmesidir. Ancak bu takdirde insan kendini özgür hissedebilirdi. Doğa halinin ardından yaşanan uygarlık sürecinde bir taraftan doğa durumunun insanı özgürleştirici temelleri diğer yandan insanın gelinen noktaya kadar yarattığı önemli ürünlerin birliğiyle ancak böyle bir ilişkiye ulaşılabileceğini düşünür.

"Doğal düzen ile toplumsal düzen arasındaki esas fark ikincinin yasalardan oluşmasıdır. İnsanın buyruk almadan buyruk yerine getirmesini yasalar sağlar. Yasa, insanı özgürleştirmek için tabi kılan bir sanattır. Anayasa, özgürlük, egemenlik, demokrasi; yasa koyucunun halka iyi yasalar sunup sunmadığına bağlı olarak ayakta kalır ya da çöker. İnsan yurttaş ikiliğinin ortadan kalkıp yerine birliğin gelmesi yasaya ve yasa koyucuya bağlıdır. Yasaları insanlara tanrılar verir."²¹⁰

Rousseau'nun adalet anlayışı, kanunun üstünlüğü üzerine kuruludur. Şeflere ve ayrıcalıklarına göre adalet uygulayacak olduklarına emin olduklarına karşı böyle bir çözümü savunur. Bu kanunu kim uygulayacak sorusuna Rousseau yargıçların doğru bir yargı süreci işletemeyeceği inancından hareket ederek doğruyu yanlıştan ayırabilecek doğru ölçülere sadece halkın sahip olduğunu söyler. "Törelere gerçek yargıcı halktır; halk ise dürüst ve bu konuda bilgili, bazen aldatılabilen, fakat hiçbir zaman bozulmayan ve satın alınamayan bir yargıçtır. Demek ki yurttaşların toplum içindeki mevkileri kişisel değerlerine göre değil -çünkü bu, yargıca kanunu hemen hemen keyfine göre

²⁰⁹ Silier, a.g.e., s. 89.

²¹⁰ Savran, a.g.e., s. 85.

uygulamak yolunu bırakmak olurdu- fakat devlete yaptıkları ve daha sıhhatli ve tam bir değerlendirmeye elverişli hizmetlerine göre düzenlenmelidir” diyor Rousseau.²¹¹

Halkın kimsenin karşısına egemen bir güç olarak çıkmasına izin vermemesi gerektiğini söylemiştir Rousseau. İradesini teslim etmenin onun yok olmasına neden olacağını belirtir. İradesini teslim ettiği noktadan itibaren karşısında bir efendi bulunan köle durumuna düşüreğine işaret eder. Bu kendi geleceğini ipotek altına almak anlamına gelmektedir ona göre. Oysa egemenlik bölünmezdir ve halkın iradesi de yasalarda kendini ifade eder.

Yasayı yapan, yasanın nasıl uygulanması ve yorumlanması gerektiğini herkesten iyi bilir; dolayısıyla görünüşte en iyi sistem yürütme ve yasa gücünün birleştirilmesi gerekir demiştir. Ama bunu hükümsüz bir hükümet gibi tanımlar Rousseau ve kusur olarak görür. Halkın özel çıkarlara dalmasına neden olacak ve kamusal sorunlardan dikkatini çevirecek bir işleyiş kaygısı duymuştur. Özel çıkarların kamusal işleri etkilemesinin ise en kötüsü olduğunu söyler, kendini iyi yöneten bir halkın yönetilmeye ihtiyacı olmadığını öne sürer.²¹²

Demokrasi anlayışında egemenlik temsil yoluyla, dolaylı bir biçimde uygulandığında uyruk ile egemen birbirinden ayrılmış olur bu nedenle parlamenter demokrasiyi eleştirir Rousseau. Temsilcileri tümüyle ortadan kaldıran bir halk meclisi oluşturulması yönünde bir eğilimi vardır.²¹³

Rousseau arayışını çok güzel tarif etmiştir; “Kanun yapma hakkının bütün yurttaşlar arasında ortak olduğu bir ülke arardım; aynı toplum içinde birlikte yaşamının hangi şartlar altında daha elverişli olduğunu onlardan daha iyi kim bilebilir?”²¹⁴

²¹¹ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 224.

²¹² **A.e.**, s. 120.

²¹³ Savran, **Sivil a.g.e.**, s. 76.

²¹⁴ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 69.

3.3.2 Meşruluğunu Halktan Alan Devlet İçin Birey/Yurttaş Bütünlüğü Savunusu

Doğal insan iyi, toplumsal sözleşme ile bağlanmış yurttaş ise erdemlidir²¹⁵.

Bir sözleşme nasıl olur da doğayla uyumlu olur ve toplumun her bir bileşeni kendini bütünün bir parçası gibi hissederek var olur? Yeni toplum sözleşmesinin içeriğini bu sorulara uygun olarak şekillendirmeye çalışır Rousseau. Bütünün parçası olarak var olmak yani bütünün çıkarlarıyla onun üyesinin çıkarlarının karşıt olmadığı bir ilişki yaratmak ister. Öyle bir genel irade tanımlar ki, toplumun tüm üyelerinin «malını, mülkünü, kendisini, yaşamını ve tüm gücünü» o iradeye bırakabileceğini söyler.

Bu iradeye kendini teslim edebilmek için onun doğal olması gerektiğini «doğanın sesiyle konuşması gerektiğini» söyler Rousseau. İnsanların ancak kendi istekleriyle kendilerini bu iradeye teslim etmeleri gerektiğini savunur. "Halkla hükümdarın bir ve aynı çıkara sahip olduğu bir ülkede doğmak isterdim» der ve bunun ancak halkla hükümdarın bir olması, aynı kişi olmasıyla mümkün olacağını, böylece halk egemenliğinin gerçekleşeceğini söyler.²¹⁶

Bütünlük meselesini Emil'de detaylarıyla ortaya koyar Rousseau. Sözleşme taraflar arasında yapılacağına göre, sözleşmesinin taraflarını tanımlar. Tanımlamaya öncelikle topluluk deyince neyi kastettiğini açıklayarak başlar. Sözleşmenin taraflarının özel kişiler olmadığını belirtir. Bir tarafta belirli bir oy sahibi olan «ortak bir topluluk» bulunmaktadır. "Bu kamusal kişilik genelde siyasal bütün adını alır. Bu topluluğa da, üyeleri, eğer edilgin ise devlet, etkin ise egemen varlık (hükümdar) ya da benzerleriyle kıyaslayarak, güç adını verirler. Üyeler kendileri ile ilgili olarak da, ortaklaşa halk adını alırlar ve sitenin üyeleri olarak ya da egemen varlığın otoritesine katıldıkları için vatandaş ve aynı otoriteye boyun eğdikleri için de uyruk adını taşırlar. Bu birlik sözleşmesinin halk ile kişilerin karşılıklı yükümlülüğünü içerdiğini ve her kişinin, sanki kendisiyle sözleşme yaparak, iki bakımdan yükümlülük altına girmiş olduğunu, egemen varlığın üyesi olarak kişilere ve devletin üyesi olarak da egemen varlığa karşı yükümlük altına girdiğini belirteceğiz."²¹⁷

²¹⁵ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 117.

²¹⁶ **A.e.**, s. 66.

²¹⁷ Rousseau, **Emile**, s. 686.

Rousseau, kimsenin kendisiyle yapılmamış bir anlaşmadan sorumlu tutulamayacağını vurgulamıştır. Ayrıca, toplum sözleşmesinden başka bir temel yasa olmadığını ve insanları bağlayamayacağını da söyler. Rousseau'nun egemenlik anlayışına göre, herkesin gönüllü olarak imzaladığı bir sözleşmede, yasa yapma hakkı halkındır. Bu hakkın devredilemez bir egemenlik anlamına geldiğini ifade eder.²¹⁸

Toplum üyelerinin iradelerinin ifadesini oyda değil onların ortak çıkarlarında arar. Genel iradeyi gerçeklik yapan onun gerçekten genel tarafından yapılmış olmasıdır. Ancak böyle olduğu şartlarda toplumun her bir üyesi kendini ona bağlı hisseder. Kimse kendine zarar verecek olan bir güce boyun eğmez. Ancak o güç üzerimizde ve kendimizin dışında bir varlık olduğu andan itibaren bize zarar verir.

Bu durumda nedir egemenlik etkinliği? sorusunu sorar ve cevaplar Rousseau. Üstün astla sözleşmesi değil, bütünün bireylerden her biriyle yaptığı bir sözleşme tarif eder. Bu da yasama, yürütme, yargı ayırımının ortadan kalkmış olması anlamına gelir. Bu anlaşma yasalara uygundur çünkü temeli toplum sözleşmesidir. Adildir, ortaktır, yararlıdır, sadece toplumun iyiliğini gözetir, sağlamdır, güvencesi devletin gücü ve egemenliktir. Sadece böyle yasalara bağlı kalındığında kimsenin buyruğuna girilmez, kendi iradesine itaat eder, egemen güçle yurttaşların karşılıklı hakları, tek kişi herkese, herkes tek kişiye bağlı olduğunda eşitlikçidir Rousseau'ya göre.²¹⁹

Kurulu düzen iyi değilse, düzenin iyileşmesini engelleyen yasaların temel yasalar olarak kabul edilmemesi gerektiğini söyler Rousseau. Her yurttaşın ötekilere karşı bağımsız ve siteye karşı bağımlı olması ve bunun tek ve bir yoldan gerçekleşmesi gerektiğini söyleyen Rousseau, bunun devlet gücüyle mümkün olduğunu ve sivil yasaların da bireyin bütünle ilişkisinden ortaya çıktığını söyler.²²⁰

Dolayısıyla toplumun her bireyinin onun için çalışırken kendisi için çalışıyor olması gerekir. Ne zaman ki genel irade kişisel amaca yönelirse o zaman adaletsizlik doğar. Toplumsal anlaşma yurttaşlar arasına öyle bir eşitlik getirir ki herkes, aynı koşullara ve haklara sahip olur. Toplumu kendisi yapan unsurların arasında hiçbir ayırım gözetmez.

²¹⁸ Savran, **a.g.e.**, s. 76.

²¹⁹ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 86.

²²⁰ **A.e.**, s. 107.

Rousseau İnsanların ancak sözleşmenin tarafları bu biçimde olması durumunda doğa durumundan da daha özgür olabileceklerini belirtir. Yalnızca genel irade demek olan otoriteye, kendi iradesine «boyun eğen» bireyler özgürleşecek, bu bağımlılık kendi özgürlüğünün otoritesi anlamına gelecektir.

“..... Egemenlik otoritesi mülkiyet hakkı üzerine kuruluysa, bu hak bu otoritenin en çok saygı göstermesi gereken haktır. Özel ve bireysel bir hak olarak kaldıkça, bozulmaz ve kutsaldır. Tüm yurttaşlar için ortak bir hak olarak düşünüldüğünde, genel iradeye bağımlı olur, bu irade de onu ortadan kaldırabilir. Böylece egemen varlığın ne bir kişinin ne de birçok kişinin malına mülküne dokunma hakkı vardır, ama yasal olarak herkesin malına mülküne el koyabilir, tıpkı Sparta’da Lykurgos zamanında olduğu gibi, Solon’un borçları kaldırılması ise yasal olmayan bir iştir.”²²¹

Rousseau dönemine göre bambaşka bir öneri formüle etmeye çalışır. Yeni ve henüz tanımlanmamış bir yasa tanımıyla uğraşır ve bunu gayet farkında olarak gerçekleştirir. Tıpkı laboratuvar koşullarında bir araştırmacının titizliğiyle hareket ettiğini düşünür, yasalara ilişkin evrensel kurallar geliştirmeye çalışır. Bulgularından emin olunmalıdır, dolayısıyla bunun sağlamanın nasıl yapılacağını da araştırır. Halkın egemen olması için, genel iradenin gerektiği gibi tanımlanmasını önemser. Genel iradeyi tanımlamak ve egemenliğini sağlamak, onun ifadesi olan yasaları hayata geçirmek için kararlar almak gereklidir. Uygulamanın hayata geçirilmesi için «güce dayalı ya da yönetim kararları» gereklidir. Egemen güç şefin nasıl seçileceğine ilişkin kararlar, yasadır, bunların uygulamasına ilişkin kararı ise «yönetim kararı»dır.

Rousseau halkı bir bütün olarak tanımlamıştır. Onun içinde en ufak bir parça dahi ayrı bir yerde durduğu andan itibaren bütün bozulmuş olur ve orada eşitsiz bir ilişki ortaya çıkar. İki ayrı varlık tanımlandığı andan itibaren, bütünde bir eksik parça, parçada bir eksik bütün durumu var olacaktır ve bu ilişki sürdükçe halkın egemenliği gerçekleşmeyecektir.

Oysa bütünün sağlanması demek, sözleşmenin tarafının kelimenin gerçek anlamında bir ve bütün olması manasına gelecektir. Ancak böyle olduğunda halk bütün adına karar verecektir ve bunu yaptığında bunun üyelerinin her biri kendisini düşünmüş, kendi adına karar almış olacaktır.

²²¹ Rousseau, **Emile**, s. 687.

Rousseau egemen gücün halk olduğu durumda da yasalara bir sınır getirmiştir. Egemen halkın gücünü yasalara dayandırması gerektiğini ve yasaların çerçevesinin de genel ve «devletin tüm üyelerini aynı zamanda ilgilendiren bir konu» olabileceğini belirtiyordu. Rousseau bu noktada bir başka soru ortaya koymuştur: yasaların sınırları bu biçimde tarif edildiğinde özel konulara ilişkin herhangi bir karar alma gücü olmayacaktır egemen varlığın. Ancak eğer devletin özel şeylere ilişkin karar almasını gerektiren bir durum doğarsa nasıl davranılması gerektiğini sorgulamıştır.

“İşte şimdi üçüncü bir ilişki söz konusudur ki, bir araya gelmiş halk, bu ilişki açısından, başka bir deyişle, egemen güç gibi kabul ettiği yasanın yargıcı ya da uygulayıcısı olarak ele alınabilir. Halkın, bir ya da birçok kişiye devretmek üzere, egemenlik hakkından vazgeçip geçmeyeceğini inceleyeceğiz. Seçim kararı bir yasa olmadığı, bu kararda halkın kendisi de egemen güç durumunda bulunmadığı için, o zaman sahip olmadığı bir hakkı halkın nasıl devredebileceği anlaşılıyor.”²²²

Rousseau egemen varlığı tanımlamıştır dolayısıyla yönetime getirilen kişilerin sınırını da belirlemiştir. Bu noktadan sonra yönetime kralın getirilmesi ya da bir başka şey varsa onun getirilmesi, yürütmeye dair basit bir karar derecesine indirgenmiş olur. Bu görevi üstlenmek, halkın iradesinin temsilcisi olmaktan başka bir anlam taşımamıştır Rousseau için. Ve bu görevlinin işi, toplumsal sözleşmenin taraflarınca imzalanmış ve gücünü buradan alarak yasalarca da belirlenmiş olan «medeni ve siyasal özgürlüğü» korumaktır.

“..... Kusursuz yasalarda özel ve bireysel iradenin neredeyse hiç yeri olmaması, yönetime özgü birlik iradesinin de çok bağımlı olması gerektiğinden, genel ve egemen irade tüm öteki iradelerin ilkesidir. ... herkes önce kendisidir, sonra yüksek görevlidir, sonra da vatandaşdır. Bu, toplumsal düzenin gerektirdiği derecelendirmeye doğrudan doğruya karşı bir derecelendirme.”²²³

Özel olanla kamusal alanın birliğini savunur Rousseau. Güçlü vatanseverlik hissi aşılamanın başka yurttaşlara karşı sorumluluk hissini oluşmasına neden olacağı sebebiyle savunur. Bireyler arası masum ve çikara dayanmayan ilişki kurulmasını, rıza ile dahil olmasını sağlayacak durumların oluşturulmasını savunur, sevdikleri için istekle yapma durumunun oluşmasını sağlamayı ister; bayramlar, törenler vs. bu ruh halini yaratmak için kullanılması gerektiğini düşünür. Bütüne somut bağlarla

²²² Rousseau, **Emile**, s. 689.

²²³ **A.e.**, s. 692.

bağlanmak için ortaya koyar bu önerileri.²²⁴ Çünkü yasayla birey arasında kendiliğinden ve somut bir bağ yoktur O'na göre, yasa soyut nitelik taşır.

Rousseau, yasayı kim yapar sorusuna, halkın anlayacağı bir dile çevirebilen bilgeleri işaret etmiştir. İtalya gibi ülkelerde yasaların yabancılara yaptırıldığına işaret ederken, her yasanın her bünyeye uygun olmayacağını, iyi yasaların kötü unsurlarda işe yaramayacağını söyler. Ulusların tıpkı insan gibi olgunluk çağının olduğunu belirtir.²²⁵

Rousseau, birey ve yurttaş karşıtlığının olmadığı bir ve bütün olduğu bir toplumsal düzenin olması gerektiğini savunur. Bu iki iradenin birbirinin karşıtı olmayıp güçlendirdiği bir durumda insanın mutlu olabileceğini savunur. Ancak yurttaş olarak bütünün parçası olduğunda insan kendini var edebileceğini savunmuştur.

O çatışmanın değil uyumun olduğu bir toplum kurgulamıştır. Ancak halihazırda insanların mahkum olmadıkları bir çatışma durumunun içinde kaldıklarını görür. İnsanların bu ikilem nedeniyle doğalarına uygun ve oldukları gibi olmalarının güçlüğüne işaret eder. Hem insan hem de bütünün parçası yani yurttaş olmanın birbirleriyle bağdaşabileceğini iddia etmiştir.

Savran, Rousseau'nun bir geçiş döneminde yazdığını belirtir. Rousseau'nun burjuva birey ve yurttaş arasındaki ikiliği eleştirdiğini söylemiştir. "Toplumsal yaşamın bir gerçeklik, doğallık düzlemi, bir de görünüşler kanılar düzlemi olduğunu söylüyor Rousseau, bu ikilik de burada yaşanıyor. Rousseau'nun çağının toplumsal sivil insanı ve Roma'nın yurttaşı arasında bir karşıtlık vardır. roma yurttaşı devletiyle özdeştir, devlete özümlemiş, burjuva bireyin ise devletle ilişkisi dışsaldır."²²⁶

Savran burjuva bireyin çıkarlarıyla devletin çıkarlarının karşıt olduğunu vurgular. Bu ilişkiler insanların siyasetle değil parayla ilgilenmesine neden olur ve ilişkinin odağında da bu açgözlülük yer alır Rousseau'ya göre. Bu ilişkiler, insanların seçtiklerine ilgisiz olmasına neden olur.

Savran Emil'de Rousseau'nun başarılı yasayı insanı bir değil bütün haline getiren yasa biçiminde tarif ettiğini belirtmiştir. "... iyi toplumsal kurumlar insanı doğallıktan

²²⁴ Savran, **a.g.e.**, s. 71.

²²⁵ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 98.

²²⁶ Savran, **a.g.e.**, s. 68.

çıkardığında insanın bağımsızlığını alıp onu bağımlı kılmaya, birimi grup içinde kaynaştırdığında mümkün.”²²⁷

Aslında Rousseau’da birey kendisinin de parçası olduğu bütüne iradesini verir, sözleşme bireyler arası değil, bireylerle kendisinin parçası olduğu bütün arasında karşılıklı bir ilişkidir. Rousseau’da sözleşme farklı noktalardan bakıldığında iki farklı kimlik arasında yapılır. O’na göre bireyin yurttaş kimliğiyle uyruk kimliği arasında yapılır sözleşme.

İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağının ön sözünde Ro Derat; D’Alembert’e Mektup’ta; “Uyruklar ve egemenin farklı ilişkiler içindeki aynı insanlar olduğu bir demokraside zenginlik açısından az sayıda insan çok sayıda insana baskın çıkarsa devletin kendini yok etmesi ya da biçim değiştirmesi gerekir.”²²⁸ dediğini aktarıyor Rousseau’nun.

Ro Derat Rousseau’nun insanın hem uyruk hem egemen güç olduğu bir devlet hayal ettiğini aktarır. Herkesin aynı kanuna uygun hareket etmesi gerektiğini, bir kişi bundan azatsa herkesin ona tabi olacağını söyler.²²⁹ Egemenliğin kolektif bir varlık olduğunu belirtir Rousseau.

Aynı zamanda hali hazırdaki yaşam biçiminin insanı yok oluşa götürdüğüne işaret ederek, insanın kendi varlığını korumak için yeni bir toplum sözleşmesine ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır.

Toplumsal sözleşmenin ancak her bir bireyin toplumda eşit ve özgür olduğu şartlarda sözleşme niteliğine sahip olabileceğini savunur. Ancak böyle bir sözleşmeye boyun eğmenin gerçekte kendi özgürlüğüne itaat etmek anlamına geleceğini söyler. Rousseau herkesin özgürlüğünün birbirinin koşulu olduğu bir toplumsal ilişkiyi hedefler. Ancak bu şartlarda başkasına zarar vermeden özgür olunabileceğini savunmuştur.

²²⁷ Savran, **a.g.e.**, s. 70.

²²⁸ Rousseau, **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, s. 37.

²²⁹ **A.e.**, s. 67.

Sonuç

Hobbes ve Locke da toplum sözleşmesi önermişler ama onlar var olan somut bir toplumdaki hareketle bunu yaparken Rousseau «kaybolmuş bir cennet»ten hareketle, gelecek için bir toplum sözleşmesi arayışı içindeydi. Bu bakımdan birinciler aristokrasi ruhban sınıfı ve yeni şekillenmekte olan burjuvazi arasında dengeli bir sözleşme uzlaşma temelinde devlette bir reform tarifi peşinde iken, Rousseau devlet ile değil, başlangıçtaki bir «hal»e, doğal hale uygun bir sözleşme arayışı içindeydi. Zaten onun devlet tanımı da daha somut olarak cumhuriyet olmalıdır.

Toplumsal Sözleşme kitabının Fransız ihtilali'nin, 1789'un el kitabı gibi olduğu söylenir. Halkla devlet arasında sözleşme kavramı, Rousseau'ya göre halkın rızasının alındığı ve egemenliğin devredilmediği bir ilişki biçimini ifade eder. Fransız İhtilali'nin başlangıç süreci, yeni bir sözleşmenin yazılmasında kitlelerin oynayacağı rolün habercisi olmuştur.

Rousseau'ya göre devlet halkın iradesini yansıttığı takdirde meşrudur ve cumhuriyet olur, bu da esasen insanın kökenindeki «doğal hale» uygun bir toplumsal sözleşme olur. Bu itibarla, Rousseau kendisiyle benzeştirilen pek çok düşünürden, bir bir söyledikleri bakımından değilse bile, arayışı bakımından açık seçik ayırt edilmektedir. Onlardan ayrılırken de ürkek burjuvaziyi ittiren üçüncü zümrenin en altındakilerin, devrimci düşünürler ve ütopyacıların esin kaynağı olmuştur ve öyle görülmelidir.

1789, homojen olmayan üçüncü zümrenin farklı bileşenlerinin, farklı amaçlarla ve sadece karşı oldukları güçlere karşı değil, bu karşı oluş sırasında ortaya çıkan durumun da şekillendirdiği bir karşıtlık, çelişki ve uzlaşmaz ilişkileri tarafından biçimlenmiştir. 1789'un ayırt edici yanını bu durum belirlemiştir.

Fransız İhtilali sürecinin ikili karakteri vardı. Hem Tocqueville, hem Hobsbawm hem de Guerin, İngiltere'den farklı bir biçimde şekillenen Fransız İhtilali'nin beklenmeyen, orijinal yanının, kitlelerin işin içine girmiş olması olduğunu vurgulamıştır.

Aydınlanmacılar bu dönemde aristokrasiye ilişkin eleştirileri dile getirirken kendi döneminin bir adım ötesine geçen ilk isim Rousseau olmuştur. O sadece

aristokrasiyi değil, burjuvaziyi de eleştirmiştir. Rousseau'nun eleştirileri kitlelerin sözcüsü olmak üzere hareket edenlere yol gösterdiği gibi, siyasette kitlelerin aldığı role dayanarak öne çıkmak isteyenlerin de O'ndan yararlanmasına neden olmuştur.

Hobsbawm akademisyenlerin Rousseau'yu yanlış anlayıp aktardığını, O'nu Aydınlanmanın bir parçası gibi algılama modasının doğmasına neden olduğunu söylemiştir. Rousseau, aydınlanmacıların aksine, duygulu ve eşitlikçi bir düşündürdür.

“... Rousseau, her şeyden önce eşitliği savunan, tiranlığa ve sömürüye karşı («insan özgür doğar, fakat onu her yerde zincire vurulmuş görüyoruz» sözlerinin gösterdiği gibi) özgürlükten, zengin ve eğitim görmüş insanların son derece incelikli düzenleriyle bozulmamış «doğal insan»dan ve duygusuz hesaplara karşı «duygular»dan yana biri olarak görüldü.”²³⁰

Bu eleştirinin ilk sözcülerden olması, koptuğu yere ait görüşlerle hesaplaşmanın ilk adımını atan bir eleştirici olması durumu, O'nun, koptuklarının en yakında duruyor olmasının da bir ifadesidir. Bu durum görüşlerinde yer alan karmaşanın nedenlerinden birini oluşturur.

Kitlelerin İhtilal'in gidişatında oynadığı rol, egemenliği kendinde toplamak isteyenlerle kitlelerde toplamak isteyenlerin Rousseau'dan kendi yollarını döşemek üzere yararlanmalarında etken olmuştur. Elbette Fransız İhtilali Rousseau olmasaydı olmazdı gibi bir görüş ileri sürülemez. Ancak İhtilal'in karakterinin belirlenmesinde onun etkisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Fransız İhtilal'inin fikri alt yapısının oluşmasında Rousseau'nun önemli bir rolü vardır. Sonrasında Marx'ın «Fransız devrimciliği» biçiminde tarif ettiği kavramın ortaya çıkmasında Rousseau önemli bir rol oynamıştır. Baldırıçıplaklar sokağa çıktığında onun söylemlerinden etkilenenlerin sözlerini dillendirmişlerdir.

Bertrand Russell'ın da söylediği üzere Locke'u Voltaire ve ılımlılar, Rousseau'yu ise aşırı devrimciler izlemiştir.²³¹ Fransız İhtilal'ine hayat veren yoksul köylülük ve yeni ortaya çıkmaya başlayan işçi sınıfıdır. İhtilali gerçekleştirenler ilk sözcülerinden olan Rousseau'nun görüşleri İhtilal'i şekillendirenler tarafından kullanmıştır.

²³⁰ Hobsbawm, **Devrim Çağı: 1789-1848**, s. 460.

²³¹ Russell, **Batı Felsefesi Tarihi Yeni Çağ**, s. 217.

Sıkı ve herkesin yetkilerini devrettiği, kitlelerin vekâletini verdiği bütünlüklü bir devlet arayışı ile kitlelerin kendini özgür hissedeceği ve asla kimseye vekalet vermediği bir devlet arayışı birbirinin tam ters istikametlerde durmaktadır. Ve Rousseau'nun egemenlik anlayışı, bu görüşün şekillenmesinde rol oynayanlara ilham vermiştir. Hegel bu noktada Rousseau'yu eleştirmiştir. "Rousseau halk egemenliğine karşı çıkar, eklemlenmiş bütünden ve hükümdardan bağımsız olarak ele alındığında halk, biçimi olmayan bir kitledir ve bir devlet olmaktan çıkar Hegel'e göre. Hükümdarın egemenliği dışında bir halk egemenliğinden söz edilemez."²³²

Rousseau ortaya çıkmakta olan burjuvazinin de, kralın da, kitlelerin iradesini yok sayan tüm güçlerin karşısında olmaya çalışmış; köleleştirmenin meşrulaştırılmasına kapı aralayan tüm görüşlerle arasına mesafe koymuştur. Özgürlük savunusu dekoruyla süslenen kölelik zincirini gören ve göstermeye çalışan Rousseau'yu İhtilal'in ikili karakterinden bir diğerinin, kitlelerin hareketini diktatörlüğü için kullanmak hesabıyla hareket edenlerin esin kaynağı olarak görmek ve göstermek, bu eleştirileri görmezden gelmek anlamına gelir.

Öte yandan Rousseau'nun kuvvetler ayrılığı fikrini savunanlar arasında olmayışına bakarak, onu kimi totaliter rejimlerin savunucularıyla aynı kefeye koymak da doğru değildir. Zira kuvvetler ayrılığını savunanlar somut bir durumdan hareketle, belli olan «kuvvetler»in bir elde toplanmasına karşı çıkarak ve iktidarın dengeli bir biçimde paylaşılması arayışı içinde fikir yürütmüşlerdir. İktidarın tek bir elde toplanmasını savunanlara da toptan ve kategorik olarak itiraz etmişlerdir.

Oysa «hangi kuvvetlerin neredeki birliği?» sorusunu sormadan, bunu yapmak yerinde değildir. Zira, örneğin Rousseau için söz konusu kuvvetler en başta, insanlığın «doğal hali»nde zaten tek bir elde toplanmıştı. O da genel olarak insanlar veya modern ifadesiyle «halk»tır; bu bakımdan Rousseau için cumhuriyet de halkın bütün iktidarı tek bir elde toplaması olarak ifade bulmaktadır.

Rousseau'ya göre, halkın egemen olduğu, yani yasama yetkisini elinde tuttuğu birbirinden farklı idare ve hükümet biçimlerine sahip olduğu takdirde bile meşru bir devlet, yahut «cumhuriyet» olarak tanımlanabilir. Bu takdirde kararnamelerden değil, gerçek anlamda halkın kendi iradesiyle tesis ettiği ve yine kendi iradesiyle değiştirebildiği yasalardan söz edebileceğimiz bir devlet söz konusudur.

²³² Savran, a.g.e., s. 120.

Rousseau'nun bakış açısına göre, «doğal hal»e uygun olan ve meşru kabul edilebilecek devlet budur.

Kuşkusuz bugün yaygın olan ve halkın özgür iradesiyle yasama yetkisini bir parlamentoya devrettiği ve yürütmenin bu parlamentonun görevlendirdiği uygulayıcılar bakanlar eliyle yerine getirildiği varsayımı üzerine kurulan parlamenter rejimler o zaman mevcut değildi. Bu bakımdan Rousseau'nun kastettiği şeyin bu anlama geldiğini söylemek de uygun değildir.

Daha sonra 1871 Paris Komünü'nde görülebileceği gibi, halkın seçtiği ve her an geri çağırabildiği bir meclisin yasama ve yürütme kuvvetlerini elinde toplaması, yargının da yine seçilmiş ve geri alınabilen jüriler ve yargıçlar eliyle yerine getirildiği örnekler herhalde Rousseau'nun tasavvur ettiği rejime bugünkü temsili parlamenter rejimlerden daha yakındır. Rousseau'nun Cumhuriyetten anladığı halk egemenliğinden ibarettir bu da yegâne meşru devleti ifade eder; bir başka deyişle bu durum dışındaki hiçbir devlet Rousseau'ya göre meşru değildir.

Rousseau insanın özgür olduğu bir yaşama ulaşmayı hedefler. Eşitlik ve özgürlüğün birbirinin karşısına konulmadığı bir devlet arzular. Hobbes'dan farklı olarak Rousseau özgürlükten vazgeçmeden sağlanan güvenlik ve çoğunluğun ortak yararına hizmet veren devletin meşru olduğunu söyler. Tüm devletlerin ahlaksal açıdan gayri meşru olduğunu görür.

Ancak ne zaman ki Bonapartistler, Jakobenler, kuvvetler birliği savunusu üzerinden egemenlik tesis etmeye çalıştı, bu kavram diktatörlerin yönetim biçimlerini meşrulaştırmalarının bir aracı olarak kullanıldı; Rousseau ve görüşleri de bu anlayışın kaynağı olarak görüldü hala da görülmektedir. Kuvvetler birliği tanımına bu nedenle olumsuz bir anlam yüklenilmeye başlanmıştır. Kavram iktidarın paylaşılmasını engellediği gerekçesiyle eleştirilir. Oysa İngiliz yönetiminde meşrutî monarşi, kralın yetkisini paylaşmış olması bir olumluluk ve ileri bir tutum olarak savunulur.

Rousseau'nun görüşlerinden Bonapartizm ya da diktatörlük fikri çıktığı söylemi demagogik bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bu yaklaşım sonrasında ilk olarak Paris Komünü'nde, sonrasında Sovyet demokrasisi örneğinin başlangıcında ortaya konulmaya çalışılan kendi kendine sönmünecek bir devlet anlayışının da küllendirilmesinde etkili olmuştur. Böylece kuvvetleri diktatörlükte toplamakla,

ezilenlerin elinde toplamak aynılaştırılmaya çalışılmış, SSCB'nin geldiği nokta da bu görüşün itibar görmesinde önemli bir veri olarak kullanılmıştır.

Oysa Komün ne kadar Napolyon iktidarına benziyorsa, Rousseau da Napolyon'a, Robespierre ya da kuvvetleri kendinde toplamak isteyen diğer diktatörlere o kadar benzemektedir. Rousseau, bir kere eşitsiz bir ilişki kurulduktan sonra artık zorbalıkla ve yükümlülük getirilenler aleyhine işleyen bir sistemin varlığından emindir. Dolayısıyla kuvvetler ayrılığını değil, birliğini savunur.

Rousseau'nun kuvvetler birliği önermesi, diktatörlüğe değil demokratik cumhuriyetle mukayese edilemeyecek olan komün tipi bir demokrasi arayışında olanlara ilham kaynağı olmuştur. Rousseau Marat ve Babeuf'ü de etkilemiştir. Bir rejimin meşruluğunu halktan alabileceği fikri, onların yolunu belirlemiştir. Marat ve Babeuf halkın sözcüsü olmak misyonunu üstlenmeye çalışmışlardır. Kitleler ve aydınlanma çağı arasındaki bağı onların kurduğunu söylemek yanlış olmaz.

Le Tribun du Peuple adında bir gazete çıkaran Babeuf, eşit cumhuriyet için ortak mülkiyeti savunur. Yayınının adının Tribun olması tesadüf değildir; halkın yasaları yapması gerektiğini savunan Babeuf, Rousseau'nun yolunu takip etmiş, yığınların sözcüsü olmayı, onun vekâlet vermeden doğrudan yasa yapıcı olmasını savunmuştur.

Rousseau'nun halkın doğrudan görevlendirmesi, görevlendirilenlerin geri çağırabilmesi savunusunun izini, Babeuf çizgisinin devamcılarının Komün'e taşıdığı çizgide bulabiliriz.

Rousseau, halkın iradesini ortaya koymasını, siyasetin sorunlarını ona aktararak, halkı siyasete sokmayı hedeflenmiştir. Cumhuriyet olacaksa, kamunun kendisini idare ettiği rejim olmasını savunmuştur.

Rousseau'da bireyle bütün birleşmiştir, birbirlerine saldırmaları mümkün değildir. Ödev ve çıkarların bu ilişkiye göre birleşmesi gerekir O'nun sistematiğine göre. Anayasadan alınan güçle anayasayı değiştirmek, onun bir parçasını başkasına devretmek vb. bir hakkı yoktur. Bu durumu hiçleşme olarak tanımlar Rousseau. Birey olarak insanla, yurttaş olarak sahip olduğu iradenin çarpışmaması gerektiğini savunur.

Rousseau, başkasının özgürlüğünün kendi özgürlüğünün koşulu olduğu bir toplumda insanların özgür olabileceği bir dünya arayışının önemli bir basamağıdır.

Bibliyografya / Kaynakça

- Ağaoğulları, Mehmet, Ali: **Kent Devletinden İmparatorluğa**, 6. bs., Ankara, İmge Kitabevi, Eylül 2009
- Ağaoğulları, Mehmet, Ali: **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, Ankara, İmge Kitabevi, Ekim 2010
- Ağaoğulları, Mehmet, Ali, Köker, Levent: **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, 4. bs., Ankara, İmge Kitabevi, Ekim 2009
- Ağaoğulları, Mehmet, Ali Zabcı Çulha, Filiz, Ergün, Reyda: **Kral-Devletten Ulus-Devlete**, 2. bs., Ankara, İmge Kitabevi, Eylül 2009
- Akal, Cemal Bali: **Devlet Kuramları**, Ankara, Dost Kitabevi, Nisan 2005
- Althusser, Louis: **Montesquieu Siyaset ve Tarih**, Çev. Ahmet Öz, İstanbul, İthaki Yayınevi, Mayıs 2005
- Althusius, Johannes: **Politica**, http://files.libertyfund.org/files/692/Althusius_0002_EBk_v6.0.pdf
- Brizon, Pierre: **Emeğin ve Emekçinin Tarihi**, Çev. Cemal Süreyya, Ankara, Onur Yayınları, Şubat 1977
- Cassirer, Ernst: **Devlet Efsanesi**, Çev. Necla Arat, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1984
- Colletti, Lucio: **From Rousseau to Lenin**, London, NLB, 1976
- Copleston, Frederick: **Felsefe Tarihi Aydınlanma**, Çev. Aziz Yardımlı, C.VI, İstanbul, İdea Yayınları, 2004

- Demirer, Temel: **“Yol Açan Bir Öncü: Jean Jacques Rousseau”**, *Sosyalist Mezopotamya*, No:28, Haziran 2010 (Çevrimiçi)
<http://soldiyalog.com/author/temeldemirer/2010/7/> Nisan 2010
- Dobb, Maurice: **Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler**, Çev. F. Akar, İstanbul, Belge Yayınları, Ocak 1992
- Engels, Friedrich: **Anti-Dühring**, Çev. Kenan Somer, Ankara, Sol Yayınları, 1995
- Gökberk, Macit: **Felsefe Tarihi**, 2. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, Ekim 2011
- Göze, Ayferi: **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, 5. bs., İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Kasım 1989
- Guerin, Daniel: **Fransa’da Sınıf Mücadelesi 1793-95**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Yazın Yayıncılık, Kasım 1983
- Hauser, Arnold: **“Rococo, Classicism and Romanticism”** Social History Of Art, Volume 3, , 2005 (Çevrimiçi)
books.google.com.tr.
- Hobbes, Thomas: **Leviathan**, Çev. Semih Lim, İstanbul, YK Yayınları, Ocak 2010
- Hobbes, Thomas: **“The History of The Grecian War Written By Thucydides”**, (Çevrimiçi) http://files.libertyfund.org/files/771/Thucydides_0051-08_EBk_v6.0
- Hobsbawm, Eric J.: **Devrim Çağı: 1789-1848**, Çev. Jülide Ergüder-Alaeddin Şenel,

Ankara, V Yayınları, Aralık 1989

Hobsbawm, Eric J.: **Fransız Devrimi'ne Bakış İki Yüz Yıl Sonra Marseillaise'in Yankıları**, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Agora Kitaplığı, Ocak 2009

Lee, Stephen J.: **Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789**, 2. bs., Çev. Ertürk Demirel, Ankara, Dost Kitabevi, Kasım 2004,

Locke, John: **"John Locke"**, (Çevrimiçi)
<http://oll.libertyfund.org>

Locke, John : **Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Toplumda Devlet**, Çev. Serdar Taşçı-Hale Akman, İstanbul, Metropol Yayınları, Aralık 2002

Marx, Karl: **Komünist Parti Manifestosu**, Çev. Orhan Dilber, İstanbul, Tohum Yayıncılık, Şubat 1999

Marx, Karl: **Kapital, Çev. Doç.Dr. Mehmet Selik**, C.I, Ankara, Odak Yayınları, Mayıs 1974

Marx, Karl: **1844 El Yazmaları**, Çev. Murat Belge, İstanbul, Payel Yayınevi, Haziran 1969

Marx, Karl: **Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i**, Çev. Sevim Belli, Ankara, Sol Yayınları, Mayıs 1976

Marx, Karl: **Ekonomi Politüğün Eleştirisine Katkı**, Çev. Sevim Belli, Ankara, Sol Yayınları, Mayıs 1970

Marx, Karl: **Grundrisse Ekonomi Politüğün Eleştisi İçin Ön Çalışma**, Çev. Sevan Nişanyan, İstanbul, Birikim Yayınları, Ekim 1979

Marx, Karl, **Alman İdeolojisi (Feuerbach)**, 3. bs., Çev. Sevim Belli, Ankara,

- Engels Friedrich: Sol Yayınları, Temmuz 1992
- Marx, Karl,
Engels Friedrich: **Seçme Yazışmalar 1 1844-1869**, Çev. Yurdakul Fincancı, Ankara, Sol Yayınları, Kasım 1995
- Moore, Barrington, Jr: **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü**, 3. bs., Çev. Şirin Tekeli, Alaeddin Şenel, Ankara, İmge Kitabevi, 2011
- Parkinson,
C.Northcote; **Siyasal Düşüncenin Evrimi**, 2. bs., Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1984
- Rosanvallon, Pierre: **Refah Devletinin Krizi**, Çev. Burcu Şahinli, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, Şubat 2004
- Rousseau, Jean J.: **Toplum Sözleşmesi ya da Siyaset Hukuku İlkeleri**, Çev. İsmail Yerguz, İstanbul, Say Yayınları, 2008
- Rousseau, Jean J.: **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, Çev. Rasih Nuri İleri, İstanbul, Say Yayınları; 2009
- Rousseau, Jean J.: **Emile**, Çev. Yaşar Avunç, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Mart 2009
- Rousseau, Jean J.: **Anayasa Projeleri**, Çev. İsmail Yerguz, İstanbul, Say Yayınları, 2008
- Rousseau, Jean J.: **Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev**, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2009
- Rousseau, Jean J.: **İtirafılar**, Çev. Kenan Somer, Ankara, Doruk Yayıncılık, Eylül

2006

- Sarıca, Murat: **100 Soruda Siyasal Düşünce Tarihi**, 2. Bs, İstanbul, Gerçek Yayınevi, Kasım 1977
- Savran, Gülnur A.: **Sivil Toplum ve Ötesi Rousseau Hegel Marx**, İstanbul, Belge Yayınları, Mart 2003
- Silier, Yıldız: **Özgürlük Yanılsaması Rousseau ve Marx**, İstanbul, Yordam Yayınları, Ekim 2006
- Soboul, Albert: **1789 Fransız İnkılabı Tarihi**, Çev.Şerif Hulusi, İstanbul, Cem Yayınevi, 1969
- Şenel, Alaeddin: **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 498, 1982
- Şenel, Alaeddin: **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1995
- Tocqueville, Alexis de: **Eski Rejim ve Devrim**, Çev. Turhan Ilgaz, İstanbul, Kesin Yayıncılık, 1995
- Tunçay, Mete: **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi.2 Yeni Çağ**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969